

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Begüm HELVACIOĞLU

ULUSLARARASI HUKUKTA SINIR AŞAN SULAR SORUNU: MEKONG NEHRİ VE
FIRAT – DİCLE NEHRİ ÖRNEKLERİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Begüm HELVACIOĞLU

ULUSLARARASI HUKUKTA SINIR AŞAN SULAR SORUNU: MEKONG NEHRİ VE
FIRAT – DİCLE NEHRİ ÖRNEKLERİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Sanem ÖZER

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Begüm HELVACIOLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER (İmza)

Üye (Danışmanı) :Dr. Öğr. Üyesi Sanem ÖZER (İmza)

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Senem ATVUR (İmza)

Tez Başlığı: Uluslararası Hukukta Sınır Aşan Sular Sorunu: Mekong Nehri ve Fırat –
Dicle Nehri Örnekleri

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/06./2019

Mezuniyet Tarihi : 01/08/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Uluslararası Hukukta Sınır Aşan Sular Sorunu: Mekong Nehri ve Fırat – Dicle Nehri Örnekleri” adlı bu çalışmamın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

...../...../ 2019

İmza

Adı SOYADI

Begüm HELVACIOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Begüm HELVACIOĞLU
Öğrenci Numarası	20145238002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Sanem ÖZER
Tez Başlığı	Uluslararası Hukukta Sınır Aşan Sular Sorunu: Mekong Nehri ve Fırat – Dicle Nehri Örnekleri
Turnitin Ödev Numarası	1154029669

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin olarak,22/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 11

alıntılar dahil %13'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

22/07/2019

(imzası)

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
HARİTALAR LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
TEŞEKKÜRLER	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA SU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE SUYUN ÖNEMİ

1.1.Uluslararası Sistemde Su Sorununun Ortaya Çıkma Süreci	5
1.1.1.Su Havzası.....	6
1.1.2. Uluslararası Sular Kavramı	7
1.1.3. Sınır aşan Sular Kavramı	8
1.1.4. Kıyıdaş Devlet.....	10
1.2.Sınır aşan Sularla İlgili Doktrinler	11
1.2.1. Mutlak Egemenlik Doktrini	12
1.2.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	13
1.2.3. Hakça, Makul Ve Optimum Kullanım Doktrini.....	14
1.2.4. Kullanım Önceliği Doktrini	17
1.3. Sınır Aşan Sularla İlgili Hukuki Düzenlemeler	18
1.3.1. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları.....	18
1.3.2. Uluslararası Hukuk Derneğinin Çalışmaları	19
1.3.3. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün Çalışmaları	20

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA SINIR AŞAN SULAR SORUNU: FIRAT VE DİCLE NEHRİ ÖRNEKLERİ

2.1.Ortadoğu Coğrafyasında Suyun Önemi	22
2.2. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Coğrafi ve Politik Özellikleri	23
2.3. Fırat ve Dicle Nehirleri Kıyıdaş Ülkelerin Kullanım Alanları	26
2.3.1. Baraj	27
2.3.2. Sulama.....	28

2.4. Kıyıdaş Ülkeler Tarafından Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımı ve Güvenlik	30
2.4.1. Su Kirliliği.....	30
2.4.2. Tarım ve Gıda Güvenliği.....	31
2.4.3. Çevre Güvenliği	32
2.5. Fırat ve Dicle Nehirleri ile İlgili Görüşler	32
2.5.1. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımına İlişkin Yaklaşımı	33
2.5.2. Diğer Kıyıdaş Ülkelerin Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımına İlişkin Yaklaşımı... ..	36
2.5.3. Kıyıdaş Devletlerin Fırat ve Dicle Nehirleri İle İlgili Projeleri	41
2.5.3.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	42
2.5.3.2. Üç Aşamalı Plan	44
2.6. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımının Uluslararası Hukuk Doktrinleri Çerçevesinde Genel Değerlendirilmesi	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA KIYIDAŞ ÜLKELER TARAFINDAN MEKONG NEHRİ KULLANIMI

3.1. Mekong Nehri Coğrafi ve Politik Özellikleri	47
3.2. Mekong Nehri Kıyıdaş Ülkelerin Kullanım Alanları	52
3.2.1. Baraj.....	53
3.2.3. Balıkçılık.....	58
3.3. Kıyıdaş Ülkeler Tarafından Mekong Nehri Kullanımı ve Güvenlik	60
3.3.1. Su Kirliliği.....	61
3.3.2. Tarım ve Gıda Güvenliği.....	61
3.4. Mekong Nehri İle ilgili Görüşler	64
3.4.1. Çin'in Mekong Nehri Kullanımına İlişkin Yaklaşımları	65
3.4.2. Diğer Kıyıdaş Ülkelerin Mekong Nehri Kullanımına İlişkin Yaklaşımları	70
3.5. Mekong Nehrinin Kullanımının Uluslararası Hukuk Doktrinleri Çerçevesinde Genel Değerlendirilmesi.....	77
SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	86
ÖZGEÇMİŞ	96

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2. 1 Türkiye, Suriye ve Irak'ın Yıllara Göre Nüfus Tahminleri	24
Tablo 2.2 Türkiye, Suriye ve Irak'ın Kişi Başına Ortalama Yıllık Su Miktarı (metreküp)	24
Tablo 3.1 Mekong Nehri Kıyıdaş Ülkeleri ve Suyun Kullanım Alanları.....	52
Tablo 3. 2 Tahmini Olarak 11 Barajda Balık Yakalama ve Kaybetme Miktarları.....	59

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1 Fırat Dicle Havzası	24
Harita 3.1 Mekong Nehri Deltası	47
Harita 3.2 Mekong Nehri Deltası	53

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri.
- ASEAN : Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği.
- BM : Birleşmiş Milletler.
- Çin : Çin Halk Cumhuriyeti.
- GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi.
- MHK : Mekong Nehri Komisyonu.
- MNFC : Mekong Gezinme Kolaylaştırma Komitesi.
- UHK : Uluslararası Hukuk Komisyonu.
- OEK : Ortak Ekonomik Komisyon.
- OTK : Ortak Teknik Komisyon.

ÖZET

Su, ekosistemin ve dünya nüfusunun devamı için en gerekli öğelerdendir. Dünya nüfusunun hızlı artışı, sanayi ve teknolojide yaşanan gelişmeler ve küresel ısınmadan kaynaklanan kuraklık sorunu suyu ülkelerin ulusal çıkarlarının önemli bir konusu haline getirmiştir. Su kaynaklarının birden çok ülkeden geçmesi veya ülkeler arasında sınır oluşturması sınır aşan sular sorununu ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sınır aşan sular sorunu ile ilgili olarak Dünya’da sorun olan bölgelerden ikisi Ortadoğu ve Güney Doğu Asya’dır. Ortadoğu bölgesinde Fırat ve Dicle Nehirleri, Güneydoğu Asya’da ise Mekong Nehri sınır aşan sular sorununa örnek olarak gösterilmektedir. Çalışmada; Fırat ve Dicle Nehirleri ile Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerinin uygulamış olduğu yaklaşımların ve uluslararası hukuk doktrinlerinin karşılaştırılması yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Aşan Sular, Ortadoğu, Fırat ve Dicle Nehri, Mekong Nehri.

SUMMARY

TRANSBOUNDARY WATER PROBLEM IN INTERNATIONAL LAW: MEKONG RIVER AND EUPHRATES – TIGRIS RIVER EXAMPLES

Water is one of the most important elements for the continuation of the ecosystem and the world population. The rapid increase in the world population, the developments in industry and technology, and the drought caused by global warming have made water an important subject of national interests of countries. Water resources from more than one country or border crossing between countries is the problem of transboundary waters. Two of the problematic regions in the world are Middle East and South East Asia. The Euphrates and Tigris Rivers in the Middle East region and the Mekong River in Southeast Asia are examples of the problem of waters. In this study; The Euphrates and Tigris Rivers and Mekong River are compared with the approaches of the countries of the world and international law doctrines.

Keywords: Transboundary Waters, Middle East, Euphrates and Tigris River, Mekong River.

TEŞEKKÜRLER

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan, bilgisine ne zaman ihtiyaç duysam bana bana zaman ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen çok kıymetli Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Sanem ÖZER'e teşekkürlerimi sunuyorum. Bu sürecin her aşamasında bana vermiş oldukları destekten dolayı hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Begüm HELVACIOĞLU

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında; uluslararası hukukta sınır aşan sular sorunu çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirleri ile Mekong Nehri için kıyıdaş ülkelerin uygulamış olduğu uluslararası hukuk doktrinlerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Analiz sürecinde, “sınır aşan sular sorununun çözümü için genel ya da standart bir kural yaratılabilir mi?” sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışmada; yerli ve yabancı kaynaklar kullanılarak sınır aşan sular sorununun çözümü için genel kurallar uygulamaya konulabilir mi? sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Hangi uluslararası hukuk doktrinlerinin Fırat – Dicle ve Mekong Nehri’nin kullanımı konusunda daha uygulanabilir olduğu değerlendirilmiştir. Ortadoğu bölgesi ülkeler arasında siyasi krizlerin ve çatışmaların yaşandığı bir coğrafyadır. Bölgede zengin petrol yatakları olması, ülkelerin uzun yıllar sömürgeci devletlerin himayesi altında kalması, bölge ülkelerin bölge liderliği arayışları gibi nedenler Ortadoğu bölgesinin siyasi açıdan istikrarsız bir yer olmasına sebep olmaktadır. Dünya coğrafyasında siyasi açıdan diğer bir istikrarsız bölge Güney Doğu Asya bölgesidir. Bölgede Çin’in bölge liderliğini üstlenmesi ile beraber otoriter bir yapı hâkim olmaktadır. Bölgede Çin’in egemenliği ülkelerin egemenlik alanları kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. İki bölge içinde su hayati bir öneme sahiptir. Su kaynaklarının kullanımı sebebi ile iki bölgede de kıyıdaş ülkeler arasında su kaynaklarının kullanımı sorunu yaşanmaktadır. Mekong Nehri ile Fırat – Dicle Nehirlerinde yaşanan sınır aşan su sorunlarına kıyıdaş ülkelerin uygulamış olduğu 4 uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde karşılaştırma yapılmıştır. Hangi uluslararası hukuk doktrini veya doktrinlerinin sınır aşan su sorununun çözümüne daha uygun olduğu tartışılmıştır.

GİRİŞ

Su, doğanın ve insan türünün devamı için gereken en temel öğelerin başında gelmektedir. Fakat ikame edilemeyen bir doğal kaynak olan suyun yeryüzündeki dağılımı eşit değildir. Dünya üzerinde bazı bölgeler kısıtlı su imkânına sahiptir. Bu ülkeler su kıtlığı sorunu çekmektedir ve su fakiri ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Dünya coğrafyasında suyun önemi devletlerin suya karşı olan yaklaşımlarını şekillendirmektedir. Her devletin fiziki coğrafyası ve sahip olduğu doğal kaynaklar aynı değildir. Aynı zamanda bu devletler diğer devletler ile sınır oluşturmaktadır. Devletlerarasında sınır oluşturan ögenin su olduğu durumlarda devletlerarasında sınır aşan sular sorunu oluşmaktadır. Sınır aşan sular sorunu ile ilgili genel kabul gören bir kural olmadığı için sınır aşan sular sorununun çözümü uluslararası hukuk düzenlemeleri, doktrinler ve ülkelerin taraf olduğu antlaşmalar ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin suyollarından daha fazla faydalanabilmek amacıyla geliştirmiş oldukları uygulamalar doktrinlere ve hukuk çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Bu düzenlemeler ile sınır aşan sular sorunu ile ilgili evrensel kurallar oluşturulmak istenmektedir.

Ortadoğu bölgesinde petrol önemli bir stratejik kaynak olarak görülmektedir. Fakat bu durum aydınlanma çağıının ortaya çıkması ve sanayi devrimi ile beraber farklılık göstermeye başlamıştır. Su Ortadoğu coğrafyasında önemli bir doğal kaynak haline gelmiştir. Uzmanlar tarafından gelecek dönemlerde Ortadoğu'da suyun değerinin petrole göre daha fazla artma ihtimali olduğu ileri sürülmektedir. Özellikle suyun bölgede dengesiz dağılımı, nüfusun fazla olması ve nüfus artışının da devam etmesi, gelişen teknoloji ile beraber sanayi alanında enerjiye olan ihtiyacın artması, küresel iklim değişikliği ile beraber kuraklık sorununun ortaya çıkması iklimsel olarak zaten kurak bir bölge olan Ortadoğu için suyu kilit bir sorun haline gelmektedir.

Dünya coğrafyasında nüfus miktarı, tarımda sulamanın öneminin gelişmesi, teknolojik gelişmeler, doğal kaynakların hızla tüketilmesi suyu ülkeler için daha stratejik bir konuma getirmiştir. Ortadoğu'da yaşanan su kıtlığı sorunu bölgenin de siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı bir bölge olmasına sebep oluşturmaktadır. Ülkeler arasında yaşanan sınır aşan sularla ilgili anlaşmazlıklar siyasi ilişkilere de yansımaktadır. Yaşanan siyasi istikrarsızlıklarında etkisi ile Ortadoğu'da yaşanan su sorunu sadece kıyıdaş ülkelerin taraf olduğu toplantılarda ele alınmamıştır. Sorun uluslararası platformlarda da tartışılmıştır. Bölgede su konusu ile ilgili düzenlemeler yapılmasına rağmen su sorununa ilişkin ortak kabul edilen bir çözüm mümkün olmamıştır.

Çalışmada sınır aşan su sorunu Fırat ve Dicle Nehri ile Mekong Nehri üzerinde kıyıdaş ülkelerin uyguladığı politikalar çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Fakat bu karşılaştırmayı

yaparken sınır aşan suların yer aldığı kıyıdaş ülkelerin fiziki ve politik koşullarına dikkat edilmiştir ve karşılaştırılan nehirler hangi hukuki düzenlemenin uygulanmasının daha doğru olacağı ülkelerin sahip olduğu fiziki ve politik şartlar çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışma, konu ile ilgili olarak makale, gazete, yerli ve yabancı yayınların taraması yapılarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde terminoloji yer almaktadır. Bu terimler çerçevesinde sınır aşan sular konusunun uluslararası hukuktaki temel argümanları ele alınmıştır. Terminolojik kavramlara bakıldığında öncelikle uluslararası su ve sınır aşan sular kavramlarının tanımsal farklılığına değinilmiştir. Daha sonra su havzası, kıyıdaş devlet kavramlarının tanımı yapılmıştır. Çalışmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümleri bu temel terimler üzerinden hazırlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sınır aşan sularla ilgili uluslararası hukuktaki doktrinler ve hukuki düzenlemeler yer almaktadır. Kıyıdaş devletler kendi egemenlik alanları ve ulusal çıkarları su politikalarını şekillendirmektedir. Sınır aşan suların fiziki yapısının, verimliliğini, su havzasının yapısı ülkelerin su politikalarını şekillenmesinde rol oynamaktadır. Bu durumda sınır aşan sularla ilgili uluslararası hukukta genel geçer bir kural ve hukuki düzenleme yer almamaktadır. Devletlerarasında sular konusunda yaşanan çıkar çatışmasını önlemek için uluslararası hukukta düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar doktrinler ve hukuki düzenlemeler ile olmuştur. Sınır aşan sular sorunu ile ilgili doktrinler; mutlak ülke egemenliği doktrini, doğal durumun bütünlüğü doktrini, ön kullanım üstünlüğü doktrini ve hakça ve makul kullanım doktrinidir. Uluslararası hukukta sınır aşan sularla ilgili diğer bir kural oluşturma çalışması hazırlanan hukuk çalışmalarıdır. Hukuki çalışmalar arasında Uluslararası Hukuk Derneğinin çalışmaları, Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları, Uluslararası Hukuk Enstitüsünün çalışmaları yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sınır aşan sularla ilgili Ortadoğu coğrafyasında yer alan Fırat ve Dicle Nehirleri'nin paylaşımını konusunda ilgili kıyıdaş devletlerin uyguladığı doktrinler ve konu ile ilgili yaklaşımları incelenmiştir. Ortadoğu coğrafyasında Fırat ve Dicle Nehirleri üç ülke arasında sınır aşan su sorununu oluşturmaktadır. Bu üç ülke Türkiye - Irak ve Suriye'dir. Türkiye, Suriye ve Irak arasında yer alan Fırat ve Dicle Nehirleri sorunu 1960 yılı sonrasındaki dönemde Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında Atatürk ve Keban Barajını inşa etme süreci ile başlamıştır. Türkiye GAP kapsamında projeler inşa etmesi ile beraber Suriye ve Irak enerji ve sulama ihtiyaçlarını karşılamak için nehirler üzerinde projeler inşa etme sürecine girmişlerdir. Fırat ve Dicle Nehirleri'nin doğduğu yukarı kıyıdaş bölge ile döküldüğü aşağı kıyıdaş bölgenin farklı olması nehirlerinin üç ülke arasında sınır oluşturmasını sebep olmaktadır.

Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili olarak Türkiye, Suriye ve Irak üç farklı yaklaşımı savunmaktadırlar. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili olarak hakça ve makul kullanım doktrinini savunmaktadır. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerini tek bir su havzası içinde değerlendirmektedir ve kıyıdaş ülkelerin suya olan ihtiyacını sayısal veriler kullanılarak hesaplanması gerektiğini savunmaktadır. Bu yapılan sayısal hesaplama sonucunda nehirlerden elde edilen su miktarının paylaşılması gerektiği fikrini ileri sürmektedir. Türkiye aynı zamanda Fırat ve Dicle Nehri sorununu kıyıdaş ülkelerin taraf olduğu antlaşmalarla çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Fırat ve Dicle Nehirlerine kıyıdaş ülke olan Suriye, Türkiye'yi Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki uyguladığı su politikaları sebebi ile eleştirmektedir. Suriye, Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehri üzerinde inşa ettiği baraj yapım projeleri ile kendi egemenlik alanı içinde yer alan su miktarını azalttığını, Türkiye'nin baraj doldurma döneminde su kesintileri yapması sebebi ile mağdur olduğunu, nehirler üzerinde su kirliliği meydana geldiğini gibi birçok sebeple Türkiye'nin su politikasını kabul etmediğini ifade etmektedir.

Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde diğer kıyıdaş devlet Irak'tır. Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde öncelikle "kadim haklar" yaklaşımını savunmaktadır. Irak, Mezopotamya coğrafyasında uzun yıllardır yer aldığını ve bu durumdan dolayı kendisinin nehirler üzerinde tarihi hakları olduğunu ifade etmektedir. Irak'ta Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde inşa ettiği baraj yapım projelerini karşı çıkmaktadır. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri kullanımında adil kullanım doktrinine göre hareket etmediğini savunmaktadır.

Fırat ve Dicle Nehirleri sorununa yönelik olarak Türkiye, Irak ve Suriye ile ortak bir uzlaşma noktası bulmak için çeşitli projeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu projeler; Üç aşamalı Plan, Barış Suyu Projesi, Manavgat Suyu projeleridir. Fakat Türkiye'nin geliştirmiş olduğu projeler Suriye ve Irak tarafından kabul görmemiştir. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili sorunları kıyıdaş devletlerarasında çözülemeyeceğini ve sorunun uluslararası platforma taşınması gerektiğini savunmaktadırlar. Suriye ve Irak Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında egemen olmak için suyu bir araç haline getirdiği savunmaktadırlar. Ayrıca Türkiye ile su konusunda bir bağımlılık ilişkisi kurmak istememektedirler.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; Mekong Nehri'nde sınır aşan sular sorunu kapsamında kıyıdaş devletlerin uyguladığı doktrinler ve yaklaşımlar ele alınmıştır. Mekong Nehri üzerinde yapılan projelerin diğer kıyıdaş ülkelere olumlu ve olumsuz etkileri göz önüne alınarak nehir üzerinde uygulanması gereken hukuki düzenlemeler tartışılmıştır. Mekong Nehri; Çin Halk Cumhuriyeti (Çin), Laos, Kamboçya, Vietnam, Myanmar, Tayland'ın yer aldığı 6 kıyıdaş devleti kapsamaktadır. 6 kıyıdaş devlete sınır oluşturmaktadır. Mekong Nehri üzerinde hâkimiyete sahip olan devlet Çin'dir. Çin, Mekong Nehri üzerinde baraj yapım

projeleri ile nehir sularının büyük bir bölümüne hâkim olmaktadır. Mekong Nehri'nin baraj yapım projelerinden dolayı suyun kirlenmesi ve kalitesinin azalması, diğer kıyıdaş ülkelere aktarılan su miktarının azalmasından dolayı Çin diğer 5 kıyıdaş ülke tarafından eleştirilmektedir. Mekong Nehri'nin paylaşımı konusunda temel sorun bölgede yer alan Çin hâkimiyetidir. Çin diğer kıyıdaş ülkeler ile bir uzlaşma noktası bulmaya çalışmamaktadır. Çin'in nehir üzerinde inşa ettiği çok sayıda baraj diğer kıyıdaş ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Güney Doğu Asya bölge ülkelerinde sanayinin fazla gelişmemesi ve kırsal kesimde yaşayan nüfus oranının varlığı kıyıdaş ülke ekonomisinin tarım ve balıkçılığa dayanması sebep olmaktadır. Bölge ekonomisinin tarım ve balıkçılığa dayanması Mekong Nehri'nin kıyıdaş ülkeler için bir geçim kaynağı oluşturması sonucunu doğurmaktadır. Mekong Nehri'nin ülke ekonomileri üzerindeki önemi hayati düzeyde arttırmaktadır. Mekong Nehri'nin kıyıdaş ülkeler üzerindeki ekonomik etkilerinin yanında balıkçılık, ulaşım, su kirliliği, temiz suya ulaşma sorunu da kıyıdaş ülkelerin sorunları arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA SU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE SUYUN ÖNEMİ

1.1.Uluslararası Sistemde Su Sorununun Ortaya Çıkma Süreci

Su, evrende canlı yaşamının devam edebilmesi için olması gereken öğelerin başında gelmektedir. Dünyadaki canlı türünün devamı için ikame edilemeyen bir kaynak olan su aynı zamanda tükenebilir bir kaynaktır. Su, en temelde bireyin içme suyu ihtiyacında, tarımda, ulaşımda, turizm, balıkçılık, sanayi sektöründe olduğu gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Sanayi ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, ulaşımda su yolu taşımacılığının öneminin artması, tarımda sulama ilgili yeniliklerin olması ile beraber suyun uluslararası sistemde devletlerin egemenlik alanları içindeki değerini arttırmıştır ve ülkelerin ulusal çıkarları hususunda tartışılır bir konu haline gelmiştir.

Suyun kullanımı kadar planlı bir su yönetimi de önemlidir. Su yönetiminin planlı ve doğru bir şekilde yapılabilmesi için ülkeler su politikaları üretmektedirler. Ülkeler su politikalarını belirlerken ekonomik büyüme, gıda güvenliği, balıkçılık, turizmden gelen gelirin artırılması ve daha yeşil bir çevre yaratılması kriterleri üzerine politikalarını üretmektedirler. Yeryüzündeki sularının %97'si deniz suyundan, %3'ü tatlı sulardan oluşmaktadır.¹ %3 oranındaki tatlı suyun %68,7'si buzullarda, %30,1'i yeraltı suyu olarak, %0,4'ü ise atmosfer ve yüzeyde bulunmaktadır. Söz konusu 0,4'lük oranın %67,4'ü tatlı su göllerinde, %8,5'i sulak alanlarda, %12,2'si toprak nemi olarak, %1,6'sı nehirlerde, %9,5'i atmosferde ve %0,8'i bitki ve hayvanlarda bulunmaktadır. Su ile ilgili bu oranlar dikkate alındığında yeryüzündeki kısıtlı su oranından çok daha kısıtlı kullanılabilir su miktarının olduğu görülmektedir. Dünyamız kullanılabilir su zengini bir yerküreye sahip değildir. Bu sebeple su, önemi artan ve rekabete konu olan bir kaynaktır. Suyun kıtlığı, ikame edilemezliği, hızlı nüfus artışı, sanayileşme, plansız kentleşme, teknolojiye meydana gelen değişimler, iklim değişiklikleri, su kaynaklarına olan ihtiyacı artırmaktadır. Su kullanımı ve dünya nüfusundaki artış birbirleri ile doğru orantılıdır. Dünya nüfusunun 2050 yılında 10,6 milyar rakamına ulaşılacağı tahmin edilmektedir. Dünyada yılda kişi başı su tüketimi 850 m³ olması² ve nüfusun artması ile beraber bu rakamında artacağı göz önüne alındığında dünyayı bir su kıtlığı sorunu ile karşı karşıya kalması mümkün gözükmemektedir.

¹ Akmandor, vd., 1994: 95.

² Koluman, 2002: 8.

Her bireyin yaşamını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için iki temel madde su ve gıdadır. Suyun insan yaşamı için temel öge olmasından dolayı su aynı zamanda insan hakları içinde yer alan yaşam hakkının da bir alt ögesini temsil etmektedir. Suyun bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi, uluslararası hukukta su hakkı kavramını ortaya çıkarmaktadır. Su hakkı, insan için evrensel bir hak olarak değerlendirilmektedir. Her bireyin temiz suya erişebilmesi bir insan hakkıdır. İnsanlar yeryüzündeki su kaynaklarından ülkesinin sahip olduğu egemenlik alanı çerçevesinde sudan yararlanma hakkı sahiptir. Birleşmiş Milletler (BM) raporuna göre dünyada 2 milyarın üstünde bir sayıda insan temiz suya erişememektedir. 2.3 milyar insan ise erişebildikleri suyun kirli olmasından dolayı su kirliliğinin mağduriyetini yaşamaktadır.³ Suyun sahip olduğu fiziki ve coğrafi şartlar birden çok ülke tarafından suyun paylaşılması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum uluslararası hukukta uluslararası sular, sınır aşan sular, ortak sular gibi kavramlarla tanımlanmaktadır.

1.1.1.Su Havzası

Havza, yüzey ve yeraltı sularını içeren ve tüm yüzey sularının nehirler aracılığı ile taşınarak tek bir nehir ağzı, delta veya haliçten denize ulaştığı kara parçasıdır. Havza yönetimi, suyu doğal sınırları olan havza ölçeğinde yönetmek çerçevesinde geliştirilmiştir.⁴ İki ya da daha fazla devletin sınırları içinde bulunan bir akarsuyun sularının toplandığı bölgeye ise uluslararası akarsu havzası denmektedir.⁵ Uluslararası Hukuk Derneği ise 1958 New York Kararında, uluslararası akarsu havzasını;

“iki veya daha çok devletin ülkeleri dâhilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belirli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke-içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulunduğu bölgedir.” şeklinde tanımlamaktadır.⁶

Su havzası kavramı, akarsuyun beslenme alanını olan bölge olarak tanımlanmaktadır.⁷ Su havzası, coğrafi yapısı, iklimsel koşulları, bölgede yer alan su miktarları ve suyun taşıma kapasitesi bakımından farklı özelliklere sahiptirler.

³ <http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-raporu-dunyada-milyarlarca-insanin-temiz-suya-erisimi-yok/>(erişim tarihi 03.02.2019).

⁴ <https://docplayer.biz.tr/7520428-Havza-yonetimi-ve-turkiye-nin-siniras-an-su-politikalarina-etkisi.html/> (erişim tarihi:31.01.2019).

⁵ Erdağ,2015: 30.

⁶ Tiryaki,1994: 9.

⁷ Altınbilek vd., 2000: 29.

1.1.2. Uluslararası Sular Kavramı

Uluslararası su kavramının tanımının yapılması için öncelikle ulusal su kavramının tanımını yapılması gerekmektedir. Ulusal su, tek bir devletin sınırları içinde doğan ve ülke sınırları içinde dökülen sulardır. Ulusal sular, devletlerin kendi egemenlik alanı içinde yer aldıkları için devlet, akarsuyun yeraltı ve yerüstü kaynakları ve diğer kullanım şekillerinden sınırsız olarak faydalanma hakkı veya tasarruf etme hakkına sahiptir. Bu sebeple ulusal sular için uluslararası hukukta bir tartışma konusu söz konusu değildir.

Uluslararası akarsu kavramı ise, 19. yüzyılda Viyana Kongresi'nde imzalanan Viyana Sonuç Senedinin 108 ve 109. maddeleri ile ortaya çıkmıştır.⁸ “Uluslararası akarsu” kavramına Viyana Kongresi'nin yanında 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması'nın Tuna Nehri'ne ilişkin 15'nci maddesinde, Versay Antlaşması'nın 331'nci maddesinde, Milletlerarası Hukuk Enstitüsü'nün 1934 tarihindeki Paris oturumunda uluslararası akarsularla ilgili kabul ettiği Nizamname'nin birinci maddesinde uluslararası sularla ilgili bazı düzenlemeler yer almaktadır.⁹ Uluslararası akarsu kavramının uluslararası hukukun literatüründe yer alması ise 1879 yılında Engelhardt tarafından olmuştur. İlk zamanlarda uluslararası akarsu tanımının içinde coğrafi ölçütün yanında, görevsel ölçütten, yani ulaşım elverişlilik ölçütünden yararlanılmıştır.¹⁰

Uluslararası akarsu kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar mevcuttur. Uluslararası akarsu kavramı, iki farklı devletin topraklarında yer alan, iki devlete sınır oluşturan ve iki ülke arasında paylaşımı söz konusu olan sulardır. Diğer bir tanıma göre uluslararası akarsu; iki ya da daha fazla sayıda devletin ülkesinden geçerek denizlere ulaşan veya bu devletlerarasında doğal sınır oluşturan akarsulardır.¹¹Uluslararası sular, iki ya da daha fazla ülkenin egemenliği altındaki sulardır.”¹²Uluslararası sularla ilgili bir diğer tanımlama için “Talweg Hattı” paylaşımı kullanılmaktadır. Uluslararası nehirlerin en derin noktasının ikiye bölünmesi ile beraber Talweg Hattı oluşmaktadır. Uluslararası suların kıyıdaş ülkeler tarafından paylaşımı Talweg Hattı sınır alınarak olmaktadır.

Uluslararası sular kavramının uluslararası hukukta literatüründe tanımlaması Uluslararası Hukuk Derneği tarafından olmuştur. Uluslararası Hukuk Derneğine göre uluslararası sular;

⁸ Sar,1970: 52.

⁹ Tiryaki, 2003:4.

¹⁰ Akça,2014: 18.

¹¹ Sönmezoglu, vd., 2017, uluslararası ilişkiler sözlüğü.

¹² Şen,1993:450.

“iki veya daha çok devletin, sınırları dâhilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulunduğu bölgedir”.¹³

Uluslararası suların uluslararası suyolları olarak da tanımlanabilmektedir. Fakat uluslararası suyun su yolu olarak tanımlanması için öncelikle ulaşım elverişli olması gerekmektedir.¹⁴ Uluslararası suyolları ulaşım, tarım, balıkçılık ve sanayi alanında önemli bir yer tutmaktadır. Devletler uluslararası suyollarından yararlanma konusunda on yedi maddelik Helsinki İlkeleri Taslağı oluşturmuşlardır. Helsinki İlkeleri'nin taraf devletler açısından bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Fakat Helsinki sözleşmesi uzlaşmaya varmak isteyen kıyıdaş devletler için olumlu yönde bir etkide bulunmuştur. Bu düzenlemelere rağmen uluslararası hukuk literatüründe uluslararası nehir ve su ile ilgili hukuki olarak devletlerce kabul gören olgular oluşmamıştır.¹⁵

1.1.3. Sınır aşan Sular Kavramı

Sınır aşan sular, küreselleşen dünya düzeninde uluslararası sistemde ve ülkelerin dış politikalarında önemli bir unsur haline gelmiştir. Sınır aşan su, bir devletin sınırları içinde doğan akarsuyun başka devletin veya devletlerinin sınırlarından geçip denize, göle dökülmesi olarak tanımlanmaktadır. Sınır aşan sularla ilgili bir diğer tanımlama;

“iki ya da daha fazla ülkenin topraklarını kat ederek akan, suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke arasındaki kullanımı eşit olması söz konusu olmayan sular” şeklindedir.¹⁶

Uluslararası sistemde uluslararası sular ve sınır aşan sular kavramlarının tanımlanmasında bazı farklar olsa da iki kavram da birbirleri yerine kullanılmaktadır. Bir akarsuyun iki veya daha fazla devletlerarasında sınır oluşturması, sınır oluşturmasa bile iki ya da daha fazla ülkenin sınırları içinden geçmesi akarsuyun sınır aşan su olarak tanımlanması için temel özelliği oluşturur.¹⁷ Sınır aşan sularla ilgili bir diğer tanımlama ise, iki ya da daha fazla ülkenin topraklarını kat ederek akan, suyun çıktığı ülke ile döküldüğü ülke arasındaki kullanımı eşit olması söz konusu olmayan sulardır.¹⁸

¹³ Sar,1970: 57.

¹⁴ Tiryaki, 2008: 20.

¹⁵ Rüştü ve Salem, 2005: 57.

¹⁶ Akmandor, vd., 1994: 10.

¹⁷ Özcan,2010: 17.

¹⁸ Akmandor,1994: 13.

Sınır aşan sular, bir devletin sınırları içinde doğarak akan ve başka devletin sınırlarına geçip buralarda aktıktan sonra denize dökülen sular olarak tanımlamaktan yola çıkarak sınır aşan sular veya uluslararası sular kavramları devletlerarasında coğrafi sınırları esas alarak tanımlanmaktadır. Sınır aşan sularla ilgili kavramsal tartışmalar ve ülkeler arasında suyun kullanımı ile ilgili sorunlar ülkelerin ekonomik, politik güçlerine bağlı olarak farklı şekillerde kabul görmektedir.¹⁹

Sınır aşan sularla ilgili tartışmaların temeli kıyıdaş devletlerin sınır aşan sular üzerinden en fazla egemenlik hakkına sahip olma istekleri ile birlikte sınır aşan su üzerinden tasarruf sağlamak amacı içinde olmalarıdır. Sınır aşan sular öncelikle bireylerin içme suyu olarak kullanma ihtiyacının yanında ulaşım, enerji, sanayi alanında kullanılmaktadır. Sınır aşan su tanımlaması özellikle akarsuyun doğduğu, akarsuyun kaynaklarına sahip olan yukarı kıyıdaş ülkeler tarafından tercih edilir. Buna karşılık, aşağı kıyıdaş ülkeler sular için uluslararası su ifadesini kullanmaktadırlar. Sınır aşan sular kavramı, fiziki ve teknik olarak sınır aşan ve sınır oluşturan akarsuları kapsamaktadır.

Sınır aşan su ve uluslararası su kavramları için uluslararası hukuk teamülleri bakımından uygulanacak olan düzenlemeler arasında bir farklılık gözetilmemektedir. Uluslararası alanda "transboundary river" terimi kabul görmektedir. Uluslararası literatürde sınır aşan sular kavramı yerine "uluslararası su yolu" kavramının kullanılması yönünde bir eğilim mevcuttur. Uluslararası su yolu kavramının "sınır aşan su" kavramına eşit olduğu şeklinde görüşler ortaya konmuştur.²⁰

Sınır aşan sular, kaynağından sona erdiği noktaya kadar birden fazla devletin ülke sınırları içinden geçen, iki veya daha fazla ülkenin sınırları içerisinde yer alan akarsulardır. Her devlet sınır aşan suyun kendi egemenlik alanı içinde bulunan uluslararası akarsuyun su kolundan faydalanabilir. Ancak faydalanma hakkının kapsam ve sınırları konusu kıyıdaş ülkeler arasında tartışma konusu olmaktadır.²¹ Günümüzde sınır aşan, sınır oluşturan sular ve uluslararası sularla ilgili olarak genel kabul görmüş bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu sebeple sınır aşan sularla ilgili uyuşmazlıklar devletlerin siyasi çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir.

Sınır aşan sularla ilgili düzenlemeler yapılmış olsa da sınır aşan sulardan kıyıdaş devletlerin tasarruf etmeleri konusunda evrensel hukuk kuralları ve yaptırımlar mevcut değildir. Bunun nedeni, kıyıdaş devletlerarasındaki çıkar çatışmaları, nehrin aşağı ve yukarı kısmında yer alan verimliliğin farklı olması, havzaların sutaşıma kapasitesinin farklı olmasıdır. Sınır aşan

¹⁹ Tırtıl, 2015: 331.

²⁰ Akça, 2014: 26.

²¹ Kırkıcı, 2014: 24.

sular konusunda kapsamlı bir kurallar dizisinin bulunmaması nedeniyle taraflar, uluslararası hukukun çeşitli prensiplerini de dikkate alarak, 'hakkaniyeti sağlamak üzere, kendi hak ve yükümlülüklerini aralarında yapacakları bir anlaşmayla belirleme yoluna gitmelidirler.

1.1.4. Kıyıdaş Devlet

Uluslararası akarsular üzerinde, egemenlik hakları ileri sürebilen, aynı zamanda akarsu üzerinde belirli yükümlülükleri de bulunan ülkeler “kıyıdaş devlet” olarak tanımlanmaktadır. Akarsu kolları coğrafi kıstas bakımından iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Akarsuyun akış yönünde devletlerin birbirlerine karşı coğrafi konumları yukarı kıyıdaş devlet – aşağı kıyıdaş devlet ayrımını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda akarsuyu yukarı kısmında bulunan devletler ile aşağı kısmında bulunan devletler birbirlerine göre “yukarı kıyıdaş” veya “aşağı kıyıdaş” ülke durumundadır.²² Coğrafik tanımlama olarak aşağı kıyıdaş ülke sınır aşan suyun kendi ülke sınırları içinde doğmayan, suyun kaynağının başka bir ülkede olduğu kıyıdaş ülkedir. Yukarı kıyıdaş ülke ise, sınır aşan suyun kaynağının kendi egemenlik alanı içerisinde doğduğunu kıyıdaş devlettir.

Yukarı kıyıdaş ve aşağı kıyıdaş devletler sınır aşan su üzerinde tasarruf hakkı konusunda farklı yetkilere ve egemenlik haklarına sahip değillerdir. Yukarı ve aşağı kıyıdaş devletlerin aynı sınır aşan sudan faydalanma isteği kıyıdaş devletlerarasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin doğmasına sebep olmaktadır. Yukarı kıyıdaş ülkede sınır aşan su üzerinde yaşanan bir sorun ya da sınır aşan sudan aşağı kıyıdaş ülkeye göre daha fazla tasarruf etme isteği aşağı kıyıdaş ülkeler içinde sorun oluşturmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi için uluslararası hukukta genel bir bağlayıcı ve ülkesel yaptırım olan bir antlaşma mevcut değildir. Bu antlaşma bölgede kıyıdaş devletlerin taraf oldukları antlaşma niteliğinde olabilmektedir. Mekong Nehri Komisyonunu bu duruma örnek gösterebiliriz. Fakat bu tür işbirliklerinin hukuki bir yaptırım olmaması antlaşmanın, komisyonun etkinliğini azaltmaktadır.

Yukarı kıyıdaş devletler, teknik olarak danışma ve işbirliğini gerçekleştirebilmek için, aşağı kıyıdaş devletlere önceden bilgi vermekle yükümlülüğündedirler. Bu bildirim teknik nitelikteki işbirliğini sağlamak içindir. Yukarı kıyıdaş devletin aşağı kıyıdaş devlete zorunlu olarak bilgi verme yükümlülüğü yoktur. Bu tür bilgilendirme, aşağı kıyıdaş devletlere, yalnızca, gerekli teknik tedbirleri alma imkânını vermeyi amaçlamaktadır.²³

²² Tiryaki, 1994: 9.

²³ İnan, 1994: 248.

1.2.Sınır aşan Sularla İlgili Doktrinler

Sınır aşan sularda aynı su havzası içinde yer alan akarsular, göller bir bütün olarak kabul edilmektedir. Sınır aşan sular konusunda çıkan uyuşmazlıklar, aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin su kaynakları üzerindeki tasarrufları konusunda yaşanan ulusal çıkar çatışmasından kaynaklanmaktadır. Sınır aşan suya kıyıdaş devletler doğal kaynakları paylaşarak kullanma gereksinimi doğmaktadır.

Kıyıdaş devletlerin su kaynaklarının paylaşımı konusunda dikkat etmesi gereken kriterler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kaynaktan yararlanırken diğer kıyıdaş devletlere zarar vermemektedir. İkincisi kıyıdaş devletlerin su kaynağı üzerinde yer alan su hakkını ihlal etmemektedir ve son olarak sınır aşan su üzerinde yer alan projeler, ulaşım, tarım, sulama ve diğer suyun diğer imkânlarından faydalanma sürecinde diğer kıyıdaş devletlerin rızası temel kriterlerdir.²⁴

Kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan su konusundaki anlaşmazlıklar dünyanın her yerinde yaşanmaktadır. Sınır aşan sular sorunu ülkelerin ulusal ve ekonomik çıkarlarını ilgilendirmektedir. Kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan çıkar çatışmasından dolayı devletler sınır aşan sular konusunda evrensel ve hukuki kurallar belirlemeye çalışılmışlardır. Bu kurallar, görüşler veya doktrinler sayesinde sınır aşan sular konusunda bir çözüm arayışına girilmiştir. Fakat bu konu ile ilgili olarak genel bir uluslararası hukuk kuralları oluşmamıştır. Kıyıdaş devletlerarasında yapılan görüşmeler, hazırlanan kurallar sadece taraf devletler için tavsiye niteliğinde karar olmuş ve genel olarak kabul görmemiştir. Uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığı ve hukuki yaptırımı mevcut değildir. Her sınır aşan suyun su havzası, coğrafyası, suyun verimliliği ve kullanılabilirliği farklı olduğu için sınır aşan sular sorununu genel kurallarla çözmek ihtimali mümkün gözükmemektedir.

Küreselleşen dünya, gelişen sanayi ve teknoloji, ulaşım, dünyada yaşanan gıda yetersizliği sorunu, küresel ısınma ülkelerin suya olan ihtiyacını arttırmaktadır ve su devletler için daha stratejik bir öneme sahip olmaktadır. Suyun devletler tarafından iyi yönetilememesi ve çatışma konusu haline gelmesi su kaynaklarının sürdürülebilirliğini azaltmaktadır. Devletler suyun kullanılabilirliği konusunda ortak bir kullanım noktası bulmak zorundadır. Dünya nüfusunun %65'inin 2050'li yıllara gelindiğinden su kıtlığı ile karşı karşıya olma ihtimali²⁵ yaşanan bu su sorununa karşı çeşitli görüşler geliştirilmiştir. Bu görüşler; mutlak egemenlik görüşü, doğal durumun bütünlüğü doktrini, hakça, makul, optimum kullanım doktrini, kullanım önceliği doktrinidir. Doktrinlerle ilgili olarak hukuksal görüşlerde ileri sürülmüştür.

²⁴ İnan, 1994: 247.

²⁵ Dülger,2015: 28.

Doktrinlerin uygulanabilirliği konusunda Uluslararası Hukuk Enstitüsünün, Uluslararası Hukuk Komisyonu ve Uluslararası Hukuk Derneği'nin de çalışmaları mevcuttur.

1.2.1. Mutlak Egemenlik Doktrini

Mutlak egemenlik görüşü, sınır aşan su üzerinde yer alan devletin tek ve mutlak egemenliğini savunmaktadır. Su kaynağının çıkış noktasında yer alan yukarı kıyıdaş devletlerin su yolu üzerinde yer alan mutlak egemenliğini savunmaktadır. Bu yüzden mutlak egemenlik doktrini, yukarı kıyıdaş devletlerin lehinedir. Mutlak egemenlik doktrinini Alman hukukçu Johann Ludvig Klber;

“Her devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere...Başka devletler yönünden zararlı etki doğursa bile, özellikle, nehirlerin mecralarını değiştirmek suretiyle, ülke sınırları içinde düzenleme yapma yetkisine sahiptir.” şeklinde tanımlamıştır.²⁶

Mutlak egemenlik doktrinine göre, sınır aşan su üzerinde bütün tasarruf hakkı tek bir devlete aittir. Bu tasarruf hakkını diğer kıyıdaş devletlerle paylaşmak veya tasarruf hakkı konusunda diğer kıyıdaş devletler ile işbirliğine yönelmek devletin egemenlik alanından taviz vermesi anlamına gelmektedir. Harmon Doktrini Milletler arası Adalet Divanında da görüşülmüştür. Milletler arası Adalet Divanının kararına göre; “Her devletin, ülkesini diğer devletlerin haklarına aykırı eylemler için kullanmaya müsaade etmemesi vecibesi olduğunu” ifade ederek mutlak ülke egemenliği doktrinin sınırsız olmadığını belirtmiştir.²⁷

Mutlak egemenlik doktrini, ilk kez 1895 yılında ABD ile Meksika arasında yaşanan Rio Grande Nehri uyuşmazlığına uygulanmıştır. Rio Grande Nehri sularının kullanımına yönelik ortaya çıkan soruna, ABD tarafı adına görüş hazırlayan ABD Başsavcısı Judson Harmon, Rio Grande Nehri üzerinde ABD'nin mutlak egemenliğini savunmuştur. Mutlak egemenlik görüşü, Meksika ile ABD arasında 1906 yılında imzalanan antlaşmayla da kabul edilmiştir. ABD'nin mutlak egemenlik görüşü, ABD ile Kanada ile arasındaki St. Mary, Milk ve Michigan Gölü ile ilgili uyuşmazlıklarda da ileri sürmüştür.²⁸ Bu doktrini ABD savcısı Judson Harmon ortaya koyduğu için mutlak egemenlik doktrini “Harmon Doktrini” olarak adlandırılmaktadır.

Bu görüş, sınır aşan su kaynağının coğrafik özellikleri esas alınarak savunulmuştur. Sınır aşan su üzerinde her tasarruf hakkı yer almamaktadır. Sınır aşan su üzerinde yaşanan ulaşım sorunu mutlak egemenlik doktrini kapsamında deđildir²⁹. Bu görüşe göre; tek bir ülkenin

²⁶ Toklu,1999: 20.

²⁷ Tiryaki,1994: 28.

²⁸ Tiryaki, 2008: 24.

²⁹ Aktaş,2004: 95.

egemenliği söz konusu olduğu için yukarı ve aşağı kıyıdaş devletlerin birbirlerine karşı sorumluluğu bulunmamaktadır. Mutlak egemenlik doktrini tek bir devlete sınırsız tasarruf etme hakkı verdiği için uluslararası sistemde devletler tarafından kabul görmemiştir.

Uluslararası hukukta mutlak egemenliği doktrinini reddeden ilk resmi belge 1862 tarihinde Hollanda Hükümeti tarafından yazılan bir mektuptur.³⁰ Uluslararası hukukta mutlak egemenlik doktrinin kabul görmediğine dair Lanoux Gölü kararını, Trial Smeher olayını örnek verebiliriz.³¹ Mutlak egemenlik görüşü uluslararası hukukta kabul görmediği için evrensel bir kural haline gelmemiştir. Harmon doktrinin uluslararası hukukta ülke liderliğini ABD yapmıştır. Fakat ABD'nin yukarı kıyıdaş ülke olmadığı sınır aşan su kaynakları üzerinde yer alması ve sınır aşan su sorununda kıyıdaş ülke konumunda olması ile birlikte Harmon Doktrini ABD içinde kendi ulusal çıkarları içinde yanlış kabul edilen bir doktrin haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde uluslararası hukukta devletin mutlak egemenlik doktrini görüşü etkisi kaybetmiş ve bunun yerine devletin "sınırlı egemenlik ilkesi" görüşü uluslararası hukukta ön plana çıkmıştır.

1.2.2. Doğal Durumun Bütünlüğu Doktrini

Doğal durumun bütünlüğu doktrini, mutlak egemenlik doktrinine bir eleştiri olarak doğmuştur. Doğal durumun bütünlüğu doktrini ilk olarak Emer de Vattel tarafından ileri sürülmüştür. Doktrin daha sonra Max Huver ve Oppenheim tarafından savunulmuştur.³² Bu görüşün uluslararası hukukta "sim utero tuo ut alienum non ledas (bir kimse malını başkalarına zarar verecek şekilde kullanmamalıdır)" ilkesi şeklinde ifade edilmektedir.³³ Doğal durumun bütünlüğu doktrini, sınır aşan suyollarının kullanımında yukarı ve aşağı kıyıdaş devletlerarasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin olduğunu savunmaktadır. Bu görüş; yukarı kıyıdaş devletler sınır aşan su üzerinde tasarruf hakkını kullanırken aşağı kıyıdaş devlete karşı da sorumluluğu olduğunu savunmaktadır. Bu görüş aşağı kıyıdaş devletlerin lehine olan bir görüş olduğu için aşağı kıyıdaş devletler tarafından savunulmaktadır.³⁴ Doktrine göre, sınır aşan su üzerinde yukarı kıyıdaş devlete sınır aşan sudan faydalanma hakkında kısıtlama getirmesine rağmen, aşağı kıyıdaş devlet kendi sınırları içinde yer alan sudan faydalanması konusunda herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamaktadır.³⁵

³⁰ Sar, 1970: 135 – 136.

³¹ İnan, 1994: 249.

³² Kırkıcı, 2014: 29.

³³ Yücel, 1998: 120.

³⁴ Kılıç, 2013: 18.

³⁵ Bilgiç, 2006: 90.

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, sınır aşan suyun coğrafi, fiziki ve yapısal özellikleri ile ilgili kıyıdaş devletler tarafından herhangi bir değişiklik yapılamayacağını savunmaktadır. Doğal durumun bütünlüğü doktrinine göre; sınır aşan suyun doğal akışının bozulmaması ve akarsuyun yönünün değiştirilmemesi gerekmektedir. Doktrin aşağı kıyıdaş devletlerin gelecek dönemde yaşayacakları su sıkıntısına çözüm bulma amacını taşımaktadır.³⁶ Doktrin kıyıdaş devletlerarasında imzalanan antlaşmalarla desteklenmiştir. Bu antlaşmalara göre; kıyıdaş devletlerin sınır aşan sular üzerinde akarsuyun akış düzenini bozan ya da akarsu üzerinde önemli değişikliklere sebep olacak değişikliklere, aşağı kıyıdaş devletin sınır aşan suyun yukarı kıyıdaş devlet tarafından kullanılmasını veto etme yetkisine vardır. Suyolunun kullanımında aşağı kıyıdaşın rızası alınmalıdır.³⁷ Doğal durumun bütünlüğü görüşü ekolojik bütünlüğün korunması amaçlamaktadır.³⁸

Doğal durumun bütünlüğü doktrinini kullanımına örnek olarak ABD ile eyaletler arası su sorununa yaklaşımını, Fırat – Dicle Nehirleri sorununda Suriye ve Irak'ın yaklaşımını gösterebiliriz.³⁹ Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde Türkiye - Suriye ve Irak üç kıyıdaş devlettir. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirlerindeki su paylaşımı sorununda Türkiye'nin doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı hareket ettiğini savunmaktadırlar. Irak ve Suriye'nin Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yer alan baraj projelerini doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı bulmaktadırlar. Doğal durumun bütünlüğü doktrinine yaklaşımına konu olan diğer bir örnek ise Güneydoğu Asya'da yer alan ve 6 kıyıdaş devlete sınırı olan Mekong Nehri'dir. Çin'in Mekong Nehri üzerinde inşa edilen baraj yapım projelerinden dolayı kıyıdaş devletler Çin'in Mekong Nehri üzerinde doğal durumun bütünlüğü görüşüne aykırı hareket ettiğini savunmaktadırlar.

1.2.3. Hakça, Makul Ve Optimum Kullanım Doktrini

Hakça, makul ve optimum kullanım doktrini, sınırlı ülke egemenliği görüşüne dayanmaktadır. Hakça, makul ve optimum kullanım doktrini, kıyıdaş devletlerin sınır aşan sular üzerinde adaletli bir kullanım hakkını savunmaktadır. Hakça, makul ve optimum kullanım görüşü, uluslararası hukukta ülkeler tarafından en fazla kabul gören doktrinlerin başında gelmektedir.

³⁶ Sar,1970: 267.

³⁷ Eyüp,2017: 189.

³⁸ Rüştü ve Salem, 2004: 60.

³⁹ Rüştü ve Salem, 2004: 60.

Hakça ve makul kullanım görüşü, Amerikalı bilim adamı C. Eagleton tarafından geliştirilmiştir. Doktrinin tanımlanması ise ABD’li Lipper tarafından olmuştur. Hakça ve makul kullanım görüşünü ABD’li hukukçu Lipper şöyle tanımlamaktadır;

“Sınır aşan suların adil kullanımı, akarsuya kıyıdaş ülkeler arasında her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçları bulunmakta ve bu sebeple her ülkeye azami fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesi” biçiminde ifade edilmiştir.⁴⁰

Hakça, makul ve optimum kullanım görüşü, ilk olarak ABD ve Kanada arasında yaşanan Kolombiya Nehri uyuşmazlığında uygulanmıştır. Kolombiya Nehri sınır aşan su sorununda ABD, aşağı kıyıdaş devlet olmasından dolayı hakça ve makul kullanım doktrini savunmuştur.

Hakça, makul ve optimum kullanım doktrinin oluşmasında üç temel ilke esas alınmıştır. Bu ilkeler; iyi niyet, işbirliği ve iyi komşuluktur.⁴¹ Hakça, makul ve optimum kullanım doktrine göre; her ülke sınır aşan suyun kendi egemenlik alanı içinde kalan bölümünden faydalanma hakkına sahiptir. Fakat sınır aşan su üzerinden tasarruf sağlarken, diğer kıyıdaş ülkelerinde yararını gözetmesi, hakkaniyet ilkesine göre bir kullanım şekli belirlemesi gerekmektedir.⁴² Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin BM Çerçeve Sözleşmesi’nin 5. maddesinin 1. fıkrası da su yolu devletleri kendi ülkelerinden geçen suyu hakça, makul, optimum ve sürdürülebilir bir biçimde kullanmak durumundadır. Bu genel ilkenin içeriği; su yolu devletleri tarafından, su yolunun özel koşulları göz önüne alınarak değerlendirilecektir şeklinde tanımlamıştır.⁴³ Kıyıdaş devletler için optimum kullanım ifadesi, kıyıdaş devletlerin sınır aşan su üzerinden optimum yarar sağlaması amacı ile değil, suyun en yüksek düzeyde kullanılması ve geliştirilmesi için kullanılmaktadır.⁴⁴

Hakça ve makul kullanım doktrini, sınır aşan su üzerinden eşit bir kullanım olması gerektiğini savunmaktadır. Fakat suyun eşit bir şekilde dağılımı bazı kriterlere bağlı olarak değişmektedir. Sınır aşan su havzanın coğrafi yapısı, havzanın hidrolojik durumu, su havzasına bağımlı olan nüfus, havzanın verimliliğini, taşınan su potansiyeli, bölgenin iklim koşulları, ülkenin sahip olduğu ekonomik ve coğrafi şartlarda önemli rol oynamaktadır.⁴⁵ Hakça ve makul

⁴⁰ Toklu,1999: 29 – 30.

⁴¹ Toluner,2004: 428.

⁴² Gelgeç, 2012: 19.

⁴³ Erdal,2016: 195.

⁴⁴ Kaya,1999: .617.

⁴⁵ Bilen,2000: 14.

kullanıma ilişkin bu ilkeler her sınır aşan su yolu için geçerli değildir. Ülkelerin özelliklerine göre bu kriterler değişebilmektedir.

Hakça ve makul kullanım doktrinin temelinde sınır aşan su üzerinde diğer kıyıdaş devletlerin “zarar” görmeden tasarruf sağlanması ilkesi bulunmaktadır. Kıyıdaş devletlere “zarar vermeme yükümlülüğü” çerçeve olarak 1997 tarihli BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme’nin 7.maddesinde düzenlenmiştir. Zarar kavramı kıyıdaş devletler için temel bir ölçüttür. Fakat kıyıdaş devletler için zararın tanımı genel bir çerçeve içinde alındığı için doktrinin uygulanmasında sorun yaşanmaktadır. Önemli zarar vermeme kuralının sınırları belirsiz kalmaktadır. Bu sebeple zararın kıyıdaş devletler açısından ölçütünün ne olduğunun anlaşılabilmesi için “asgari zararın” ne olduğunun netleştirilmesi gerekmektedir.⁴⁶ Zarar vermeme kuralı 1991 yılında kayda değer zarar şeklinde taslakta yer almış, bu kural daha sonra 1994 yılındaki taslakta gerekli özeni gösterme kuralı gelmiştir. 1997 yılındaki taslakta ise önemli zarar vermeme kuralı getirilmiştir.⁴⁷ Önemli zarar konusunda kıyıdaş devletlerarasında bir antlaşma söz konusu ise zarar veren devlet zararı ortadan kaldırmaya çalışacak ve tazminatın miktarı konusunda taraflar arasında bir ortak anlaşmaya varılacaktır.⁴⁸ Zarar vermeme yükümlülüğü ile kıyıdaş devletler zararın oluşmasını engellemek için bütün tedbirleri alma yükümlülüğüne girmişlerdir.

Devletlerarasındaki sınır aşan suların paylaşımı konusunda ilk adım 1966 Helsinki Konferansıyla atılmıştır. BM tarafından oluşturulan Uluslararası Hukuk Komisyonu bu tarihten itibaren konuyla ilgili araştırmalar yaparak çalışmalarına başlamıştır. 1966 tarihli Helsinki kuralları kıyıdaş ülkeler arasında suların ortak kullanımında “hakça ve makul” kullanım ilkesini koymuştur. Bu doktrin, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından da kabul görmektedir.⁴⁹ Sınır aşan sular üzerinde hangi kriterlerin ölçüt alınacağı kıyıdaş devletlerin işbirliği içinde belirlenecektir. Kıyıdaş devletlere zarar vermeme durumunu sınır aşan suyu da zarar vermeme şeklinde de ele alabiliriz. Suyun doğallığını, akışını ve temizliğini bozmakta kıyıdaş devletin sınır aşan su üzerinden faydalanmasını olumsuz şekilde etkilemektedir. Su kirliliği ve devletlerin temiz suya erişim hakkı da zarar konusunun bir unsurunu oluşturmaktadırlar.

Hakça ve makul kullanım görüşüne göre sınır aşan sularla ilgili olarak kıyıdaş devletlerarasındaki sorunların çözümü diyalog ile mümkün olmaktadır. Bu görüş, ortak bir uzlaşma noktası bulmayı amaçlamaktadır. Bu görüş hem yukarı hem de aşağı kıyıdaş devletlerin sınır aşan sular üzerinde olan tasarruf hakkını saklı tutmaktadır.

⁴⁶ Demir, 2006: 17.

⁴⁷ Yücel, 1998: 154.

⁴⁸ Yücel, 1998: 153.

⁴⁹ İnan, 1994: 249.

Hakça ve makul kullanım doktrinin Mekong Nehri üzerinde uygulanması, Çin'in Güney Doğu Asya bölge ülkeleri üzerindeki ekonomik ve siyasi etkinliğinden dolayı mümkün gözükmemektedir. Mekong Nehri üzerindeki baraj yapım projelerinden çoğunluğu Çin'e aittir. Mekong Nehri üzerindeki imkânlardan tasarruf hakkı büyük ölçüde Çin'dedir. Hakça ve makul kullanım doktrininin ilkelerinden olan akarsuyun kullanımındaki ülkelerin ekonomik ve sosyal durumlarına göre eşit paylaşım ve zarar vermeme ilkesi Mekong Nehri'nin kullanımı hususunda geçerli olmamaktadır.

1.2.4. Kullanım Önceliği Doktrini

Kullanım önceliği doktrine göre, sınır aşan akarsuya kıyıdaş olan devletlerden faydalanma eylemine daha önce başlayanlar, kazanılmış bir hak elde ederler. Ancak, bu kazanılmış hak kapsamında ülke topraklarına akan bütün sular girmez. Sadece, fayda sağlayan ülkelerin ön kullanıma konu olan sular girer.

Kullanım önceliği doktrini, sınır aşan sularda kıyıdaş devletlerin birbirlerine karşı sorumlulukları olduğunu savunmaktadır. Bu doktrine göre kıyıdaş devletler sınır aşan sular üzerinde tasarruf hakkını kullanırken diğer kıyıdaş ülkelerin egemenlik alanına zarar vermemelidir.⁵⁰ Kullanım önceliği doktrini sınır aşan sudan ilk faydalanma başlayan ülkenin su üzerinde sınırsız mutlak bir faydalanma hakkı olduğunu savunmaktadır. Kıyıdaş devletlerden ilki sınır aşan su yolu üzerinde "kazanılmış hakkı" olduğunu savunmaktadır.⁵¹

Bu görüşe göre, sınır aşan su üzerinde, akarsuya kıyıdaş ülkelere hangisi akarsuyu daha önce kullanmaya başlamışsa, bu ülkenin akarsu üzerinde ön kullanım üstünlüğü vardır. Kullanım önceliği doktrini, kazanılmış hak kavramı üzerinde odaklanmaktadır. Kazanılmış hak kavramı, sınır aşan nehrin sularını diğer kıyıdaş devletten daha önce, bir şekilde kullanmaya dayanmaktadır. Antlaşmalar yoluyla kazanılan haklar bu doktrinin kapsamı dışında kalmaktadır.⁵² Bu doktrin sadece fiili bir duruma dayanmaktadır. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde Irak kullanım önceliği doktrini ileri sürmüştür. Irak ve Suriye, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde tarihsel olarak kazanılmış hakkı olduğunu savunmaktadır.⁵³

Kullanım önceliği doktrinin Güney Doğu Asya'da uygulanma şekline örnek olarak Mekong Nehri örneğini verebiliriz. Mekong Nehri 6 ülkenin sınırlarından geçmektedir. Kullanım önceliği doktrinine göre; sınır aşan akarsuyun kaynağının olduğu yukarı kıyıdaş devlet diğer kıyıdaş devletlere göre ön plana çıkmaktadır ve nehir üzerinde tarihsel hakları da

⁵⁰ Gelgeç, 2012: 19.

⁵¹ Değirmenci, 2007: 48.

⁵² Sar, 1970: 275.

⁵³ Tepekaya, 1996: 167.

göz önüne alıp kazanılmış hak kavramını ortaya koymaktadır. Mekong nehri üzerinde Çin yukarı kıyıdaş devlettir ve nehir üzerinde diğer kıyıdaş ülkeleri dikkate almadan tasarruf sağlamaktadır. Çin, Mekong Nehri üzerinde siyasi, tarihsel ve ekonomik etkinliğini kullanarak nehrin imkânlarından faydalanması, Çin'in Mekong Nehri üzerinde kullanım önceliği doktrini uygulanmasını sağlamaktadır.

1.3. Sınır Aşan Sularla İlgili Hukuki Düzenlemeler

Sınır aşan sularla ilgili evrensel hukuk kuralları oluşturma yöntemleri çerçevesinde uluslararası hukuk çalışmaları da yer almaktadır. Uluslararası hukuk çalışmaları üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Birincisi Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları, ikincisi Uluslararası Hukuk Derneğinin çalışmaları ve son olarak da Uluslararası Hukuk Endüstrisinin çalışmalarıdır.

1.3.1. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları

1959 yılında Birleşmiş Milletler tarafından “doğal kaynaklar üzerinde egemenlik” konusunu incelemek üzere özel bir komisyon kurulmuştur. Komisyon inceleme alanına giren konularla ilgili diğer kuruluşlar ile de bağlantı kurmaktadır. Bu kuruluşlara örnek olarak; BM Gıda ve Tarım Örgütü, Kızılhaç Komite, Avrupa Ekonomik Komisyonunu gösterebiliriz.⁵⁴ Sınır aşan sular sorunu ile ilgili ülkesel çatışmalara çözüm bulması amacı ile BM çatısı altında Uluslararası Hukuk Komisyonu oluşturulmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kurulmuştur. Komisyonda sınır aşan sular konusunda kıyıdaş ülkeler arasındaki uyuşmazlığın çözümü hususunda hukuki çalışmalar yapılmıştır. Sınır aşan sular sorunu ile ilgili ülkesel çatışmalara çözüm bulması amacı ile BM çatısı altında Uluslararası Hukuk Komisyonu oluşturulmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1978, 1989 ve 1991 tarihli raporları bu yönde yapılan çalışmaların en önemlilerindedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu 1991 tarihinde 33 maddelik bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporun içeriğinde; sınır aşan sular kavramı su havzaları şeklinde ele alınmıştır. 1991 yılında yayınlanan raporun 5. ve 7. maddelerinde sınır aşan sular konusunda hakça, makul ve optimum kullanım ilkesi kabul edilmiştir.⁵⁵ Bu raporda aynı zamanda zarar kavramı üzerinde de durulmuştur ve kıyıdaş devletlere zarar vermemeye özen gösterme ilkesi benimsenmiştir.⁵⁶ Uluslararası Hukuk

⁵⁴ <http://legal.un.org/ilc/ilcsessions.shtml/> (erişim tarihi: 16.07.2019).

⁵⁵ Değirmenci, 2007: 44.

⁵⁶ Kartal,1999: 101 – 102.

Komisyonu zarar vermemeye özen gösterme ilkesini “farkedilebilir zarar” kavramı tanımı ile geliştirmiştir.⁵⁷

Uluslararası Hukuk Komisyonu 1996 yılında bir taslak metin hazırlamış ve bu metin 20 Mayıs 1997’de “Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin BM Çerçeve Sözleşmesi” başlığıyla Genel Kurul’da oylanarak kabul edilmiştir. 103 ülke kabul, 3 ülke (Türkiye, Çin ve Burundi) red ve 27 ülke çekimser oy kullanmış, 15 ülke tarafından onaylanmıştır.⁵⁸ Sözleşme, Vietnam’ın 17 Mayıs 2014 tarihinde sözleşmeyi BM Genel Kurulu’nda kabul edildikten 17 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede yer alan sınır aşan sular kavramı yerine uluslararası sular kavramı kullanılması Türkiye tarafından sözleşmenin imzalanmaması ile sonuçlanmıştır. Sözleşme sınır aşan sular sorununun devletlerarasında çözümü için bir rehber olma konumundadır. Bu yüzden sözleşmenin Türkiye için bir bağlayıcılığı yoktur.⁵⁹ Sözleşmede uluslararası sular kavramının kullanılması, sınır aşan sular sorununu kıyıdaş devletlerin sorunu olmaktan çıkarıp, uluslararası bir sorun halini alması mümkündür.

Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun çalışmaları uluslararası sistemde sınır aşan su konusu popüler bir hale gelmesini sağlamıştır. 1992 yılında Rio de Janeiro’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın “Gündem 21” bildiriyle uluslararası önemi vurgulanan “sürdürülebilir kalkınma” 1996 yılında Stockholm Su Sempozyumunda oluşturulan Küresel Su Ortaklığı 1996 yılında kuruluşu açıklanan Dünya Su Konseyi gibi kuruluşların oluşması ile beraber sınır aşan sular konusunda yalnızca kıyıdaş ülkeler arasında değil aynı zamanda uluslararası alanda üçüncü taraflarca da tartışılan bir konu haline gelmiştir.

Uluslararası Hukuk Komisyon’unun 34 tane üye ülkesi bulunmaktadır. Komisyon 10 yılda bir çalışma planı hazırlamakta ve oturumlar gerçekleştirmektedir. Komisyon düzenlemelere 1949 yılında başlamıştır. En son 2019 yılında 71. toplantı düzenlenmiştir. Komisyon çalışmalarına aktif olarak devam etmektedir.⁶⁰

1.3.2. Uluslararası Hukuk Derneğinin Çalışmaları

Uluslararası Hukuk Derneği, 8 ve 14 Ağustos 1954 tarihleri arasında Edinburg’ta su hakları ile ilgili toplantı yapılmıştır. Daha sonra Uluslararası Hukuk Derneği’nin 1956 yılındaki Dubrovnik Toplantısı’nda sınır aşan sularla ilgili konular ele alınmıştır. Dubrovnik toplantısında alınan kararlar kıyıdaş devletlerarasında yaşanan sınır aşan su sorununa ilişkin

⁵⁷ Kıran,2005:204.

⁵⁸ Ulusal Sanayici ve İş Adamları Derneği (USİAD), 2007: 34.

⁵⁹ Erdağ, 2015: 41.

⁶⁰ <http://legal.un.org/ilc/> (erişim tarihi: 16.07.2019).

çözüm amaçlı olarak bazı kararlar alınmıştır. Dubrovnik toplantısında alınan kararlar “Dubrovnik İlkeleri” olarak adlandırılmaktadır. Bu kararlara bakıldığında; kıyıdaş devletler sınır aşan suyolları üzerinde yer alan egemenlik haklarını diğer kıyıdaş devletlere zarar vermeden faydalanmaları gerekmektedir. Kıyıdaş devletlerin sınır aşan suların faydalanma hakkı, kıyıdaş devletin sınır aşan su üzerinde yaşayan nüfusuna, suya bağımlılık durumuna, ülkenin sosyal ekonomik koşulları önemli kriterleri oluşturacaktır.⁶¹

Uluslararası Hukuk Derneği'nin sınır aşan suyolları üzerinde uluslararası sistemde en fazla ilgi uyandıran çalışmaları 1966 Helsinki kuralları ve 15 Aralık 1980 tarihinde BM Genel Kurulu Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırlamış olduğu 17 maddelik deklarasyonudur. 1966 Helsinki kuralları sınır aşan su konusundaki uyuşmazlıkların çözümü konusunda genel kuralları oluşturmaktadır. Helsinki kuralları uluslararası hukukta sınır aşan sularla ilgili tavsiye niteliğinde kurallardır. Helsinki Sözleşmesi suların kirletilmesi sorunu ele alınmıştır. Sözleşme kapsamında “kirleten öder” ilkesi üzerinde durulmuştur. Sözleşmede; sınırlı egemenlik, eşit paylaşım ve havza bütünlüğü konuları üzerinde durulmuştur.⁶² Helsinki Sözleşmesi'nin sözleşmeye taraf devletler için hukuki bir yaptırımı yoktur. Fakat uluslararası hukukta sınır aşan sular konusunda ortak bir görüş oluşturma amacı bulunmaktadır. Helsinki kuralları sınır aşan sularla ilgili doktrinler arasında hakça ve makul kullanım doktrinini kabul etmektedir.⁶³ Bu deklarasyonda; sınır aşan suyolları üzerinde suyun kullanımı, tarım, su kirliliği, su projelerin planlanma süreci, kıyıdaş ülkeler arasındaki sınır aşan su yolu üzerindeki sorunları çözüme kavuşturma süreçleri yer almaktadır.⁶⁴

Derneğin günümüzde 63 şubesi, 4.467 üyesi, 20 tane aktif komitesi bulunmaktadır. Dernek çalışmalarına devam etmektedir.⁶⁵

1.3.3. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün Çalışmaları

Uluslararası hukukta sınır aşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasına dair ilk resmi çalışmalar Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Uluslararası Hukuk Enstitüsü, hukukun üstünlüğü kavramı üzerinde durmaktadır. Uluslararası Hukuk Enstitüsü, bağımsız ve kar amacı olmayan bir kuruluştur. Uluslararası Hukuk Enstitüsü Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1911 Madrid Bildirisi, 1956,1958, 1960 tarihli bildirileri ve 1961 Salzburg kararları sınır aşan sularla ilgili kararlarıdır. 1911 Madrid Bildirisi akarsuların ulaşım dışı

⁶¹ Kapan, 2006: 20.

⁶² Kıran,2005:199.

⁶³ Erdem,2007: 26.

⁶⁴ Rüştü ve Selam, 2004: 57.

⁶⁵ <http://www.ila-hq.org/> (erişim tarihi: 16.07.2019).

kullanımlarına ilişkin yayınlanmıştır.⁶⁶ 1911 Madrid Bildirisinde sınır aşan sularla ilgili hakça ve makul kullanım doktrinin kabul etmektedir. Madrid Bildirgesine göre; yukarı ve aşağı kıyıdaş devletler sınır aşan su üzerindeki egemenlik haklarını ülkelerin ulusal çıkarları gözetilerek kullanılması gerekmektedir. Madrid Bildirisi uluslararası nehirlerin ayrımını iki kategoride ele almaktadır. Birincisi sınır teşkil eden nehirler, ikincisi ise ülkeyi kesen nehirlerdir. Madrid bildirisi sınır teşkil eden nehirlerin kullanımında kıyıdaş ülkelerin rızasının alınması şartını aramaktadır. Ülkeleri kesen nehirlerde ise, nehrin doğal durumunun bozulmaması üzerinde durmaktadır.⁶⁷ 1961 Salzburg Kararlarında ise doğal durumun bütünlüğü doktrini kabul görmektedir. Salzburg Kararları, devletlerin mutlak egemenlik alanı olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Devletlerin uluslararası sular üzerinde sınırsız egemenlik alanı olması görüşüne karşı çıkmaktadır. Ülkelerin sınırlı egemenlik görüşü içinde hareket etmelerini savunmaktadır.⁶⁸ Sınır aşan su üzerinde kıyıdaş devletlerin baraj yapım projelerine ve inşaatlara onay vermemektedir. Salzburg kararlarında kabul edilen diğer konu ise Madrid Bildirisinde kabul edilen sınır teşkil eden ve sınır kesen nehir ayrımıdır. Salzburg Kararında uluslararası nehirlerle olan bu ayrım kalkmıştır.⁶⁹

---

⁶⁶ Toklu,1999: 21.

⁶⁷ Kıran,2005:196.

⁶⁸ Yeşil, 2015: 13.

⁶⁹ Kıran,2005:198.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA SINIR AŞAN SULAR SORUNU: FIRAT VE DİCLE NEHRİ ÖRNEKLERİ

2.1.Ortadoğu Coğrafyasında Suyun Önemi

“Ortadoğu” teriminin tanımının yapılması için öncelikle “Doğu” kelimesini tanımlamak gerekmektedir. Doğu kelimesi, batı kelimesinin zıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Avrupa bakış açısından batı kelimesinin karşılığını “Avrupa kıtasının bulunduğu” coğrafya oluşturmaktadır. Coğrafik olarak Avrupa’nın doğusunda bulunan ve Japonya’ya kadar uzanan tüm ülkeler Doğu ülkeleri olarak adlandırılmaktadır.⁷⁰ Ortadoğu’nun coğrafi sınırları 1. Dünya Savaşı’ndan sonra şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun bölge üzerinde hâkimiyetini kaybetmesi ile birlikte dış güçlerinde desteği ile Ortadoğu’da ulus devletlerin kurulması süreci başlamıştır. Ortadoğu, dönemin egemen güçleri olan ülkelerin siyasi görüşlere göre ülke sınırlarının çizilmiş bir bölgedir. Ortadoğu, uluslararası sistemde kabul edilen dört bölgeden oluşturmaktadır. Bu bölgeler; Anadolu, İran, Mezopotamya ve Arabistan’dır.

Dünyada su kıtlığı sorunu yaşayan 22 ülkenin 14 ülkesini Ortadoğu ülkeleri oluşturmaktadır.⁷¹ Ortadoğu bölgesini su kaynaklarının fazla olduğu bir yer olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Ortadoğu’da bölgenin su ihtiyacını karşılama yönelik olarak 6 tane nehir vardır. Bu nehirler; Ürdün, Nil, Litani, Asi, Fırat ve Dicle Nehirleridir. Su, uluslararası sistemde ülke çıkarlarının ön plana alındığı bir konu haline gelmiştir. Suyun stratejik olarak ön plana çıkması ile Ortadoğu sınırından geçen nehirler ile ilgili olarak kıyıdaş devletlerarasında sınır aşan sular sorunu gündeme gelmiştir. Bölgede artan nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, endüstri alanında yaşanan gelişmeler bölge ülkelerinin suya olan ihtiyacını arttırmaktadır. Dünyanın fiziki olarak %71,3’lük kısmı su olmasına rağmen bu oranın %97,4’ü tuzlu sulardan oluşmaktadır. Tuzlu su alanlarının tatlı su oranlarından fazla olması kullanılabilir su miktarını azaltmaktadır. Tuzlu su oranının %77’lik kısmı ise buzullarda yer almaktadır.⁷² Tüm oranlar göz önüne alındığında dünyada ve Ortadoğu’da kullanılabilir su miktarının oldukça sınırlı olduğunu görmekteyiz.

Ortadoğu bölgesinde yer alan su kaynaklarının dengesiz dağılışı, su ve gıda güvenliğinin sağlanamayışı, su sorununu önemli bir konu haline getirmektedir. Suyun ülkeler arasında bir

⁷⁰ Özey, 2017:2.

⁷¹ Öz,2006: 543.

⁷² Kesik, 2009: 60.

savaş konusu haline gelmesi sebebi ile Ortadoğu’da gelecekte de yaşanması beklenen su sorunu için “su savaşları” adı altına bir nitelendirilme yapılabilmektedir.

2.2. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Coğrafi ve Politik Özellikleri

Fırat Nehri 2935 km uzunluğunda olup,⁷³ Türkiye’de doğmaktadır. Türkiye’den sonra sırasıyla Suriye ve Irak topraklarından geçip, Basra körfezine dökülmektedir. Fırat ve Dicle Nehri Şattü’l Arap Nehri’nin iki ana kolunu oluşturmaktadır. Karasu, Tohma, Murat, Peri, Çaltı, Munzur Çayı Fırat Nehri’nin önemli kollarıdır. Fırat Nehri’nin fiziki olarak akış yönünde Türkiye yukarı kıyıdaş devlet, Suriye orta kıyıdaş devlet ve Irak ise aşağı kıyıdaş devlet konumundadır. Fırat havzasında yer alan suyun %88,7’lik oranı Türkiye’de doğmaktadır. Fırat Nehri’nin %11,3’lük kısmı ise Suriye topraklarından geçmektedir.⁷⁴ Fırat Nehri’nin %89’luk bölümü Türkiye’den, %11’i Suriye’den kaynak olmaktadır. Fırat Nehri’nin paylaşımında %35 Türkiye, %22 oranında Suriye ve %43 oranında Irak pay almaktadır.⁷⁵ Dicle Nehri Türkiye’de doğup, Murat, Karasu, Perisuyu, Batman Çayı, Garzan Çayı, Botan Çayı, Büyük Zap Suyu olan ana koldan beslenmektedir. Dicle Nehri’nin %54’lük kısmı Irak sınırları içinde, %34’lük kısmı İran sınırları içinde, %12’lik kısmı Türkiye sınırları içinde ve %0,2’lik kısmı Suriye sınırları içerisinde yer almaktadır.⁷⁶

Dicle Nehri üzerindeki Türkiye, Suriye ve Irak’ın su potansiyeli ve tüketim planları bulunmaktadır. Dicle Nehri üzerinde Türkiye’nin %51,9, Irak’ın %48,1, Suriye’nin %0 su potansiyeli bulunmaktadır. Ülkelerin Dicle Nehri üzerindeki tüketim planları ise Türkiye’nin %13, Irak’ın % 83 ve Suriye’nin %4 oranındadır. Dicle Nehri’nin Türkiye topraklarında 38280km² havzası bulunmaktadır.⁷⁷ Toplam Dicle havzasının %12’lik kısmı Türkiye’de, suya kaynak oluşturan kısmın %21’i Türkiye’dir. Dicle havzasının %54’lük oranı Irak’ta yer almakta, suya kaynak oluşturan kısmın ise %31’lik kısmı Irak’ta yer almaktadır. Dicle havzasının sınırlarını %0,2’lik kısmı, suya kaynak oluşturan alanın %0,3’lük kısmı ise Suriye’de yer almaktadır.⁷⁸

⁷³ Tırtıl, 2015: 334.

⁷⁴ Bulu, 2002 :50.

⁷⁵ Tepekaya,1996 : 153.

⁷⁶ Erdağ, 2015 : 31.

⁷⁷ Zehir,1970:74.

⁷⁸ Zehir,1970:74.

Harita 2.1 Fırat Dicle Havzası⁷⁹

Hem Fırat hem de Dicle Nehrindeki oranlara bakıldığında zaman zaman Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehrine olan katkılarından çok daha fazlasını kullanmayı planladıklarını görmekteyiz. Suriye ve Irak'ın Fırat ve Dicle havzası içinde verimli olmayan topraklarda da sulama faaliyetinde bulunmak istemesi Türkiye'den daha fazla su talep etmeleri ile sonuçlanmaktadır. Irak ve Suriye, Türkiye'nin nehirler üzerinde hesaplamış olduğu rakamları doğru olmadığı ifade edilmekte ve Türkiye'nin kendi lehine işlem yaptığını savunmaktadırlar.

Tablo 2. 1 Türkiye, Suriye ve Irak'ın Yıllara Göre Nüfus Tahminleri⁸⁰

	1990	2000	2010	2020
Türkiye	56.473.000	67.332.000	76.229.000	90.889.000
Suriye	12.116.000	16. 857. 000	22. 533. 000	26. 094. 000
Irak	18. 880. 000	24. 023. 000	30. 932. 000	21. 808. 000

Tablo 2.2 Türkiye, Suriye ve Irak'ın Kişi Başına Ortalama Yıllık Su Miktarı (metreküp)⁸¹

	1990	2000	2010	2020
Türkiye	3223 (1611)	2703 (1351)	2326 (1163)	2002 (1000)
Suriye	1636	1177	880	760
Irak	2352	1848	1435	1062

⁷⁹ Onüçyıldız,2016:121.

⁸⁰ Bilen,2000: 69.

⁸¹ Bilen,2000: 73.

Tablo 1'e bakıldığında 1990 yılından 2020 yılına kadar nüfus artış hızının en fazla olduğu ülke Türkiye'dir. Türkiye'den sonra Suriye gelmektedir. Su kaynaklarına olan ihtiyacı ülkelerin nüfusu ile doğru orantılı olarak değerlendirecek olursak üç ülke arasında Türkiye, en fazla su kaynağına ihtiyacı olan ülke konumundadır. Tablo 2 incelendiğinde; Türkiye, Irak ve Suriye'nin 1990 yılından 2020 yılına kadarki kişi başına düşen su miktarı yıldan yıla azalmaktadır. Üç devlet içinde nüfus artış hızı ile kişi başına düşen ortalama su miktarının oranı ters orantılıdır. Üç ülke içinde suya olan ihtiyacının yıldan yıla arttığı gözlemlenmektedir.

Fırat ve Dicle Nehirleri havzası içinde yaşanan siyasi krizler genel olarak Türkiye'nin havzada yapmayı planladığı baraj ve su depolama projeleri etrafında şekillenmektedir. Türkiye Fırat ve Dicle Nehirlerinin su paylaşımını kıyıdaş devletlerin su ihtiyacı odaklı paylaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Fakat Suriye ve Irak Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri konusunda söz sahibi olmaması istememektedir ve nehirlerin paylaşımı ile ilgili konuları Türkiye'nin karar veremeyeceğini savunmaktadırlar.

Fırat ve Dicle Nehirlerinin debilerinin değişken olması kıyıdaş ülkelerin suya olan ihtiyaç miktarları ortak bir noktada verilere dökülemediği içinde Fırat ve Dicle Nehri havzaları üzerinde kıyıdaş devletler arasında ortak bir çözüm yolunda uzlaşamamaktadır. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili ellerinde mevcut olan envanterleri açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Ortadoğu ülkelerinin Arap Baharı sonrası yaşamış oldukları siyasi istikrarsızlık ortamında Irak, Türkiye ve Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehir havzası içinde ortak bir uzlaşma noktasına varması mümkün gözükmemektedir. Türkiye, Irak ve Suriye arasında yaşanan anlaşmazlık Türkiye'nin bölgede baraj yapım projelerine başlamış olmasıdır. 2000 ve 2010 yılları arasında Ortadoğu'da yaşanan siyasi bunalım süreci Fırat ve Dicle Nehirleri hakkında kıyıdaş ülke söylemlerini barış ve işbirliği projeleri yer almıştır.

Fırat ve Dicle Nehirleri'nin sularının paylaşımında kıyıdaş ülkelerin iyi niyet perspektifinde yaklaşımları gerekmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde nehirleri olumsuz yönde etkileyecek girişimler ülkelerin ulusal çıkarlarına da zarar verebilmektedir. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki baraj yapım sürecinden kaynaklanan su kesintilerini Suriye ve Irak'a bildirdiği halde Suriye ve Irak tarafından haber vermemek ile eleştirilmektedir. Suriye ve Irak Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri suyun kullanımı ile ilgili herhangi bir proje oluşturması durumunda hemen tepki göstermektedirler. Türkiye'nin geliştirdiği her proje ile Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinden tasarruf edebilecekleri su miktarının azalacağını düşünmektedirler. Sınır aşan sular konusunda kıyıdaş ülkelerin farklı yaklaşımları mevcuttur. Fırat ve Dicle Nehirlerinin sınır alan sular üzerinde değerlendirilmesinde Türkiye, Suriye ve Irak'ın görüş farklılıkları önemli ölçüde ayrılmaktadır.

Suriye ve Irak 1990 yılında Türkiye'ye ortak bir tutum içinde olup, ikili bir ortak komitenin kurulmasına karar vermişlerdir. Bu komitenin aldığı kararlar çerçevesinde Türkiye'nin Fırat Nehri'nin suyunun kullanımını konusunda ortak bir karara varmışlardır.⁸² Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri sorunu için siyasi bir çözüm ararken, Türkiye sorunun hidrolojik ve meteorolojik olarak sayısal şekilde ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri uluslararası su olarak tanımladığı için suyun üç taraf ülke arasında imzalanacak bir antlaşma ile olmasını istemektedirler. Yukarı kıyıdaş ülke olan Türkiye'nin egemenlik alanını göz ardı etmektedir. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine kurulması planlanan projelerden hangi projenin daha önce gerçekleştirilmesine üç ülkenin beraber kararlaştırılması gerektiğini düşünmektedirler.⁸³

Fırat ve Dicle Nehri sorunu uluslararası politikanın bir konusu haline getirilmeye çalışılmaktadır. Suriye ve Irak, su savaşları konusunu gündeme getirerek uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmeye çalışmışlardır. Sınır aşan sularla ilgili anlaşmazlıklar için su politikası geliştirmek yerine su konusunu çözümsüz bırakıp Türkiye'nin su politikaları üzerinden konunun gündemde kalmasını sağlamaktadırlar.

2.3. Fırat ve Dicle Nehirleri Kıyıdaş Ülkelerin Kullanım Alanları

Fırat ve Dicle Nehirlerinin sularının kullanımı konusu Türkiye, Suriye ve Irak arasında sınır aşan sular sorununu oluşturmaktadır. Üç kıyıdaş ülkeden geçen nehirlerden bazılarının aynı olması kıyıdaş ülkeler arasında havza oluşumu sebep olmaktadır. Türkiye, Suriye ve Irak arasında 5 tane ortak havza mevcuttur. Bu havzalar; Orta Fırat, Büyük Zap, Yukarı Dicle, Habur ve Billih havzalarıdır. Nehirler enerji, tarım, sulama, balıkçılık gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu alanlar içinde en fazla öne çıkan alan baraj ve sulama alanı ön plana çıkmaktadır. Üç kıyıdaş ülke içinde tarım ve enerjinin önemli bir sektör olması nehirlerin kullanım alanını daha çok baraj yapımı ve sulama üzerine yönlenmesine sebep olmuştur. Kıyıdaş ülkelerin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki baraj sayısı ve sudan faydalama miktarı farklılık göstermektedir. Bu iki alanda yaşanan sorun Türkiye, Suriye ve Irak arasında temel anlaşmazlık konusunu oluşturmaktadır.

---

⁸² Şehsuvaroğlu,1997:194.

⁸³ Şehsuvaroğlu,1997: 203.

2.3.1. Baraj

Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki baraj projeleri GAP kapsamında hazırlanmıştır. Türkiye'nin GAP kapsamında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde 22 tane barajı ve 19 tane hidroelektrik santrali bulunmaktadır.⁸⁴ Türkiye'nin inşa ettiği barajlar bölgenin sulama ve enerji ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Bu kapsamda inşa ettiği Keban, Atatürk ve Kalkamış Barajı enerji ve sulama ihtiyacını karşılamaya yönelik barajlardır. Bu barajlar içinde Karakaya Barajı ise sulama amaçlı değil, bölgenin enerji ihtiyacının karşılanması amacı ile kurulmuştur. Türkiye GAP kapsamında öncelikle Keban Barajını daha sonra ise Atatürk ve Karkaya Barajlarını inşa etme sürecine girmiştir. Türkiye'nin baraj inşaatı projeleri Suriye ve Irak tarafından eleştirilmiştir. Türkiye, Suriye ve Irak arasında barajların kullanımı konusunda yaşanan ilk sorun Keban Barajının inşa edilmesi ile olmuştur. Keban Barajının inşa edilmesi ile birlikte Fırat ve Dicle Nehri uluslararası hukukta sınır aşan sular konusunu içinde yer almaya başlamıştır.

Türkiye'nin GAP kapsamında kurmuş olduğu iki büyük baraj Atatürk ve Keban Barajıdır. Atatürk Barajı 8 üniteden oluşmaktadır. Yıllık 8,9 milyar kw/saat'lik bir elektirik üretimi bulunmaktadır. Keban Barajı ise 4 üniteden oluşmaktadır ve yıllık elektrik üretimi 6 milyar kw saat olarak hesaplanmıştır.⁸⁵ Atatürk Barajı sulama ve enerji ihtiyacının karşılanması amacı ile kurulan bir barajdır. Barajın kurulması ile beraber barajın hidroelektrik üretimi yol açtığı su akışının düzenlenmesi amacı ile Birecik Barajı kurulmuştur. Atatürk ve Keban Barajlarının kurulmasına tepki gösteren Suriye ve Irak, Birecik Barajının kullanıma açılması ile birlikte Türkiye'ye resmi nota vermişlerdir.⁸⁶

Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde Tabka, Al-Baath, Teşrin olmak üç tane önemli barajı bulunmaktadır. Bu barajların yanında Saab, Taaf ve Şuhey'de Suriye'nin Fırat Nehri üzerindeki diğer önemli barajlarıdır.1975 yılında yapımı tamamlanan Tabka Barajı ülkenin su ve enerji ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Tabka Barajının inşa edilmesinden sonra Baath Barajı inşa edilmiştir. Baath Barajı, Tabka Barajı'ndan akan suların düzenini sağlamak için kurulmuştur.⁸⁷

Irak hem Fırat hem de Dicle Nehri üzerine baraj inşa etmiştir. Irak'ın Fırat Nehri üzerine inşa etmiş olduğu ilk baraj Ramadiye Barajıdır. Ramadiye Barajı 1950 yılında yılında nehir sularından oluşan taşkınların önlenmesi amacı ile inşa edilmiştir. Fırat Nehri üzerine inşa

⁸⁴ Kıran, 2005: 83.

⁸⁵ Yıldırım,2006: 34.

⁸⁶ Maden ve Kılıç,2012:93.

⁸⁷ Onüçyıldız, vd.,2016:128.

etmiş olduğu diğer bir barajlar ise, Kadisiyah ve Haditha Barajıdır. Haditha Barajı ile suların regülasyonunu sağlamak amaçlanmıştır.⁸⁸ Irak'ın Dicle Nehri üzerine inşa ettiği barajlar ise; Duhak, Musul, Komesiyan, Behme, Dokan, Dibis, Derbendihan ve Harmin Barajlarıdır. Irak'ın Dicle Nehri üzerine inşa ettiği barajlar arasında en fazla depolama kapasitesine ve hidroelektrik üretime sahip olan barajı Musul Barajıdır. Musul Barajı Ortadoğu bölgesinin 4. büyük barajıdır. Irak'da Suriye ve Türkiye'de olduğu gibi barajları ülkenin sulama ve enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yapmaktadır. Fakat Duhok Barajı bu genellemenin dışında kalmaktadır. Duhok Barajı yağmur sularını toplamak amacı ile yapılmıştır.⁸⁹

Fırat ve Dicle Nehrine kıyıdaş olan üç ülke de nehirler üzerinde baraj ve sulama projeleri yapmaktadır. Suriye ve Irak, Türkiye'yi GAP kapsamında yapımı tamamladığı barajlar ile kendilerine bırakılan su miktarının ve kalitesinin düştüğünü iddia etmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin inşa etmiş olduğu barajların Fırat ve Dicle Nehirlerinde su kirliliğine sebep olduğunu savunmaktadırlar. Suriye ve Irak Türkiye'nin baraj yapım projeleri uluslararası hukukta yer alan nehirler üzerinde doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı hareket ettiğini ileri sürmektedirler. Türkiye ise, Suriye ve Irak ile ikili görüşmeler ve anlaşmalar sonucu ülkelere vadettiği su miktarını aktardığını savunmaktadır. Fırat ve Dicle Nehirlerindeki baraj yapım projelerinden dolayı suda oluşan su kirliliği, suyun bilinçsiz kullanımı, modern sulama yöntemlerinin gelişmemesi, kıyıdaş ülkelerin su temizliğine gereken önemi göstermemesi sebebi ile nehirler üzerine inşa edilen barajların su ve çevre kirliliğine sebep olabilmektedir.

2.3.2. Sulama

Sulama, tarımın sektör olarak ön plana çıktığı her ülke de önemli bir yer kaplamaktadır. Türkiye, Suriye ve Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirlerinden tasarruf ettikleri diğer bir alan sulama alanıdır. Üç ülke de su zengini değildir ve bu yüzden üç ülke içinde su stratejik öneme sahiptir. Su hem içme suyu olarak, hem enerji üretiminde hem de tarımda kullanılmaktadır. Suyun tarım sektöründe kullanılması sulamanın konusunu oluşturmaktadır. Su, bölgedeki iklim çeşitliliği doğrudan ilgilidir. Bölgede yaşanan kuraklık, yaz mevsiminin süresi, buharlaşma, nem yükselti ülkelerin yıllık ortalama yağış miktarını doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda yanlış uygulanan tarım yöntemleri, geleneksel sulama tekniklerinin kullanılması ve su yönetiminin ülkeler tarafından doğru bir şekilde yapılmaması su sorununun önemini arttırmaktadır.

Üç ülke arasında sulama sorunun ortaya çıkma süreci Türkiye'nin nehirleri üzerinde baraj inşaatı projelerine başlaması ile birlikte olmuştur. Baraj projelerinin başlaması ile birlikte

⁸⁸ Kıran,2005:107.

⁸⁹ Onüçyıldız vd.,2016:143.

Irak ve Suriye barajlar su tutacağı için nehirlerden kendilerine bırakılan suyun azalacağını iddia etmektedirler. Bu iddialarından dolayı sulama sorunu Türkiye, Suriye ve Irak arasında önemli bir sorun haline gelmektedir.

Türkiye’de kişi başına düşen ortalama su miktarı Suriye ve Irak’a göre daha fazladır. Fakat hızlı nüfus ve sanayileşme ile kişi başına düşen yıllık su miktarının azalacağını düşünülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumuna göre 2030 yılında Türkiye’nin nüfus miktarının 100 milyonu aşması ve kişi başına düşen yıllık su miktarının 1.120 metreküp olması beklenmektedir. Bu durum Türkiye’nin gelecek dönemlerde su sıkıntısı yaşacağını göstermektedir.⁹⁰ Türkiye GAP kapsamında yer alan sulama kanalları projeleri ile su ihtiyacının %19’luk oranını karşılamayı hedeflemektedir.⁹¹ Türkiye su kanallarından elde ettiği su miktarının %70’lik kısmını sulu tarımda kullanmaktadır.

Türkiye, Suriye ve Irak arasında geçmişten günümüze yaşanan su sorunu için kıyıdaş ülkeler arasında 8 tane antlaşma ve protokol yapılmıştır. Bu antlaşmalar; Lozan Barış Antlaşması, Türk- Fransız İhtilafnamesi, Muhadenet Münasabati Hasenei Hemcivari Muvakelesi, Çağçağ Deresi’nin Kullanımına İlişkin Protokol, Tahdidi Hudut Nihai Protokolü, Hatay –Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü, Türkiye – Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü, Dicle ve Fırat Kollarının Düzene Konması Protokolü ve Ekonomik ve Teknik İşbirliği ve en son olarak ise 2001 yılında Ortak Deklerasyon imzalanmıştır.⁹²

Suriye, su zengini bir ülke değildir. Fakat aynı zamanda su fakiri bir ülke de değildir. Suriye, su ihtiyacının yarısına yakın bir miktarını yer altı sularından karşılamaktadır. Ülkede hala geleneksel tarım yöntemlerinin uygulanması, buharlaşmanın fazla olmasından dolayı toprakta çok fazla tuzlanma sorunu oluşmaktadır. Toprakta tuzlanma olduğu içinde topraktaki ürün daha fazla suya ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda Suriye’nin suya olan ihtiyacını arttırmaktadır. Suriye su kaynaklarının önemli bir kısmı ülke sınırları içinde yer almamaktadır, ülke dışından gelmektedir. Suriye’nin yeraltı su kaynakları 1,78 ve 2,67 milyar metreküp arasında yer almaktadır. Yerüstü su kaynaklarının 3,9 ile 6,6 milyar metreküplük kısmı ise Fırat ve Dicle Nehri sularının dışında kalan su kaynaklarıdır.⁹³

⁹⁰ <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari/> (erişim tarihi: 14.07.2019).

⁹¹ Kiran,2005: 86.

⁹² Hızlı, 2010: 54.

⁹³ Dalar, 2006:301.

2.4. Kıyıdaş Ülkeler Tarafından Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımı ve Güvenlik

Fırat ve Dicle Nehri'nin kıyıdaş ülkeler tarafından kullanılması nehirlerde bazı güvenlik sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Fırat ve Dicle Nehri'nin kıyıdaş ülkeler tarafından kullanımları sonucunda oluşan güvenlik sorunlarının başında su kirliliği sorunu gelmektedir. Kıyıdaş ülkelerin nehirler üzerinde uygulamış oldukları yanlış su politikaları su kirliliğine sebep olmaktadır. Fırat-Dicle Havzasında su kirliliğinin meydana gelmesi bölgede tarım ve gıda güvenliği, çevre kirliliği sorununun oluşmasına sebep olmaktadır.

2.4.1. Su Kirliliği

Su kirliliği tüm dünya nehirlerinde yaşanan bir güvenlik sorunudur. Su kirliliğini tek boyut içerisinde tanımlanması mümkün değildir. Su, çok boyutlu bir güvenlik sorunu alanını oluşturmaktadır. Su kirliliği oluşumunun birçok çeşidi bulunmaktadır. Evsel kirlenme, endüstriyel kirlenme, ısı kirlenmesi ve tarımsal kirlenme su kirliliğinin oluşmasına neden olan etkenlerden bazılarıdır. Su kirliliği sorunu aynı zamanda temiz suya ulaşamadığı için su kıtlığı sorununu da beraberinde getirmektedir. Su kıtlığı sorunu günümüzde dünya nüfusunun %40'lik kısmını temsil ederken, bu oranın 2050 yılında %65'e çıkması beklenmektedir.⁹⁴ Dünyada yaşanan bu su kıtlığının Ortadoğu bölgesinde karşılığını ise 2025 yılından sonra kişi başına düşen yıllık su miktarının 667 metreküp seviyesine inmesi oluşturmaktadır.⁹⁵ Bu rakam Ortadoğu'da suyun petrolden daha fazla önem kazanacağına bir işaret olarak gösterilebilmektedir.

Su kirliliği sorunu dünyada sadece su kıtlığı sorununa sebep olmamaktadır. Aynı zamanda toplum sağlığının bozulmasına, şehirler veya ülkeler arasında göçün başlamasına ve ekonomik yoksunluğa sebep olmaktadır. Bireyler, temiz suya ulaşamadıkları için temiz suya ulaşabilecekleri başka bölgelere göç etmek zorunda kalmaktadırlar.⁹⁶ Su kirliliğinin yaratmış olduğu su kalitesindeki azalma tarımsal üretimde verimsizliği de beraberinde getirmektedir. Su kirliliğinin yaratmış olduğu tarımsal verimsizlik veya tarım ürünlerinde oluşan hastalıklar hem bölge halkının ekonomisini hem de sağlığını doğrudan etkilemektedir. Tarımsal ürünlerde su kirliliğinden dolayı yaşanan hastalık yerel halkın sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Su kirliliğinin bir diğer olumsuz etkisi olan tarımsal verimliliğin düşmesi de bölgede yaşayan halkın ekonomisinin bozulmasında etkili olmaktadır. Tarımsal verimliliğin azalması temel geçim kaynağı çiftçilik olan Fırat -Dicle Havzası halkının alternatif iş arayışlarına yönelmesine

⁹⁴ Parlar ve Aslantürk, 2006: 75.

⁹⁵ Sağsen ve Karaaslan, 2015: 199.

⁹⁶ Homer ve Dixon, 1994: 20.

sebeptir. Bölge halkının çiftçilikten başka alternatif iş alanlarına yönelmesi kırsal alandan kentsel alana olan göçü hızlandırmaktadır.

Fırat ve Dicle Nehirleri içinde su kirliliği bir çevre sorunudur. Fırat ve Dicle Nehri üzerine inşa edilen barajlar, atıksularının nehirlere akışının engellenmemesi, arıtma tesislerinin yetersiz oluşu nehirleri atıksu kirliliği tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Su kirliliğinin önlenmesi amacı ile arıtma suyu tesis sayısının artırılması, atık suların değerlendirilmesi ve yağmur sularının toplanması su kirliliğinin önlenmesi için alternatif yöntemlerdir.⁹⁷

2.4.2. Tarım ve Gıda Güvenliği

Tarım, Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkeler için temel geçim kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Dünyada da su tükeminin %70'lik oranı tarım sektörü için kullanılmaktadır.⁹⁸

Suriye'nin ekonomisi içinde Türkiye'de olduğu gibi tarım önemli bir yer tutmaktadır. Suriye'de ekonomik gelirin büyük bir kısmını petrol geliri oluştursa da gelirin üçte birlik kısmını da tarım sektörü oluşturmaktadır. Suriye toprakları da Irak ve Türkiye topraklarında olduğu için verimli topraklardır ve %20'nin üzeri bir oranda Suriye'de ekilebilir tarım alanı bulunmaktadır.⁹⁹Küresel ısınma ile birlikte buharlaşmasının artması ile beraber Suriye topraklarının tuzu da artmaktadır. Tuz oranının artması toprağı verimsiz hale getirmektedir. Modern tarım yöntemlerinin uygulanmaması, sulamanın yetersizliği Suriye'nin tarım sektöründeki etkinliğini azaltmaktadır. Suriye'de en fazla üretilen tarım ürünleri pamuk ve buğdaydır. Suriye'nin Arap Baharı sonrasında başlayan ve günümüzde de devam eden iç savaş ortamı ülkenin tarım ve gıda güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Irak verimli topraklara sahip bir ülke konumundadır. Ülke topraklarının %26'lık kısmı tarım yapmaya uygun olduğu halde %26'lık kısmının %30-%40'lık oranı arasındaki araziler ekilmektedir.¹⁰⁰ Geleneksel tarım yöntemleri, su kirliliği, sulama yetersizliği ve hızlı nüfus artışı Irak'ın tarım ve gıda güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda küresel ısınmadan kaynaklanan sıcaklık yükselmesi ve kuraklık konusu da üç kıyıdaş ülkenin tarım ve gıda güvenliği için tehdit unsuru oluşturmaktadır.

⁹⁷ Mazlum, 2006: 31.

⁹⁸ Gürsakal, 2007:4-6.

⁹⁹<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suriye/sectorler/genel-sektorel-bilgiler/>(erişim tarihi: 15.07.2019).

¹⁰⁰ Dalar,2006:302.

Bölgede verimli tarım arazileri olmasına rağmen tarım ve gıda güvenliğinin sağlanamaması için diğer bir sebep ise Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iç savaş ve bu ülkelere uygulanan ambargolardır. İç siyasi istikrarı sağlayamayan ülkelerin etkili bir tarım politikası oluşturmamasını da mümkün olmamaktadır.

2.4.3. Çevre Güvenliği

Fırat ve Dicle Nehri'nin kıyıdaş ülkeler tarafından kullanılması sonucunda nehirlerde bazı güvenlik sorunları oluşmaktadır. Güvenlik sorununu insani güvenlik- çevre güvenliği ve dar – geniş anlamda çevre güvenliği olarak iki şekilde ele alabiliriz. İnsani güvenlik kavramı, insanın temel besin maddelerine ve temiz suya ulaşamaması yer almaktadır. Çevre güvenliği kavramı içinde ise su kirliliği, tarım ve gıda güvenliğinin sağlanması yer almaktadır. Dar anlamda çevre güvenliği ise; su kaynaklarının kullanımı konusundaki tartışmaları, geniş anlamda çevre güvenliği ise; su kaynaklarının kullanımı konusunda yaşanan çatışmayı çevresel dönüşüm perspektifinden ele almaktadır.¹⁰¹

Fırat ve Dicle Nehirleri için güvenlik sorunu kapsamında çevre güvenliği sorunu insani güvenlik sorununa göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çevre güvenliği kavramının içinde ise su kirliliği sorunu ön plana çıkmaktadır. Bölgede su kirliliğinin oluşması tarım ve gıda güvenliği sorununu da beraberinde getirmektedir. Fırat ve Dicle Havzasında erozyon, tuzluluk ve kimyasal madde birikimi ve ağır metal maddelerin birikimi havzada yer alan diğer çevre güvenliği sorunları arasında yer almaktadır. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde su kirliliğinin bir güvenlik sorunu olması ile beraber bölgede yer alan tarım ve gıda güvenliği de tehlikeye girmektedir. Çevre güvenliği hem su güvenliğini hem de tarım güvenliğini birlikte kapsamaktadır. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kıyıdaş devletlerin yapmış olduğu barajlar, düzensiz yapılaşma Fırat ve Dicle Nehrinde çevre güvenliği sorunu oluşmasına sebep olmaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için öncelikle kıyıdaş devletlerin su ve çevre güvenliği konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Kıyıdaş devletlerin geleneksel sulama ve tarım yöntemleri yerine modern yöntemlere geçiş yapması ve alternatif enerji kaynakları arayışına girmeleri gerekmektedir.

2.5. Fırat ve Dicle Nehirleri ile İlgili Görüşler

Türkiye, Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirlerine kıyıdaş ülkelerdir. Her kıyıdaş ülke sınırlarından geçen nehirden en fazla oranda faydalanmak istemektedir. Fakat nehirlerden tararruf etme konusu ile ilgili üç kıyıdaş devlet tarafından da imzalanmış genel bir protokol

¹⁰¹ Mazlum, 2006: 27.

olmadığı için her kıyıdaş devlet konu ile ilgili kendi ulusal su politikası görüşünü savunmaktadır. Kıyıdaş ülkeler ulusal su politikalarını belirlerken uluslararası hukukun sınır aşan sularla ilgili doktrinlerinden ve uluslararası hukukun çalışmalarını rehber alarak belirlemektedir. Üç kıyıdaş ülkeninde Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde uygulamak istedikleri üç farklı su politikası bulunmaktadır.

2.5.1. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımına İlişkin Yaklaşımı

Türkiye, Ortadoğu ülkeleri tarafından su zengini ülke olarak adlandırılmaktadır. Uzmanlara göre bir ülkenin su zengini olarak sayılabilmesi için kişi başına düşen yıllık su miktarının 10 bin m³ olması gerekirken Türkiye'de kişi başına düşen yıllık su miktarı 1400 m³'tür. Türkiye'nin ortalama su potansiyeli 186 milyar m³ olarak geçmektedir. 186 m³lük suyun içinden tüketime uygun kısmı ise sadece 110 milyar m³'tür.¹⁰² Türkiye enerji konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. Türkiye enerjisinin %50'lik oranını ithal etmektedir. Türkiye'nin hidroelektrik gücünün ise %40'ını Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinden sağlamaktadır.¹⁰³

Fırat Nehri'nin yıllık ortalama su potansiyeli 34 milyar m³'tür. 34 milyar m³ su potansiyelinin 33 milyar m³lük kısmı Türkiye'den geçmektedir.¹⁰⁴ Türkiye'de yer alan toplam su kaynakları içinde Fırat ve Dicle %28 oranında bir paya sahiptir. Bu oranda Fırat ve Dicle'nin Türkiye'nin yerüstü kaynakları içinde büyük bir paya sahip olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵

Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili olarak üzerinde durduğu en temel noktalardan biri nehirlerin tek bir havza olarak değerlendirilmesidir. Türkiye sınır aşan su konusu bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Bütüncül bir yaklaşımın içinde iyi niyet göstergesi olarak Türkiye havza ile ilgili bilgileri şeffaf bir şekilde paylaşmaktadır. Irak ve Suriye'den de havza ile ilgili gerekli ihtiyaçlarını ve sorunları şeffaf bir şekilde paylaşmalarını istemektedir.¹⁰⁶ Türkiye Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde hakça ve makul kullanım doktrinin uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Fakat kıyıdaş ülkeler arasında su miktarının eşit bir şekilde olmasından ziyade ülkelerin su ihtiyacı miktarlarına göre kıyıdaş ülkeler arasında paylaşım yapılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰⁷ Türkiye Fırat ve Dicle havzasında yaşanan sorunun bir paylaşım sorunu adlandırmamaktadır. Fırat ve Dicle Nehirleri sorunu Türkiye için bir suyun tahsisi sorunudur.¹⁰⁸

¹⁰² Kocaoğlu, 1996 : 129.

¹⁰³ Şehsuvaroğlu, 1997:162.

¹⁰⁴ Müftüoğlu, 1997: 28 – 29.

¹⁰⁵ Kıran, 2005 :8.

¹⁰⁶ Erdağ, 2015 :34.

¹⁰⁷ Bilen, 2008:230.

¹⁰⁸ Umar, 2008 :83.

Türkiye'nin sınır aşan sularla ilgili yaklaşımı ilk defa Lozan Antlaşmasında gündem gelmiştir. Türkiye'nin sınır aşan sularla ilgili yaklaşımı Lozan Antlaşmasının 109. Maddesinde yer almaktadır. 109. Maddeye göre;

“ Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğunu ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önce devletin toprakları üzerinde, savaştan önce yapılan gelişmeler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletlerarasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış hakları koruyacak nitelikte bir anlaşma yapmaları gerekir”.¹⁰⁹

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri sorunu ile ilgili 1965 yılında Suriye ve Irakla ortak bir çalışma yapmak istemiştir. Türkiye'nin çalışma içinde Asi nehrinin paylaşımını da esas alınması söz konusu olduğu için Suriye toplantı yapmayı kabul etmemiştir.¹¹⁰

Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımını konusunda Türkiye'nin Suriye ve Irak arasında yaşadığı ilk uyuşmazlık 1965 yılında Keban Barajı'nın inşaatının başlaması ile olmuştur. Keban Barajı'nın inşaatı sürecinde de Türkiye'ye finansal destekte bulunan kurumlar Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye su bırakması için baskıda bulunmuşlardır. 1966 yılında imzalanan antlaşma ile Türkiye saniyede 350 m³ suyun akarsuların göl veya denizlere açıldığı bölgelerde akarsuyun etkisi altında kalan alana bırakmayı kabul etmiştir.¹¹¹ Keban Barajı Türkiye'nin sadece su ve enerji ihtiyacını karşılamak için değil aynı zamanda kar erimesi ve yağışlar sonrasında meydana gelebilecek sel ve taşkınları önlemek amacı ile de inşa edilmiştir.

Türkiye 1960 yılından itibaren Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde baraj yapım projelerine başlamıştır. 1965 yılında Irak, Türkiye'nin baraj yapım projelerine başlaması ile birlikte Türkiye ve Suriye arasında bir ortak toplantı önermiştir. Fakat Türkiye sadece belli akarsuların değil, tüm akarsuların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğü için Türkiye ve Suriye toplantıyı reddetmiştir.¹¹² Türkiye 1973 yılında Keban Barajını, 1987 yılında da Karakaya Barajını tamamlamıştır. Türkiye baraj yapım projelerinin yapım aşamasında Dünya Bankası'ndan finansal destek talebinde bulunmuştur. Dünya Bankası'nın Türkiye'ye baraj yapım projeleri ile ilgili ekonomik desteği Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye asgari düzeyde yetecek kadar su salması şartı ile finansal destek için onay çıkmıştır.¹¹³ Türkiye Keban Barajından sonra Karakaya Barajı içinde Dünya Bankasından kredi desteği istemiştir. Dünya

¹⁰⁹ <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> (erişim tarihi 03.04.2019)

¹¹⁰ Umar,2008 :87.

¹¹¹ Kılıç, 2018:27.

¹¹² Sınmaz, 2017: 9.

¹¹³ Uçarol, 1995 : 256.

Bankası kredi desteği sağlamak için Türkiye'nin baraj yapım projeleri için Suriye ve Irak'tan onay almasını ön şart olarak Türkiye'ye karşı ortaya koymuştur.¹¹⁴ Türkiye, Suriye ve Irak ortak bir noktada uzlaşmadığı için Türkiye, Dünya Bankasından kredi desteği alamamıştır.

Türkiye ve Irak arasında 1980 yılında Karma Ekonomik Komisyon Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol ile Ortak Teknik Komite oluşturulmuştur. OTK, ilk toplantısını 1982 yılında yapmak üzere toplamda 16 toplantı düzenlenmiştir.¹¹⁵ Türkiye, Irak ve Suriye arasında 1980'li yıllardan itibaren Fırat ve Dicle Nehirleri'nin sularının tahsisinin yapılması için görüşmeler yapılmıştır. 1981 yılında yapılan toplantı da taraf ülkeler ortak bir noktada buluşmamışlardır. 1982 yılında Bağdat'ta Türkiye ve Irak arasında bir toplantı olmuştur. Yapılan toplantı da Türk – Irak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komisyonu dönem arası toplantısı tutanağı hazırlanmıştır. Aynı yıl Türkiye ve Irak, OTK toplantısını yapmışlardır. Fakat bu toplantıya Suriye davet edildiği halde katılmamıştır. 3 - 9 Şubat 1983 yılında Ankara'da Suriye ve Türkiye arasında yapılan toplantı da taraflar iki ülkenin su kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması amacı ile hidrolojik bilgi hususunda bilgi alışverişinde bulunulmasını kabul etmişlerdir. Kıyıdaş ülkelerin yapmış olduğu toplantılarda Suriye, Irak ve Türkiye arasında gerçekleşen toplantılara aktif katılım sağlamamıştır. 1988 yılının kasım ayında üç kıyıdaş ülke Fırat ve Dicle Nehirlerinin paylaşımını görüşmek için tekrardan Ankara'da bir araya gelmişlerdir. Fakat bu toplantıdan da yazılı bir antlaşma metni çıkmamış, ülkelerin beyanları sözde kalmıştır.¹¹⁶

Türkiye GAP kapsamında en büyük baraj olan Atatürk Barajı'nın yapımına başlamıştır. 1990 yılında barajın doluluğu için Suriye ve Irak'a bildirerek suyun akışını kestirmiştir. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehri'nin su akışının kesileceğini bilmesine rağmen Türkiye'ye suyu kestiği için nota vermişlerdir. Türkiye'nin Irak ve Suriye ile yaşamış olduğu diğer bir kriz konusu da 1996 Birecik barajının inşasında döneminde Suriye ve Irak'ın siyasi bir kriz ortamı oluşturarak nota vermesidir.¹¹⁷

Türkiye'nin GAP kapsamında baraj yapım projelerine tepki olarak Suriye'de terör konusunu Türkiye'ye karşı koz olarak kullanmıştır. Türkiye ve Suriye arasında yaşanan sınır aşan sular sorununun çözümü için 1987 yılında Türkiye ve Suriye arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Güvenlik Protokolü imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'den çıkan Fırat ve Dicle akarsularının oransal kullanımına ilişkin karar verilmiştir. Antlaşmaya göre; Fırat akarsuyunun %58'i Irak'a, Dicle akarsuyunun %42'lik kısmı Suriye'ye bırakılmıştır.¹¹⁸

¹¹⁴ Akbaş, 2015 : 103.

¹¹⁵ Umar, 2008: 89.

¹¹⁶ Şehsuvaroğlu, 1997:188 – 189.

¹¹⁷ Akbaş, 2015 :104.

¹¹⁸ Sınmaz, 2017:9.

Türkiye ve Suriye arasında su sorunu ile birlikte anılan en önemli sorun Suriye'nin suya karşı terör sloganı ile Türkiye - Suriye ilişkisine yön vermeye çalışmasıdır. Suriye'nin bölücü terör örgütü PKK'yı maddi ve askeri açıdan desteklemesi iki ülke arasında sorunlara sebep olmaktadır. 1979 yılında PKK terör örgütü liderlerinden Abdullah ÖCALAN'ın Suriye'ye gelmesi ve orada ikamet etmesi iki ülke arasındaki siyasi ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir. 1987 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Su Protokolü ile Türkiye terör sorununa çözüm bulmaya çalışılmıştır. 1987 imzalanan Su Protokolü'nün 6. maddesine göre; Türkiye Suriye'ye Atatürk Barajı'nın su tutması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai olarak tesisine kadar, saniyede 500 m³ su bırakılacağını, bu miktarın bırakılmadığı dönemi telafi etmek için bir sonraki ay eksik miktarın da bırakılacağı yer almaktadır. ¹¹⁹1990'lı yıllar boyunca Suriye topraklarında PKK'nın kamplarına izin vermesi Suriye arasındaki gerginlik 1998 yılı Ekim krizi ile devam etmiştir. Suriye'nin terör örgütü PKK'ya vermiş olduğu desteği azaltması ve Abdullah ÖCALAN'ı sınır dışı etmesi ile kriz çözülmüştür. ¹²⁰

Fırat ve Dicle Nehirleri konusunda yaşanan sınır aşan sular sorunu sadece kıyıdaş ülkelerin değil, Avrupa Birliği (AB) ve BM'nin de konusu haline gelmiştir. Türkiye sınır aşan sularla ilgili sorunlar için 2003 Katılım Ortaklığı belgesi, 2004 ve 2005 yılı ilerleme raporlarında yer almıştır. 2009 yılında Türkiye Suriye Irak'la farklı mutabakat zaptı imzaladı. Mutabakat zaptları arasında su kaynakları ve iş birliği hususunda zabitler da yer almakta. Suriye ile hemen uygulama sürecine başlayan Türkiye, bir diğer sınır aşan suyu Asi Nehri üzerinde Suriye ile bir dostluk barajı inşa etmeye başladı ve Asi Dostluk Barajı'nın temelini 6 Şubat 2011 tarihinde attı. Fakat proje uygulamaya konulamamıştır.

Türkiye'nin sınır aşan sular ile ilgili politikası su ve gıda güvenliği esas alınarak ülkenin sosyo ekonomik yapısına göre şekillenmektedir. Türkiye sınır aşan sularla ilgili sorunların uluslararası sistemde değil, kıyıdaş devletler arasında ortak müzakere ile çözüm bulunulması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerinin paylaşımının hakça ve makul ilkeler çerçevesinde kıyıdaş ülkelere zarar vermeme yükümlülüğü esas alınarak üç ülkenin de su ihtiyacının karşılanması gerektiğini savunmaktadır. ¹²¹ Türkiye Ortadoğu'da yaşanan siyasi istikrarsızlığı "su" ile çözüme kavuşturmayı hedeflemektedir.

2.5.2. Diğer Kıyıdaş Ülkelerin Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımına İlişkin Yaklaşımı

Irak içinde diğer Ortadoğu devletlerinde olduğu gibi su stratejik bir öneme sahiptir. Fakat Irak için suyun önemi 1980 yılından itibaren artmıştır. İran – Irak Savaşı, Irak'a

¹¹⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19660.pdf/> (erişim tarihi: 03.04.2019).

¹²⁰ Özçelik,2017:932.

¹²¹ http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa/ (erişim tarihi 01.04.2019).

uygulanan ambargo, ABD müdahalesi, ülkede yaşanan iç savaş sorunları ülkenin istikrarlı bir su politikası uygulamasını engellemiştir.¹²² Irak'ın yerüstü su kaynakları yılda 80 milyar m³tür. Ortadoğu bölge ülkeleri içinde Irak'ı su fakiri bir ülke olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Su bakımından zengin kaynaklara sahip olan Irak'ın suyun kalitesi dolayısı ile su sorunu yaşadığı ileri sürülmektedir. Irak'ın bölgede su kaynakları ile yaşadığı diğer bir sorun nehirlerin düzensiz akşını nedeniyle oluşan sel sorunudur.¹²³

Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde hak sahibi olmak istemektedir. Irak ülke içindeki su ihtiyacı karşılamak için ülke sınırından geçen en önemli iki nehir olan Fırat ve Dicle için dış politikalar geliştirmiştir. Ülkede Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki en önemli tezi "müktesep hak" konusudur. Irak, Fırat ve Dicle Nehirlerinin Mezopotamya havzasında tarihsel bir geçmişe sahip olduğunu ve iki nehrinde bölgede yaşayan halkın yaşamı için önemli bir paya sahip olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁴ Irak bu ifadelerinden dolayı Fırat ve Dicle Nehirlerini kadim sular olarak nitelendirmektedir. Irak, Fırat ve Dicle Nehirlerinin iki farklı su havzası oluşturdukları ileri sürmektedir. Irak'ın sulamalı tarım yönetimini kullanması, tarımda suya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine geliştirilen sulama projeleri ile verimli olan tüm toraklarına suyun ulaştırılmasını sağlamaktadır. Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri ele alınırken önce Fırat Nehrinin sonra Dicle Nehrinin ele alınmasını gerektiğini ifade etmektedir.

Türkiye ile Irak arasında 1946 yılında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye ve Irak arasında 1946 yılında imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına ek olarak Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene sokulması protokolü imzalanmıştır. Protokol günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Protokolün içeriğinde nehirde yaşanabilecek rejimsel düzensizlikleri önlemeye yönelik Türkiye'nin Irak hükümetini bilgilendirerek önlem alması yer almaktadır. Türkiye ve Irak arasında imzalanan protokolde Fırat ve Dicle Nehirlerinin paylaşımına ilişkin bir madde yoktur.

Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin paylaşımı konusunda müktesep haklar görüşünü savunmaktadır. Irak'ın nehirler üzerindeki diğer bir görüşü ise Fırat ve Dicle Nehirlerindeki su paylaşımının ülkelerin su ihtiyaçlarına göre yapılmasıdır. Bu görüş çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirleri için hidrolojik test yapılacak ve üç ülke de yapmayı planladığı projeler kapsamında ne kadar suya ihtiyacı olduğunu belirleyecektir. Bu bilgiler kapsamında ise OTK suların ülkeler için nasıl paylaşılacağına karar verecektir. Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımına ilişkin son görüşü ise 1987 Antlaşması ile Fırat Nehri üzerinden aylık 500 m³ bırakılan suyun GAP

¹²² <https://orsam.org.tr/tr/iran-ile-irak-arasinda-siniras-su-iliskileri-ve-turkiye/>(erişim tarihi 30.03.2019).

¹²³ Şehsuvaroğlu,1997:166.

kapsamında yapımı tamamlanan Atatürk Barajının inşası ile bu oranın daha fazla olması gerektiğidir. Irak, üç kıyıdaş ülkenin de Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki suya olan ihtiyaçlarının ayrı ayrı belirtilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ülkelerin hesapladıkları verilerinin uluslararası gözlemcilerin bulunduğu bir toplantıda tartışılması gerektiğidir. Eğer toplantı sırasında nehirlerin paylaşımı konusunda paylaşımı engelleyen hareketler yapan ülkeye uluslararası gözlemcilerin yaptırım uygulamasıdır.¹²⁵

Fırat ve Dicle Nehri konusunda anlaşmazlık sadece Türkiye'ye karşı Irak ve Suriye ittifakı şeklinde yaşanmamıştır. Irak ve Suriye arasında da Fırat ve Dicle Havzası konusunda uyuşmazlık yaşanmıştır. Fırat Nehri havzasının %43'ü Iraktadır. Fakat Irak'ın Fırat Nehrine kaynak sağlamamaktadır. Fırat havzasının %35'i Türkiye sınırları içinde yer almaktadır. Türkiye'nin Fırat Nehrine su kaynağı katkısı %62'dir. Fırat havzasının %22'lik kısmı ise Suriye'de yer almaktadır. Suriye'nin nehre katkısı ise %38 oranındadır.¹²⁶ Irak'ın Fırat Nehri üzerinde 8 tane önemli barajı vardır. Bu barajlar; Musul, Hadita, Ramadi, Rawa, Dandankıran, Saddam, Samara ve Dohan Barajlarıdır. Irak'ın Dicle Nehri üzerinde Bekme, Saadam, Darbandıkan ve Dokan Barajları bulunmaktadır. Irak baraj yapım projeleri ile öncelikli olarak tarımsal üretimde yaşanan su sıkıntısını sorununu çözmek bulunmaktadır.¹²⁷

Suriye, 1974 yılında Tabka Barajı'nın inşaatı sürecinde Irak'ın bir süre Fırat Nehri üzerindeki kullandığı su hakkından yoksun kalması ile Suriye, Irak'ın eleştirilerine maruz kalmıştır.¹²⁸ Aynı zamanda Irak, Suriye'yi Fırat Nehri üzerinde doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı hareket ettiğini ve Fırat Nehrinde su kirliliğine yol açtığını iddia etmektedir.¹²⁹ 1975 yılında Suriye ve Irak arasında yaşanan su krizi Suudi Arabistan'ın arabuluculuğu ile anlaşmaya varılmıştır. Suudi Arabistan, Fırat suyun %58'ini Irak tarafından, %42'lik oranın Suriye tarafından kullanılmasını taraf devletlerin kabul etmesini sağlamıştır.¹³⁰ Suriye ve Irak arasındaki su krizinin çözülmesi ile beraber Suriye ve Irak tekrar Türkiye'yi olumsuz yönde etkileyecek faaliyetlere başlamışlardır. Suriye ve Irak Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki faaliyetlerinin kendi kullanacakları su potansiyeli için zarar etkisini olduğunu ifade ederek kamuoyu oluşturma çabasına girmişlerdir. 2005 yılında Irak ve Türkiye arasında yapılan protokolde Irak, Türkiye'nin Suriye sınırına 500 m³ su bırakmasını onaylamıştır.

Fırat ve Dicle havzaları üzerinde Türkiye'nin projelerine müdahale konusunda Irak ve Suriye aynı şekilde müdahil olamamışlardır. Irak'ın İran ile girdiği savaş, Irak'ın Kuveyt'i işgal

¹²⁵ Dış İşleri Bakanlığı, 1994: 25.

¹²⁶ Zehir, 1970: 77.

¹²⁷ Zehir, 1970: 76.

¹²⁸ Acar, 2006 : 74.

¹²⁹ Umar, 2008:103.

¹³⁰ Bayar, 2017: 20.

etmesi ve ABD tarafından Irak'a askeri müdahale olması süreçleri Irak'ın bir süre bölgede olan hâkimiyetin kaybetmesine neden olmuştur.¹³¹ Irak, GAP'a Fırat ve Dicle Nehirlerinden gelen su miktarının azalması ihtimali olduğu için karşı çıkmaktadır.¹³²

Fırat Nehri'nin uluslararası sistem içinde ilk resmi belgede yer alması 1921 yılında Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile olmuştur. Ankara Antlaşmasınının 12. maddesinde;

“ Kuveyk suyu Halep şehri ile kuzeyde Türk kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet pervane bir şekilde tatmin edecek bir surette bölüşülecektir. Halep Şehri bölgenin ihtiyacını karşılamak üzere Fırat'tan dahi su alabilecektir.” ifadesi yer almaktadır.¹³³

Suriye kendini su fakiri bir ülke olarak nitelendirmektedir. Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişki su sorunu etrafında şekillenmektedir. Suriye'nin yeraltı ve yerüstü su kaynakları; Habur, Asi, Şam, Halep, Sahil Bölgeleri, Yukarı Ürdün, Çöl, Fırat ve Dicle'dir. Suriye ve Irak'ta toprağın tuzlu olması toprağın verimliliğini düşürmektedir. Aynı zamanda toprağın suya olan ihtiyacını arttırmaktadır.

Sınır aşan sular sorununun ilk adımı olarak 1946 yılında Türkiye, Suriye ve Irak arasında Dicle, Fırat ve nehirlerin kollarındaki sularının düzene konması Protokolü imzalanmıştır. Protokol Dicle Nehri üzerinde yaşanabilecek taşkınları önlemeye yöneliktir. Dicle Nehrinin akan suyun tahsisi protokol konusu içinde yer almamaktadır.¹³⁴

Suriye Fırat ve Dicle Nehirleri sorununu uluslararası su sorunu üzerine değerlendirmektedir. Suriye Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Türkiye, Suriye ve Irak arasında matematiksel bir şekilde paylaşılması gerektiğini düşünmektedir. Bu matematiksel paylaşım şekline göre; kıyıdaş ülkelerde Fırat ve Dicle'nin kıyıdaş ülkelerdeki kapasitelerinin ayrı ayrı hesaplanması, kıyıdaş ülkelerin su miktarının belirlenmesi ve son olarak kıyıdaş ülkelerin belli bir nehirlerden almak istediği miktar nehrin debisini aşarsa talep edilen miktardan her ülkeden eşit bir şekilde azaltılmasıdır.¹³⁵ Türkiye Fırat ve Dicle Nehirleri için tahsis kavramını kullanırken, Suriye taksim kavramının kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Suriye, Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sorunu Türkiye'nin diğer kıyıdaş ülkelere yeterli su bırakmaması olarak ele almaktadır.

¹³¹ Conker, 2017:163.

¹³² Sönmezoğlu, 2006: 568.

¹³³ <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/antlasmalar-tam-metin/> (erişim tarihi: 17.03.2019).

¹³⁴ Tepekaya, 1996:154.

¹³⁵ Kara, 1998: 43.

Suriye yaşamış olduğu gıda sorununu çözmek için Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde 2010 yılında “Gıda Güvenliği” projesini hazırlamıştır. Suriye, gıda güvenliği projesi ile tarımda kendi kendine yeterli bir ülke haline gelmeyi hedeflemektedir.¹³⁶ Suriye, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki tasarruf hakkının bir antlaşma ile net bir şekilde paylaşılmasını istemektedir. Türkiye GAP projesi kapsamında Atatürk Barajı’nın dolumu aşamasında Türkiye’nin suyu yukarı kıyıdaşın yer aldığı bölgede tutması ve aşağı kıyıdaş ülkelere su vermemesini Suriye eleştirmiştir. Türkiye’nin aşağı kıyıdaş ülkelere gelen suyu keserek uluslararası hukuk doktrini olan hakça ve makul kullanım görüşü içinde yer alan “zarar vermeme” yükümlülüğüne aykırı hareket ettiğini savunmaktadır.

Suriye’nin Fırat Nehri üzerinde üç büyük barajı vardır. Bu barajlar; Tabka, Teşrin ve El Baat Barajlarıdır. Baraj projelerinden en önemlisi 1975 yılında yapımı tamamlanan Tabka Barajıdır. Suriye’nin Fırat Nehri üzerine inşa ettiği diğer barajlar ise; Harbaniye ve El – Baas Barajlarıdır. Belih, Fırat Vadisi, Aşağı Habur, Rasafe, Meyadin, Meskene Suriye’nin Fırat Nehri üzerindeki sulama projeleridir.¹³⁷ Barajların hidroelektrik üretimi için fazla su miktarına gerek duyması kıyıdaş ülkeler için sorun oluşturmaktadır. Suriye’de tarımda sulama yöntemi kullanılması ülkenin suya olan ihtiyacını arttırmaktadır. Suriye’nin Dicle Nehri üzerine 5 yıllık planı bulunmaktadır. Plan Dicle Nehri üzerinde yer alan Hassaka alanındaki sulama alanlarını genişletmeye yöneliktir. Suriye’nin Fırat Nehri üzerine inşa ettiği barajları toplamı 14 milyar m³ iken, Tabka Barajı bu rakamın 11,6 milyar m³lük kısmını karşılamaktadır.¹³⁸ Suriye’nin elektrik ihtiyacını karşılamak için Fırat Nehri üzerinde El Baas Regülatör Barajı, Harbaniye Barajı ve Teşrin hidroelektrik santrali bulunmaktadır.¹³⁹

Suriye, Irak gibi GAP’a Fırat ve Dicle Nehirlerinden elde edeceği su miktarının düşmesi sebebi ile karşı çıkmaktadır. Suriye GAP kapsamında yapılan Atatürk Barajı’nın Fırat Nehrinin Suriye sınırları içinde yer alan kısmına değişen su miktarının azalttığı ve Türkiye’nin Suriye ile arasında olan iyi komşuluk ilişkisine aykırı hareket ettiğini savunmaktadır. Suriye’ye Fırat ve Dicle Nehirlerin paylaşımını konusunda fayda sağlamak için Arap Devletleri Liginden de yardım istemiştir. 1945 yılında kurulan ve 21 ülkeyi (Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Filistin, Irak, Katar, Cibuti, Fas, Komorlar, Kuveyt, Somali, Oman, Mısır, Moritanya, Lübnan, Bahreyn, Suudi Arabistan, Tunus, Yemen, Ürdün, Libya, Sudan) kapsayan örgütü kendisini finansal ve manevi açıdan desteklemesi istemiştir. Suriye, Türkiye’yi Suriye ve Irak ile nehirler konusunda ortak bir uzlaşma noktasına varmaması durumunda Arap Devletleri Ligi’ni de karşına

¹³⁶ Öz, 2006: 542.

¹³⁷ Özbey, 2017: 62.

¹³⁸ Zehir, 1970: 79.

¹³⁹ Zehir, 1970: 80.

alacağını ifade etmektedir.¹⁴⁰ Türkiye'ye siyasi baskı uygulamak istemişlerdir. Türkiye suların paylaşılması kavramını değil suların tahsisi kavramını kullanmaktadır. Çünkü suların paylaşılması ülkenin egemenlik alanına da müdahale söz konusu olabilmektedir. Suriye ve Irak Türkiye'yi nehirler üzerinde kendi haklarını kabul etmemekle eleştirmektedirler

Suriye, Türkiye'nin GAP kapsamında kullandığı Fırat ve Dicle Nehri sularının Suriye'ye aktarılan miktarında değişiklik yaptığını savunmaktadır ve 1987 imzalanan protokolün yenilenmesini kabul etmektedir.¹⁴¹ 1989 yılında Suriye ve Irak arasında Türkiye'den gelen suyun paylaşımına dair bir protokol yapılmıştır. Protokolde; Türkiye'den gelen suyun paylaşımında Irak'ın %58 oranında pay almasına, Suriye'nin %42 oranında pay almasına karar verilmiştir.¹⁴² 1998 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Adana Protokolü ile Suriye terör örgütü mensuplarını ülkesinde uzaklaştıracağını kabul etmiştir. Adana Mutabakatı ile Suriye PKK üyelerini ülkeden uzaklaştırmayı kabul etmiştir. Adana Mutabakatından sonra Suriye ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. Suriye ve Türkiye arasındaki nispeten istikrarlı olarak nitelendirebileceğimiz süreç Arap Baharının ortaya çıkışı ve 2011 yılında Suriye'de iç savaşın ortaya çıkması ile sona ermiştir. Suriye'de Arap Baharı sonrası yaşanan iç savaş sürecinde sınır aşan sularla ilgili hazırlanan işbirliği ve barış süreci askıya alınmıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişki su sorunu etrafında şekillenmektedir. Suriye'nin uygulamış olduğu suya karşı terör politikası iki ülke arasındaki ilişkileri çözümlü bir hale getirmektedir. Suriye'nin iç siyasetinde siyasi istikrarı sağlamadığı ve teröre destek verme sürecine son vermediği sürece iki ülke arasındaki sorunların çözüme ulaşması mümkün değildir.

2.5.3. Kıyıdaş Devletlerin Fırat ve Dicle Nehirleri İle İlgili Projeleri

Fırat ve Dicle Nehirlerine ilişkin sınır aşan su sorununun çözümü için kıyıdaş ülkeler tarafından projeler geliştirilmiştir. Fakat üç kıyıdaş ülkenin Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımına dair sorunu çözmek için eşit bir çabası bulunmamaktadır. Nehirlerin kullanımından dolayı kaynaklanan su sorununun çözümü için geliştirilen projelerin çoğunluğu Türkiye'ye aittir. Türkiye bölgede su sorunundan kaynaklanan bir siyasi kriz ortamının oluşmasını istememesi, dış politikada iyi komşuluk ilişkisi politikasını benimsemesinden dolayı sınır aşan sular sorununun çözümü için dört tane proje geliştirmiştir. Birinci proje Fırat ve Dicle Nehirlerinin suyunun düzenlenmesini yardımcı olmak, sel ve taşkınları azaltmak gibi nedenlerden olayı GAP'ı başlatmasıdır. İkinci proje Üç Aşamalı Plandır. Üç Aşamalı Plan ile

¹⁴⁰ Şehsuvaroğlu,1997:193.

¹⁴¹ Bilgiç,2006: 109.

¹⁴² Şen,1993:486.

bölgede envanterden esas alınarak su dağılımının yapılması yer almaktadır. Üçüncü proje Barış Suyu Projesidir. Son proje ise Manavgat Çayı Projesidir.

2.5.3.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP, bölgenin su, tarım, enerji yönünden geliştirilmesine yönelik bir yatırımdır. GAP projesinin gerçekleştirilmesi amacı ile 1989 yılında GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur. GAP, Güney Doğu bölgesinde yer alan 9 ili kapsamaktadır ve 13 projeden oluşmaktadır. Bu iller; Kilis, Mardin, Gaziantep, Diyarbakır, Batman, Adıyaman, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır. Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kullanımının ön plana çıktığı bu proje için 1964 yılında Fırat Havzası İstikaf Raporu ve 1969 yılı Dicle havzası İstikaf Raporu hazırlanmıştır. Bu raporların içinde yer alan 13 projenin birleştirilmesi ile GAP ortaya çıkmıştır. GAP'ın misyonu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir ve eşit kalkınma anlayışı ile halkın yaşam kalitesini yükselterek bölgede yer alan kaynakların daha verimli kullanımını sağlamaktadır. GAP misyonunu gerçekleştirmek için de projeler geliştirmekte ve uygulamaktadır.¹⁴³ Türkiye GAP ile çevre dostu ve ucuz hidroelektrik enerjisi üretmeyi amaçlamaktadır.¹⁴⁴

GAP kapsamın Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine 15 baraj ve 18 hidroelektrik santralinin yapılması planlanmıştır. GAP kapsamında Atatürk Barajı, Keban barajı, Karakaya Kral kızı Barajı, Cizre Alt Projesi, Gaziantep – Arban Projesi ve Gaziantep Projesi yer almaktadır. Irak ve Suriye GAP kapsamında yapılması planlanan baraj ve projelerinden dolayı baraj çevresinde olası heyelan riskinin artması, toprak erozyonu, baraj çevresinde yaşayan su balıklarının türünün azalması ve enerji üretimi sırasında oluşabilecek atıkların Fırat ve Dicle Nehirleri için su kirliliğine ve Fırat ve Dicle havzasında çevre kirliliğine yol açacağını düşünmektedirler.

GAP ile ilgili atılan ilk adım GAP Master planı çalışması olmuştur. 1985 yılı başlangıcı kabul edilen GAP Master planı bölge ve bölge halkını esas alarak bölgenin ihtiyaçlarını belirlemek üzere oluşturulmuştur. Bu plan ile bölgenin beşeri ve ekonomik yönden geliştirilmesi amaçlanmaktadır.¹⁴⁵ Bölgeye olan yatırım harcamalarının arttırılması hedeflenmiştir. GAP Master Planında sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel değişimler yer almıştır. GAP Master Planı ile yılda 27 milyar kilovat saat hidroelektrik enerjinin sağlanması, daha iyi tarımsal işletmelerin oluşturulması, bölgede kişi başına düşen gelirin arttırılması ve bölgede istihdam sağlanmasıdır.¹⁴⁶

¹⁴³ <http://www.gap.gov.tr/> (erişim tarihi 29.03. 2019).

¹⁴⁴ http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa/ (erişim tarihi 30.03.2019)

¹⁴⁵ Gökten,2017:273.

¹⁴⁶ <http://www.gap.gov.tr/gap-master-planı-1989-sayfa-26.html/> (erişim tarihi 30.03.2019).

Türkiye GAP kapsamında Fırat Nehri üzerine inşa ettiği projeler ile 1.333.643 hektarlık arazinin sulanmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda yılda ortalama 20.098 milyar kilovat/saat enerji üretimi sağlayacaktır.¹⁴⁷ Türkiye Fırat Nehri üzerine inşa etmiş olduğunu Atatürk, Keban ve Karakaya Barajı projeleri ile ülkenin elektrik ihtiyacını karşılamayı planlamaktadır. Fırat Nehri üzerine inşa edilen Keban Barajını Türkiye'nin enerji ihtiyacını sağlamaya yönelik kurulan bir barajdır. Keban barajının tamamlanması ile birlikte Fırat Nehri sularının %70'inin düzenlenmesini sağlamış, nehirde oluşabilecek sel ve taşkınlar için tedbir alınmıştır.¹⁴⁸

2002 revizyonunu yenilen GAP Master Planı ekonomik yatırımın yetersizliğinden dolayı plan yetersizliklerle karşılaşmıştır.¹⁴⁹ GAP Master Planı ile Güneydoğu Anadolu bölgesinin tarıma dayalı bir ihracat bölgesi haline getirmektedir. GAP'ın bölgedeki hedeflerini üç grup altında sıralayabiliriz. Birincisi tarımsal kalkınma ve bölgeyi tarıma dayalı ihracat alanı haline getirmektir. İkinci hedef, Sosyal Eylem Planıdır. Sosyal Eylem hedefleri kapsamında bölgede yer alan dezavantajlı grupları topluma kazandırmaktır. Sosyal Eylem planı insan üzerine odaklanmaktadır. Sosyal Eylem hedefleri 7 konu üzerinde durmaktadır. Bu konular; yerleşme, sağlık, eğitim, tarım, istihdam, mülkiyet, nüfus hareketleridir.¹⁵⁰ Son hedef ise Sanayi Kalkınma Hedefidir.¹⁵¹ GAP projesi ile Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali yapılması amaçlanmaktadır. Proje tamamlandığı zaman Türkiye'nin elektrik enerjisinin %25'i GAP tarafından karşılanacağı tahmin edilmektedir.¹⁵² GAP projesinin gerçekleşme oranına bakıldığında enerji açısından %70, sulama %10 oranında gerçekleşmiştir.

GAP projesinin hedefleri arasında; hidroelektrik enerjisi üretmek, içme ve sulama uyu ihtiyacının karşılanması, tarımsal üretimi ve verimliliği arttırmak, sel ve taşkın riskini önlemek, Güneydoğu bölgesinin sosyo ekonomik ve alt yapısal yönden kalkındırılmasını sağlamak, bölgede istihdam yaratıp bölgede oluşan iç ve dış göçü engellemek yer almaktadır.¹⁵³ GAP bölge halkının yaşam kalitesini daha iyi konuma getirmek, kent ve kırsal yerleşimlerde yer alan nüfus farklılığını azaltmak, bölgede sosyal ve ekonomik istikrarın sağlanması planlanmaktadır. GAP, amaçlarını gerçekleştirmesinde entegre planlama yaklaşımı ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı etkili olmuştur. Entegre yaklaşım modeli endüstriyel ve tarımsal kalkınmanın

¹⁴⁷ Zehir,1970: 79.

¹⁴⁸ Bilen,2000: 88.

¹⁴⁹ GAP Eylem Planı, 2014 – 2018: 14.

¹⁵⁰ <http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html/> (erişim tarihi 29.03.2019).

¹⁵¹ Yıldız, 2008: 289.

¹⁵² Tomanbay,2017: 91.

¹⁵³ Bilgen, 2018:824.

önemine, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ise insanın bu projenin merkezinde olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁵⁴

GAP kapsamında Fırat ve Dicle Nehri üzerinde yapılması planlanan projelerin gerçekleşmesinden sonra, Türkiye'den kaynaklanan suların ortalama %65'lik oranı komşu kıyıdaş ülkelere akmaya devam edecektir.¹⁵⁵ Fırat Nehri'nin GAP projesi kapsamında ve yukarı Fırat üzerine gerçekleştirilen bütün projeler gerçekleştirilmesinden sonra, Türkiye'den kaynaklanan suların ortalama koşullarda % 40'ı, komşu kıyıdaş ülkelere akmaya devam edecektir.¹⁵⁶ GAP projesi tamamladığında Türkiye'nin su ihtiyacının %29'lik kısmının GAP kapsamında karşılanması hedeflenmektedir.¹⁵⁷ GAP kapsamında planlanan 13 barajın yapımı tamamlanmıştır. GAP kapsamında 19 barajın inşası tamamlanmıştır.¹⁵⁸

2.5.3.2. Üç Aşamalı Plan

Türkiye, Suriye ve Irak arasında Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımı ile ilgili oluşan sınır aşan sular sorununu çözmek için Türkiye, 1984 yılında Fırat – Dicle havzası sınır aşan sularının hakça, makul ve optimum kullanımı için Üç Aşamalı Planı ileri sürmüştür. Üç Aşamalı Plan 1990 yılında OTK'nın toplantısında gündeme gelmiştir. Plan kısaca Üç Aşamalı Plan olarak bilinmektedir. Üç Aşamalı Planın içerisinde; Türkiye, Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki su ihtiyaçları kıyıdaş ülkeler arasında sorun olmadan nasıl paylaşılacağı yer almıştır. Üç Aşamalı Planda sınır aşan sularla ilgili hakça ve makul kullanım doktrini kabul edilmiştir. Üç Aşamalı Planın iki temel noktası bulunmaktadır. Birinci temel nokta Fırat ve Dicle Nehirlerinin tek bir su havzası olarak değerlendirilmesidir. İkinci temel nokta; Türkiye, Suriye ve Irak arasında veri toplama işleminin ortak olarak gerçekleştirilmesidir.¹⁵⁹

Üç Aşamalı Planın birinci aşamasında ülkelerinin su kaynaklarını ile ilgili envanter çalışması yapılması yer almaktadır. Envanter çalışması yapılırken akarsuların su potansiyelini etkileyen tüm faktörlerin göz önüne alınarak ülkelerin net su potansiyellerinin ortaya çıkarılması yer almaktadır. Üç Aşamalı Plan kapsamında Fırat ve Dicle havzaları tek bir havza olarak geçmektedir. Plan kapsamında su ile envanterleri çıkartılması ve paylaşımın ülkelerin ihtiyaçlarına göre yapılması gerektiği savunulmaktadır. Türkiye ayrıca Ası Nehrinin paylaşımını da Fırat ve Dicle havzası içinde yer almasını istemektedir.¹⁶⁰ Üç Aşamalı Plan

¹⁵⁴ <http://www.gap.gov.tr/gYap-in-hedefleri-sayfa-23.html/> (erişim tarihi 18.03.2019)

¹⁵⁵ Özdemir vd., 2006: 511.

¹⁵⁶ Özdemir vd., 2006:510.

¹⁵⁷ <http://www.gap.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari-sayfa-22.html/> (erişim tarihi 02.03.2019).

¹⁵⁸ <http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html/> (erişim tarihi 03.04.2019).

¹⁵⁹ Acar, 2006: 84.

¹⁶⁰ Kesik,2009:107.

çerçevesinde sayısal veriler kullanılarak bilimsel ve objektif veriler oluşturulması amaçlanmıştır.

Üç Aşamalı Plan çerçevesinde birinci aşamasında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine kurulan meteoroloji istasyonlarından aylık olarak veri alınmasıdır. Bu veriler alınırken yağış, sıcaklık ve buharlaşma etkenleri dikkate alınmalıdır. Bu veri alma işlemleri her ay gerçekleşse de mevsimler olarak bu oranlar değişebileceği için farklı dönemlerde de ölçüm yapılması gerekmektedir. Bu işlemler tamamlandıktan sonra nehrin doğal akışının hesaplanması gerekmektedir. İkinci aşama toprak envanterlerinin incelemesini yapmaktır. Toprak sınıflandırma çeşitlerini hakkında üç ülkenin de kendi sınıflandırma yönteminin incelemesi yapılması gerekmektedir. Üçüncü aşama da toprak ve su kaynaklarının değerlendirilmesi bulunmaktadır. Üçüncü aşamada su kayıplarını en aza indirmek bulunmaktadır. Üç ülkenin nehirler üzerindeki projelerinin toplam su tüketim miktarının belirlenerek ülkelerin su ihtiyaçlarını belirlemektir. Üç Aşamalı Plan çerçevesinde ülkelerin su ihtiyaçlarını şeffaf olarak araştırılmak istenmiştir. Fakat üç ülkenin plan için sunmuş olduğu envanterler arasında farklılıklar mevcuttur. Üç Aşamalı Planın taraf devletlerle görüşülmesi 1990 yılına kadar devam etmiştir. Rakamsal farklılıklardan dolayı üç ülkenin ortak uzlaşmaya varabileceği bir rakam bulunmamaktadır. Bu sebeple üç aşamalı plan amacını gerçekleştirememiştir.

Üç Aşamalı Planın taraf ülkelerce uygulanması Türkiye GAP kapsamında baraj yapım sürecine başlaması ile birlikte sekteye uğramıştır. Suriye ve Irak Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki su kullanımının hakça, makul ve optimum kullanım ilkesine uygun olmadığını savunmaktadırlar. Planda suların paylaşılması değil, bölgesel planlama ve etkin su kullanımı ile 3 kıyıdaş devletin sorunlarına çözüm olmayı amaçlamaktadır. Barış Suyu Projesine Suriye ve Irak, Türkiye'nin İsrail'e su sağlama ihtimali olabilir gerekçesi ile karşı çıkmıştır.

Üç Aşamalı Planın kıyıdaş ülkeler tarafından kabul edilme süreci Türkiye'nin GAP projesinin başlamasından olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki baraj yapım ve su toplama projeleri Suriye ve Irak tarafından eleştirilmiştir. Üç kıyıdaş ülke arasındaki su üzerinden olan çıkar çatışmasının gündeme gelmesi, Suriye ve Irak Türkiye'nin Üç Aşamalı Plan önerisi ile kendi sınırları içinde yer alan su kaynaklarına Türkiye'nin müdahale edebilme ihtimali, Fırat ve Dicle Nehirlerini ayrı havza içinde yer alması ve Irak özellikle Fırat üzerindeki su kıtlığı oluşabileceği ve Türkiye'nin plan çerçevesinde bölgedeki suyollarının hâkimiyeti altına alacağını düşünerek plan reddedilmiştir.

2.6. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımının Uluslararası Hukuk Doktrinleri Çerçevesinde Genel Değerlendirilmesi

Fırat ve Dicle Nehirleri Ortadoğu coğrafyasının önemli su kaynaklarıdır. Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye sınırları içinde doğmakta, Suriye ve Irak'tan geçerek Basra Körfezine dökülmektedirler. Nehirler, doğuşu ve körfeze dökülmesi sürecinde üç kıyıdaş devletin su ihtiyacını karşılamaktadırlar. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde Türkiye, yukarı kıyıdaş ülke konumundadır. Yukarı kıyıdaş ülke olduğu için nehrin sularından ilk önce Türkiye faydalanmaktadır. Suriye ve Irak ise aşağı kıyıdaş ülke konumundadır. Bu yüzden de Suriye ve Irak, Türkiye'nin nehir üzerindeki projelerine kendilerine gelen su miktarını azalttığı için karşı çıkmaktadırlar. Türkiye'nin suyun doğal akışını değiştirerek doğal durumun bütünlüğü ilkesine aykırı hareket ettiğini savunmaktadırlar.

Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde Türkiye GAP kapsamında projeler geliştirmiştir. Aynı şekilde Suriye ve Irak'ın da nehirler üzerinde projeleri mevcuttur. Üç kıyıdaş ülkenin de nehir üzerinde barajları bulunmaktadır. Kıyıdaş ülkeler için nehirler üzerinde standart bir kullanım prosedürünü içeren bir sözleşme mevcut değildir. Bu yüzden kıyıdaş ülkelerin nehirde faydalanması durumu uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Fırat ve Dicle Nehirlerinin kıyıdaş ülkelerin faydalanmasını uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde değerlendirecek olursak; mutlak egemenlik doktrini Fırat ve Dicle Nehirlerinin kıyıdaş ülkeler tarafından kullanılmasına uygun değildir. Nehrin sadece tek bir devletin egemenliği altına girmesi diğer kıyıdaş ülkeler için sorun olmaktadır. Ön kullanım üstünlüğü doktrini ise Türkiye tarafından kısmen uygulanmaktadır. Türkiye yukarı kıyıdaş ülke olarak yapmakta olduğu projeler kapsamında barajın aşağı kıyıdaş ülkelere akan suyu kesme ihtimali olması durumunda aşağı kıyıdaş ülkelere bildirim yapmaktadır. Fakat Suriye ve Irak Türkiye'nin bildirim yapmadığını iddia etmektedirler. Nehirler üzerinde uygulanması gereken en uygun doktrin hakça ve makul kullanım doktrini'dir. Her ülkenin nüfusu, nehre su kaynağı olarak katkısı, iklimi, ekonomik istikrarı, siyasi istikrarı farklıdır. Her ülke için sayısal olarak eşit su paylaşımının yapılması uygun değildir. Onun yerine kıyıdaş ülkeler ihtiyaçları olan su miktarı sayısal verilerle ifade edip, gereken kadar su miktarı talep etmeleri gerekmektedir. Fırat ve Dicle Nehirlerinde hakça ve makul kullanım doktrini ile ülkelerin sahip olduğu niteliklerine göre daha adil bir paylaşım yapılabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA KIYIDAŞ ÜLKELER TARAFINDAN MEKONG NEHRİ KULLANIMI

3.1 Mekong Nehri Coğrafi ve Politik Özellikleri

Mekong Nehri, Tibet platosunda doğup, 4.800 kilometre sonra Güney Çin denizine dökülmektedir. Mekong Nehri Güney Çin Denizine dökülürken Laos, Kamboçya, Vietnam, Çin ve Tayland olmak üzere 6 kıyıdaş ülkeden geçmektedir. Mekong Nehri, Çin tarafından Lancang Nehri, Laos için “Mother Water” ya da Mae kong, Vietnamlılar “Dokuz Ejder” olarak adlandırılmaktadır. Mekong Nehrine sınır olan ülkelerden Laos, Tayland, Myanmarı içine alan bölgeye “altın üçgen”, Thai Mae Nam tarafından “mother of water”, vietnamese cuu Long tarafından “nine dragons” olarak adlandırılmıştır.¹⁶¹ Mekong bölgesi 5 büyük nehir havzasından oluşmaktadır. Bu nehirler; Irrawaddy, Salween, Chao Phraya, Mekong ve Kırmızı Nehirdir.

Harita 3.1 Mekong Nehri Deltası¹⁶²

Mekong Nehri, Güneydoğu Asya'nın en uzun nehri ve dünyanın en uzun 12. nehri olarak geçmektedir. Nehrin boşalttığı havza alanı 795 km²'dir.¹⁶³ Nehrin fiziki olarak

¹⁶¹ Budryte vd.,2018: 353.

¹⁶² <https://www.britannica.com/place/Mekong-River/> (erişim tarihi: 28.04.2019).

¹⁶³ Kittikhoun ve Staubli, 2018: 655.

uzunluğundan dolayı birden çok ülkeden geçmektedir ve çeşitli bitki ve hayvan türlerini nehir deltası içinde barındırmaktadır. Mekong Nehri Deltasında 20.000'den fazla bitki ve 2.500'den fazla hayvan çeşidini barındırmaktadır.¹⁶⁴

Mekong Nehri aşağı ve yukarı Mekong Nehri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yukarı Mekong Nehri kıyıdaş devleti Çin'dir. Mekong Nehri'nin aşağı kıyıdaş devletleri; Laos, Myanmar, Kamboçya, Tayland ve Vietnam'dır. Aşağı Mekong Nehri bölgesinde yaklaşık olarak 65 milyon insan yaşamaktadır. 65 milyon insanın %40'ı Mekong Nehri kıyısında yaşamlarını devam ettirmektedir.¹⁶⁵

Mekong Nehri'nin paylaşımı konusunda kıyıdaş devletlerin üzerinde anlaşığı ve taraf olduğu bir sözleşme mevcut değildir. Mekong Nehri'nin üzerinde kıyıdaş ülkelerin ulusal çıkar konusu haline gelmesi 1960'lı yıllarla beraber başlamıştır. 1960 yılından sonra kıyıdaş ülkelerin nehir üzerine inşa etmeyi planladıkları baraj ve sulama projeleri nehrin stratejik önemini arttırmıştır. 1957 yılında Aşağı Mekong havzası ülkelerinin yer aldığı Mekong Nehri Komitesini kurulmuştur. Mekong Nehri Komitesinde 4 Aşağı Mekong Nehri kıyıdaş ülkesi bulunmaktadır. Bu kıyıdaş ülkeler; Kamboçya, Laos, Vietnam ve Tayland'dır. Mekong Nehri Komitesi Birleşmiş Milletler'in bir su kaynağı ile ilgili olarak gerçekleştirdiği en kapsamlı projedir.¹⁶⁶ Mekong Nehri Komitesi'nin kurulması ile aynı yıl Aşağı Mekong Havzası Araştırmaları Koordinasyon Komitesi de kurulmuştur. Bu komite "1957 Statüsü" olarak da adlandırılmaktadır. 1957 Statü Belgesi Mekong Rejimi ile ilgili ilk anayasal belge olma niteliğindedir.

31 Ocak 1975 yılında Aşağı Mekong Havzası Sularının Kullanımına İlişkin Ortak İlkeler Beyannamesi diğer adı ile Ortak Deklarasyon 4 kıyıdaş devlet tarafından kabul edilmiştir. Ortak Deklarasyon belgesinde Mekong Nehri bir su kaynağı olarak tanımlanmıştır. Mekong Nehri üzerinde ülkeler arası işbirliği girişimlerinin arttığı bir dönemde Mekong Komitesi'nden 1977 yılında Kamboçya ayrılmıştır. 1978 yılında Mekong Komitesi'nin ismi geçici Mekong Komitesi olarak değiştirilmiştir. Geçici Mekong Komitesi'nin üyeleri Laos, Vietnam ve Tayland'dır.¹⁶⁷ 1991 yılında Kamboçya'da Khmer Rouge iktidarının sona ermesi ile beraber 1992 yılında Kamboçya yeniden Mekong Komitesine katılma kararı almıştır. Kamboçya'nın da komiteye katılması ile birlikte 5 Nisan 1995 yılında Kamboçya, Laos, Vietnam ve Tayland arasında Mekong Antlaşması imzalanmıştır. 1995 yılında imzalanan Mekong Antlaşması ile bu komite görevini Mekong Nehri Komisyonu'na devretmiştir.

¹⁶⁴<https://www.economist.com/news/essays/21689225-can-one-world-s-great-waterways-survive-its-development/> (erişim tarihi: 04.05.2019).

¹⁶⁵ <http://www.mrcmekong.org/topics/people/> (erişim tarihi: 28.04.2019).

¹⁶⁶ <http://www.mrcmekong.org/about-mrc/history/> (erişim tarihi: 28.04.2019).

¹⁶⁷ Budryte vd.,2018: 352.

Antlaşma ile bölgede sürdürülebilir kalkınma ve işbirliği amaçlanmaktadır. Mekong Antlaşması ile suyun kalitesinin, niteliğinin korunması için sistematik bir süreç hazırlaması istenmektedir. Mekong Antlaşmasında kıyıdaş ülkeler, su kullanım alanlarının izlenmesi, ülkeler arasında veri alışverişinin sağlanması ve bilgilerin paylaşılması hususunda üye ülkeler arasında antlaşmaya varmışlardır. 1995 Mekong Antlaşmasında sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde Mekong Nehri'nin yönetimi ve korunması yer almıştır.¹⁶⁸ 1995 Mekong Antlaşması'nın temeli; kıyıdaş ülkeler için suyun kullanımının hakça ve makul kullanım ilkeleri esas göz önüne alınarak yapılmasıdır. Antlaşmada aynı zamanda Mekong Nehrinden diğer kıyıdaş ülkelere zarar vermemek şartıyla nehrin olanaklarından tasarruf etmek bulunmaktadır. Antlaşmada, hakça ve makul kullanım doktrini çerçevesinde kıyıdaş ülkelerin karşılıklı yarar sağlayacak şekilde işbirliğine teşvik etmek yer almaktadır.

Mekong Antlaşması dünyada suyun korunması ve kullanılmasına dair yapılan ilk antlaşmadır.¹⁶⁹ Mekong Nehir Havzası Komisyonu yabancı bağışçılar ve uluslararası örgütler ile birlikte nehrin sularının sürdürülebilir kalkınması için planlar ve projeler gerçekleştirmektedir. Yukarı kıyıdaş Çin ve Myanmar söz konusu komisyonda yer almamaktadır. Çin ve Myanmar Mekong Nehri Komisyonuna 1996 yılında diyalog ortağı olarak katılmışlardır. Çin ve Myanmar yılda bir kez diyalog ortağı statüsünde Mekong Nehri Komisyonu toplantılarında yer alırlar.

1995 yılında imzalanan Mekong Antlaşması suların tahsisini içermemektedir. Mekong Nehri Komisyonu su sorunu yasal yollarda kurumsal bir şekilde çözmeyi amaçlamaktadır. Hakça ve makul kullanım ilkesi çerçevesinde kıyıdaş ülkelerin karşılıklı yarar sağlayacak şekilde işbirliğine teşvik etmek yer almaktadır. 1995 Mekong Antlaşması tüm üye kıyıdaş ülkelerin karşılıklı anlaşması ile sonlandırılabilir. Ayrıca Mekong Antlaşmasına üye devletlerden herhangi biri, konseye yazılı bir bildirimde bulunmak suretiyle katılımını geri çekebilir veya üyeliğini askıya alabilir. Mekong Nehri Antlaşması'nda üyeliğinin askıya alınması bildirimde bulunulan tarihten bir yıl sonra geçerli olmaktadır. Üyelikten çekilmek veya üyeliğini askıya almak isteyen devlet, antlaşma çerçevesinde taahhüt etmiş olduğu sorumlulukları devam etmektedir.¹⁷⁰

Mekong Nehri Komisyonu'nun misyonu; kıyıdaş ülkelerin karşılıklı olarak yararı gözetilerek, halkın refahı için suyun ve ilgili kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminin sağlanması için teşvik ve koordine etmek olarak tanımlanmaktadır.¹⁷¹ Mekong Nehri

¹⁶⁸ Campell,2016:257.

¹⁶⁹ Budryte, 2018: 355.

¹⁷⁰ <http://www.internationalwatersgovernance.com/mekong.html> (erişim tarihi: 06.05.2019).

¹⁷¹ <http://www.mrcmekong.org/about-mrc/history/> (erişim tarihi: 06.05.2019).

Komisyona üye devletlerin 5 alanda işbirliği söz konusudur. Bu alanlar; sulama, hidrolik güç, gıda güvenliği, navigasyon ve balıkçılık alanıdır.¹⁷² Komisyon bu 5 konu temelinde ortak bir standart belirlemek istemektedir.

Mekong Nehri Komisyonu üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; konsey, ortak komite ve sekretaryadır. Konsey, ortak komite ve sekretarya komisyon için farklı iş alanlarına sahiptir. Konseye her üye devletten 1 kişi katılmaktadır. Katılan üyelerin bakanlar düzeyinde veya kabine düzeyinde temsil yetkisi olan biri olması gerekmektedir. Konsey başkanlığı 1 yıllık bir süre için devam eder. Konsey başkanının hangi ülkenin olması gerektiğinin seçimi alfabetik sıra ile tersten yapılmaktadır. Konsey ise; ortak komitenin hazırlamış olduğu su kullanım planlarını, uygulanması gereken usul kurallarını, ortak komite tarafından önerilen havza ile ilgili plan ve projelerini onaylama yetkisine sahiptir. Ortak komite de her üye devletten 1 kişinin katılımı ile oluşmaktadır. Katılan kişinin Bakanlık düzeyinde en az daire başkanı olması gerekmektedir. Ortak Komitenin görevleri, konsey tarafından belirlenmiş olan politikaları ve kararları uygulamak, havza gelişimi ile ilgili plan ve projeleri hazırlamaktadır. Ortak komite aynı zamanda Mekong Nehri Havzası'nın ekolojik düzenini korumak amacı ile çevresel çalışmalar yapmak, Mekong Nehri Komisyonu Sekretaryasını denetlemek, Konsey'de oturumlar arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları gidermeye çalışmak, konsey tarafından kendisine verilebilecek diğer görevleri yerine getirmektedir.¹⁷³ Hem konseyin hem de ortak komitenin antlaşmaya üye devletler arasında bir anlaşmazlık çıkması durumunda sorunu çözme yetkisi bulunmaktadır. Eğer anlaşmazlığı konsey veya ortak komite çözemese sorun diplomatik kanallar aracılığıyla çözmek için üye devletlerin hükümetlerine yönlendirilmektedir. Eğer üye devletlerin hükümetleri de anlaşmazlığa bir uzlaşmaya dönüştüremese arabuluculuk faaliyetleri ile sorun çözümlenmeye çalışılır. Mekong Nehri Komisyonunun son parçasını sekretarya oluşturmaktadır. Sekretarya, konsey ve ortak komite tarafından atanan bir genel müdür tarafından yönetilir. Sekretarya da görev alacak olacak kişinin onayını ortak komite kararı belirlemektedir.¹⁷⁴ Mekong Nehri Antlaşması gereğince; Mekong Nehri Komisyonuna üye kıyıdaş ülkelerin hükümetleri görevlileri ortak komite üyesi olarak yılda en az iki defa toplanacak ve Mekong Nehri Havzasının kullanımına ilişkin politikalar geliştirip, uygulamalar yapmaları gerekmektedir. Bu toplantılar bir üye devletin istediği üzerine özel olarak da yapılabilir. Aynı zamanda yılda en az bir defa da

¹⁷² Mekong River Comission, 2016 – 2020: 14.

¹⁷³ <http://www.internationalwatersgovernance.com/mekong.html/> (erişim tarihi: 06.05.2019).

¹⁷⁴ <http://www.internationalwatersgovernance.com/mekong.html/> (erişim tarihi: 06.05.2019).

komisyonun bakanlar konseyi düzeyinde toplanması ve Mekong Nehri nasıl daha iyi konuma getirmeliyiz sorusuna cevaben proje ve politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.¹⁷⁵

Yukarı kıyıdaş ülke konumunda olan Çin, Mekong Nehri ile ilgili hiçbir antlaşmada imzacı ülke olarak yer almamaktadır. Çin ve Myanmar gözlemci ülke statüsünde Mekong Nehri Komisyonunda görüşlerini sunmaktadırlar. Fakat Diyalog Ortaklığı Antlaşması daha sonra daha kapsamlı bir işbirliğine dönüşmesi ihtimali bulunmaktadır. Ancak Çin, son iki yıldır diğer kıyıdaş ülkeler ile veri paylaşımına ilişkin konularda işbirliği içerisinde yer almaktadır. Mekong Nehri konusunda Çin ve Myanmar ile işbirliğinin artırılması Mekong Nehri havzasının sürdürülebilir su yönetimi için önemlidir.

1995 Mekong Antlaşmasına göre üye devletler Mekong Nehri üzerine inşa ettikleri projeler ile ilgili olarak diğer kıyıdaş ülkeleri bilgilendirmek zorundadır. Bu bildirim; bildirim, ön danışma ve anlaşma olarak üç şekilde olmaktadır. Bildirimin yapılması durumunda üye devlet, Ortak Teknik Komite'ye önerilen kullanımının bir örneğini vermesi gerekmektedir. Ayrıca, yağışlı mevsim boyunca, bildirim konu olan kullanımlar yıllık bildirim gerektirmez. Mekong Nehri üzerine yapılan bir diğer çalışma Büyük Mekong Alt- Bölgesi Programıdır. 1992 yılında hazırlanan program Asya Kalkınma Bankası tarafından finanse edilmektedir. Programı kabul eden ülkeler arasında; Laos, Burma, Kamboçya, Tayland, Vietnam ve Çin'in Yunnan bölgesi yer almaktadır. Program kapsamında uzun dönemde kıyıdaş ülkelerin ekonomilerinin işbirliği içinde olması amaçlanmaktadır. Programın içeriğinde 9 tane işbirliği alanı vardır. Bu 9 işbirliği alanı enerji, turizm, iletişim, tarım, ticaret, yatırım, ulaşım, haberleşme ve insan haklarıdır. Su ve hidroelektrik enerji konusu Çin'in müdahalesi ile programa dâhil edilmemiştir.¹⁷⁶

Mekong Nehrinde kıyıdaş ülkeler arasındaki işbirliği çalışmaları 2000'li yıllarda da devam etmiştir. 2010 yılında birinci Mekong Zirvesini gerçekleştirmiştir. Bu zirveyi daha sonra 2014 yılında 2. Mekong Zirvesi, 2018 yılında ise 3. Mekong Zirvesi izlemiştir. 2016 yılında Mekong Nehri'nin kalkınmayı ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacı ile Mekong Nehri Komisyonu önderliğinde Stratejik Plan hazırlanmıştır. Stratejik plan 2016 - 2020 yılları arasında kapsamaktadır. Planın içeriğinde Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerin 2016 ve 2020 yılları arasında Mekong Nehri Komisyonu ile komisyona üye ülkeler ve üye olmayan kıyıdaş ülkeler ile arasında bir düzenleme yapmak, komisyon ve kıyıdaş ülkeler arasındaki bağlantıyı sağlamak yer almaktadır.¹⁷⁷ Mekong Nehri Komisyonu sekretaryası da Mekong Nehri Komisyon'unun işleyişini düzenlemekte, havza yönetimi ile ilgili veri toplama, kıyıdaş ülkeleri bilgilendirme, havza sorunlarının çözümüne ilişkin olarak planlar geliştirmektedir ve komisyonunun işleyişine

¹⁷⁵ Campbell, 2016: 257.

¹⁷⁶ Matthews ve Geneb, 2015:7.

¹⁷⁷ Budryte, 2018: 355.

yön vermektedir.¹⁷⁸ 2009 yılında Japonya Başbakanı Yukio Hatoyama Tokyo'daki ilk Mekong-Japonya Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Bu zirve ile Japonya'da Güneydoğu Asya'da yaşanan sorunların çözümünde söz sahibi olmak istediğini göstermiştir. Bu zirve sonucunda; Japonya, Kamboçya, Laos, Myanmar, Tayland ve Vietnam ile birlikte, çeşitli sektörlerde bölgesel işbirliğine yönelik mevcut mekanizmalar arasında daha aktif olarak işlemesi çağrısı yapan bir bildiri yayınladılar.¹⁷⁹

Mekong Nehri'nde yaşanan en büyük sorunlar; baraj yapımı, ekosisteminin bozulması, gıda ve çevre güvenliğinin sağlanması ve su sorunu gelmektedir. Mekong Nehrinde yaşanan bu sorunların çözümü için en kilit ülke Çin olarak görülmektedir. 6 kıyıdaş ülke arasında Çin, üretim kapasitesi, sanayisi ve teknolojisi bakımından en gelişmiş ülke konumunda yer almaktadır. Çin'in sorunların çözümü için öncü rol oynaması gerekmektedir.

3.2. Mekong Nehri Kıyıdaş Ülkelerin Kullanım Alanları

Tablo 3.1 Mekong Nehri Kıyıdaş Ülkeleri ve Suyun Kullanım Alanları¹⁸⁰

ÜLKE	ÇİN	VİETNAM	TAYLAND	MYANMAR	KAMBOÇYA	LAOS
% suya katkı oranı	16	11	18	2	18	35
% Havzaya katkı oranı	12	8	23	2	20	26
% Havzada yaşayan nüfus oranı	16	28	34	1	14	7
NÜFUS ¹⁸¹	1.371.220.000	92.695.121.	65.931.550	52.916.691.	15.405.157	6.858

Mekong Nehri kıyıdaş ülkelerin nüfus sayılarına göre Çin en kalabalık ülke konumundadır. Mekong Nehri Deltası üzerinde en fazla havza alanına Laos sahiptir. Laos'tan sonra Tayland ve Kamboçya gelmektedir. Ülkelerin suyun akışına katkısı olan ülke %35'lik oran ile Laos'tur. Laos'u %18'lik suya katkı oranı ile Tayland ve Kamboçya takip etmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere Laos, Tayland ve Kamboçya'nın diğer ülkelere oranla nehre katkı oranları daha fazladır. Fakat nehir üzerinde de egemen olan ülke bu üç kıyıdaş ülke arasından biri değildir. Nehri üzerinde ekonomik ve siyasi bakımdan en fazla egemenliğe sahip olan ülke Çin'dir. Yoğun nüfusu, artan sanayileşmesi ile açığa çıkan enerji ihtiyacı bölge ülkeleri arasında enerjiye olan ihtiyacı bakımından ön plana çıkması ile sonuçlanmaktadır. Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerin nüfusları karşılaştırıldığı zaman nehrin imkânlarının en fazla yararlanan Çin, en az yararlanan ise Laos olması gerekmektedir. Çin artan nüfusunun enerji ihtiyacını karşılamak için diğer ülkelere daha fazla kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Fakat böyle bir

¹⁷⁸ Kranz vd.,2010: 656.

¹⁷⁹ Mekong River Comission,2016 – 2020: 28.

¹⁸⁰ Goh, 2007: 18, / <https://www.nufusu.com/dunya-nufusu> (erişim tarihi:28.04.2019).

¹⁸¹ // <https://www.nufusu.com/dunya-nufusu/> (erişim tarihi: 28.04.2019).

yaklaşım devletlerarasında eşitlik kavramına aykırı olmaktadır. Çin nehrin imkânlarından en fazla faydalanan ülke konumunda iken, Laos az nüfusuna rağmen Mekong Nehri üzerine inşa etmeyi planladığı baraj projeleri ile dikkat çekmektedir. Nehir üzerinde en fazla proje geliştiren ülkeler arasında yer almaktadır.

Mekong Nehri'nin kullanımı konusunda yaşanan temel sorunlar olarak; değişime uğrayan ekosistem, illegal avlanma, sıcaklık değişimi, tarımda verimli arazilerin azalması ve göç hareketleri gelmektedir. Ekosistem de bölgenin sıcaklığında yaşanan değişim baraj yapım projelerinden kaynaklanmaktadır. Yasal olmayan avlanma yöntemleri ve inşa edilen barajları tarım ve balıkçılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu olumsuz durumların bir sonucu olarak da yerel halk Mekong Nehri kıyısından göç etmeye zorlanmaktadır.

3.2.1. Baraj

Harita 2.2 Mekong Nehri Deltası¹⁸²

Mekong Nehri üzerinde kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan en temel sorun baraj yapım projeleridir. Ülkelerin tarım alanları için suya ihtiyaç duyması, temiz suya ulaşılabilirliğin sağlıklı bir şekilde sağlanamaması ve artan enerji ihtiyacı Mekong Nehri kıyıdaş ülkeleri için baraj yapım projelerinin önemini artmasını sağlamıştır. Mekong Nehri üzerinde 190 tane baraj bulunmaktadır. Bu barajların 96 tanesi planlanan baraj, 31 tanesi de yapım aşamasındaki barajlardır. Çin aynı zamanda Myanmar'da kurulması planlanan 60 baraj için yatırım yapmıştır. Kamboçya ise Çin tarafından finanse edilecek olan 4 tane baraj projesi konusunda anlaşmıştır.

¹⁸² <http://www.mrcmekong.org/topics/sustainable-hydropower/> (erişim tarihi: 28.04.2019).

Mekong Nehri üzerinde yer alan barajların çoğunluğu Çin'e aittir. Aynı zamanda nehir üzerinde 189 tane sulama projesi yer almaktadır. Baraj projelerinin öncelikli amacı elektrik üretiminin sağlanmasıdır. Özellikle Çin dışında yer alan diğer 5 kıyıdaş ülke için elektrik enerjisine ulaşma bir sorundur. Laos, Vietnam, Kamboçya, Tayland gibi ülkelerin hala bazı kırsal yerleşimlerine elektrik hizmeti sağlanamamıştır. Mekong Nehri üzerine ilk baraj 1990 yılında Çin tarafından yapılmıştır. Çin, Mekong Nehri üzerinde en fazla baraja, baraj yapım projesine ve sulama projelerine sahip olan ülke konumundadır. Diğer iki kıyıdaş ülke olan Laos ve Kamboçya'nın da 11 tane büyük baraj yapım projesi mevcuttur. Laos tarafından inşa sürecini başlatan Xayaburi Barajı da bu duruma bir örnektir.¹⁸³

Aşağı Mekong bölgesinde baraj yapımı faaliyetleri bulunmaktadır. Fakat nüfusun fazla olmasında dolayı yapılan barajlar şuan ki hidroelektrik ihtiyacının sadece %10'luk kısmını karşılamaktadır.¹⁸⁴ Mekong Nehri üzerinde yapılan barajların inşaatları Mekong Nehri Komisyonu (MHK) tarafından denetlenmektedir. Mekong Nehri Komisyonu tarafından denetlenen bölge Aşağı Mekong Bölgesidir. Çünkü Mekong Antlaşmasına yukarı kıyıdaş ülkeler dâhil olmamıştır. Bu yüzden yukarı kıyıdaş ülkelerin diğer kıyıdaş ülkelere bir danışma zorunluluğu bulunmamaktadır. Nehir üzerindeki baraj yapım projeleri Mekong Nehri Komisyonu tarafından denetlenmektedir. Fakat Çin ve Myanmar'ın komisyona üye olmaması komisyonda alınan kararların kıyıdaş ülkeler için bağlayıcı etkisini azaltmaktadır.

Mekong Nehri üzerine inşa edilen barajlar bölge halkı için yaşam ve gıda güvenliği sorunu oluşturmaktadır. Kamboçya'da inşa edilen Aşağı Seasan 2 Barajı yakın bölgede yaşayan yerel halkın yaşamına sağlıklı bir şekilde devam etmesi için tehlike oluşturmaktadır.¹⁸⁵

Çin enerji ihtiyacının %20'lik kısmını Mekong Nehri üzerindeki barajlardan sağlamaktadır.¹⁸⁶ Mekong Nehri üzerinde yer alan en büyük baraj Çin'e ait olan Üç Boğazlar Barajıdır. 26 jeneratöre sahip olan baraj Çin tarafından ulaşım sektöründe de kullanılmaktadır. Fakat barajın Mekong Nehri bölgesinde yer alan en verimli tarım alanlarını olumsuz yönde etkilemesi diğer kıyıdaş ülkeler tarafından eleştirilmesine sebep olmaktadır.¹⁸⁷ Üç Vadi Barajı projesiyle kurulacak olan baraj gölü ülkenin orta kesiminde ısının yükselmesine neden olup, bölgede tarım ürünü çeşitlerinin azalmasına neden olacağı beklenmektedir. Bölgede şu an da

¹⁸³ http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/mayis_2015/mekongdan-yararlanmak-ya-da-onu-yok-etmek-/2460/ (erişim tarihi:07.04.2019).

¹⁸⁴ <http://www.mrcmekong.org/topics/sustainable-hydropower/> (erişim tarihi: 05.5.2019).

¹⁸⁵ http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/mayis_2015/mekongdan-yararlanmak-ya-da-onu-yok-etmek-/2460/ (erişim tarihi:07.04.2019).

¹⁸⁶ Goh,2007: 21.

¹⁸⁷ http://www.mfa.gov.tr/cin_in-hidroelektrik-enerji-uretimi.tr.mfa/ (erişim tarihi:07.04.2019).

yetişmekte olan portakal ve mandalınanın bir süre sonra artık bölge de yetişmemesi beklenmektedir.

Xayaburi Barajı, Laos'a ait olan Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerin üzerinde anlaşmaya varamadıkları bir baraj yapım projesidir. Bu baraj projesinin diğer baraj projelerinden farkı, Laos'un baraj yapım sürecini antlaşmaya imza atan Mekong Nehri Komisyonu üyelerine bildirmek zorunda olmasıdır. Baraj konusunda kıyıdaş ülkeler arasında bir uzlaşmaya varılamadığı için baraj projesi Laos tarafından askıya alınmıştır.¹⁸⁸ Laos, Mekong Nehri üzerinde baraj sayısı fazla olan kıyıdaş ülkelerdendir. Laos, 26,500 MW su gücüne sahiptir. Bu sahip olduğu su gücü miktarının 18,000 MW'lık kısmı işletebilir konumda yer almaktadır.¹⁸⁹ Laos'un sahip olduğu hidro güç aynı zamanda ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadır.

Mekong Nehri üzerine yapılması planlanan baraj ve sulama projelerinin Mekong Nehri Deltası'nın kıyı kesimlerinde yaratacağı olumsuz etki yüzünden yerel halk yaşadıkları bölgeden tahliye edilmişlerdir. Bu duruma örnek olarak Yangtze Nehri üzerindeki barajın inşaatı bölgede heyelan ve çöküntü olmasından dolayı yaklaşık 1 milyon 400 bin kişinin başka yerlere tahliyesi örnek verebiliriz.¹⁹⁰ Mekong Nehri deltasında yaşanan olumsuz durumlara örnek olarak sel ve taşkınların yaşanmasını da örnek gösterebiliriz.2008 yılında Mekong Nehri deltasında yaşanan sel felaketi için "100 yılın en kötü şeyi" benzetmesini yapmıştır.¹⁹¹

Mekong Nehri deltasında yaşayan halkın farklı bir kent yaşamı bulunmaktadır. Mekong Nehri deltasında kurulan bazı köylerin kara ile bağlantısı bulunmamaktadır. Mekong Nehri'nin üzerinde yüzen köyler vardır. Bu yerleşim şeklinin kara ile bağlantısı yoktur. İnsanlar marketlerini, evlerini, okullarını su üzerine inşa etmişlerdir. Baraj yapım projeleri yüzen köylerini boşaltmak zorunda kalan insanlar üzerindeki hayatı bir olumsuz etkisi mevcuttur. Bölgeden tahliyesi gerçekleşen insanlar hem ekonomik hem de psikolojik yönden zarara uğramaktadır. Yaşadıkları yerden uzaklaşmaları ve her zaman kendilerine yaşamaları için ülkeler tarafından yeni bir yaşam alanı tahsil edilmesi insanları psikolojik açıdan da yıpratmaktadır. Yeni geldikleri bölgeye alışmaları için zaman geçmektedir. Yeni taşındıkları bölgeye alışma sürecinde eski alışkanlıklarından vazgeçmek zorunda kalma durumu oluşmaktadır.

Aşağı Mekong Nehri bölgesi dünyadaki en üretken iç su balıkçılığı endüstrisine sahiptir. Mekong Nehri boyunca, kollarında ve nehrin Çin tarafındaki ana kolun yukarı havzasında barajlar olmasına rağmen Xayaburi Barajı, Aşağı Mekong'un ana kolundaki ilk baraj olacak ve

¹⁸⁸ <https://www.orsam.org.tr/tr/sinirasan-sularda-farkli-sartlar-benzer-itirazlar-mekong-nehri-izlenimleri/> (erişim tarihi: 02.05.2019).

¹⁸⁹ Matthews ve Geheb,2015: 101.

¹⁹⁰ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120418_three_gorges/ (erişim tarihi:27.04.2019).

¹⁹¹ Rayanakorn,2011:223.

60 milyon insanın geçimini ve gıda güvenliğini riske atacaktır. Mekong Nehri üzerinde yer alan ortak su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını garantiye almak için 2010 yılında yayımlanan Sosyal ve Çevresel Değerlendirme raporlarında barajın yapımının 10 yıl ertelenmesini önermişlerdir. Fakat Laos hükümeti 2011 yılında barajın yapımı için inşaat çalışmalarına başlamıştır. Laos diğer kıyıdaş ülkelerin taleplerini dikkate almamayı tercih etmiştir. Laos'un kıyıdaş ülkeleri dikkate almayarak baraj yapım projelerine devam etmesine Kamboçya ve Vietnam tepki göstermiştir. Laos, ülkede önerilen dokuz ana barajın ilki olan Xayaburi Barajı, 2016 yılında inşaatı başlatan Don Sahong için kıyıdaş ülkelerin eleştirel tutumlarına rağmen projelerine devam etmektedir, Laos için Mekong ana akımında yer alan üçüncü proje olan Pak Beng içinde projeyi devam ettirmeye kararlı gözükmektedir.¹⁹²

Mekong Nehrinde inşa edilen barajlar aynı zamanda nehrin akışını da bozmaktadır. Nehrin hidroliğinin değişmesine sebep olmaktadır. Bu durum yine bölge halkının su kıtlığı çekmesi ile sonuçlanmaktadır. Mekong Nehri üzerine inşası sırasında diğer bir tartışmaya sebep olan baraj Laos tarafından planlanan Don Sahong Barajıdır. Don Sahong Barajı Aşağı Mekong Nehri kısmında yer almaktadır. Barajın Mekong Nehri Komisyonu tarafından yapılması tartışılmıştır. Baraj yapımının tartışmasında çevre örgütleri ve sivil toplum kuruluşları da yer almıştır. Barajın yapımına karşı çıkılması sebebi barajın inşa edileceği Hou Sahong Nehri'nin balıkların göç yolu üzerinde yer alan bir nehir olmasıdır. Barajın bölgesel gıda kaynaklarına ciddi şekilde zarar verebileceğine inanılmaktadır. 122 barajın inşaatının balıkların göç yolunu olumsuz etkileyeceği tartışılmış ve balıklar için ayrı bir göç yolu hazırlanması gündeme gelmiştir.¹⁹³

Mekong Nehri üzerine baraj yapım projeleri 6 kıyıdaş ülke ekonomisine de yön vermektedir. Çin, sanayisi ve gelişen teknoloji ile alternatif enerji kaynaklarına ulaşım sağlayabilmektedir. Fakat diğer 5 kıyıdaş ülkenin ekonomisi Mekong deltasında yer alan tarım, balıkçılık, turizm ve enerji üretim projelerine dayanmaktadır. Özellikle Laos için hidroelektrik enerjisi ülke ekonomisi için hayati öneme sahiptir. Hala Nam Theun 2 gibi Mekong kollarında faaliyet gösteren barajların yapımı devam etmektedir. Bununla birlikte, yeniden Laos ve diğer ülkelerdeki nehir ekolojilerini ve geçim kaynaklarını etkileyecek hidrolojik akışlardaki değişikliklerin olması kıyıdaş ülkeler arasında tartışmalara sebep olmuştur.¹⁹⁴ Laos nehir üzerinde inşa ettiği barajlar ile diğer ülkelere elektrik enerjisi satmaktadır ve ekonomisine gelir sağlamaktadır. Laos kendisini “Asya'nın bataryası” olarak görmek istemektedir.¹⁹⁵

¹⁹² <https://www.internationalrivers.org/campaigns/mekong-mainstream-dams/> (erişim tarihi: 08.05.2019).

¹⁹³ Intralawan vd., 2018:30.

¹⁹⁴ <https://www.e-ir.info/2015/07/13/hydropower-compensation-and-changing-nature-society-relations-in-laos/> (erişim tarihi:08.05.2019).

¹⁹⁵ <https://www.e-ir.info/2014/01/30/china-dams-the-world-the-environmental-and-social-impacts-of-chinese-dams/> (erişim tarihi:06.05.2019).

3.2.2 Ulaşım

Mekong Nehri kıyıdaş ülkelerin taşımacılık faaliyetleri için önemli bir konuma sahiptir. Mekong Nehri hem yük hem de insan taşımacılığı için kullanılmaktadır. Vietnam, yük taşımacılığının %73'lük miktarını, yolcu taşımacılığını da %27'lik miktarını Mekong Nehri üzerinden sağlamaktadır. 2009 yılında Mekong Nehri ticari ulaşım içinde de yer almıştır. 2009 yılında Kamboçya ve Vietnam arasında deniz yolu taşımacılığı ticareti ile ilgili olarak bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Mekong Nehri üzerindeki taşımalarını daha etkili ve güvenli bir şekilde sağlanması amaçlanmaktadır.¹⁹⁶ Baraj yapımı uzun dönemde kıyıdaş ülkelerin elektrik üretimi için fayda sağlamaktadır. Ülkeler elektrik ihracatı yaparak ekonomileri katkı sağlamakta, iç borçlarını ödemedede kolaylık sağlamaktadır. Fakat uzun önemli sürece bakıldığında hem nehir kıyısında yaşayan canlılar hem de insanlar için nehir kıyısı yaşanmaz bir yer haline gelecektir. Nehrin en önemli diğer kullanım alanı navigasyondur. Navigasyon, Mekong Antlaşması'nın 9. maddesinde Navigasyon Özgürlüğü kavramı yer almaktadır. Navigasyon özgürlüğü, Mekong Komisyonu üyeleri arasındaki ulusal ve uluslararası ticari ilişkiyi arttıran bir aktör konumundadır. Navigasyon özgürlüğü kavramına ek olarak 2009 yılında Kamboçya ve Vietnam arasında suyolları ve transit yollar için bir antlaşma imzalanmıştır.¹⁹⁷ Su Yolu Taşımacılığı Antlaşması, her iki ülke tarafından 17 Aralık 2009 tarihinde Phnom Penh'te imzalanmıştır. Gezinme Programı sayesinde, MRC, sınır ötesi navigasyon için resmi kısıtlamaları kolaylaştıran Kamboçya ve Vietnam'ı yasal olarak bağlayan Antlaşmayı kurma projesini kolaylaştırmıştır. Kamboçya ve Vietnam, Mekong suyolu üzerinde "serbest dolaşım" ilkesini uygulayan ve nehir sistemine yabancı gemiler tarafından erişilebilen bir anlaşmayı imzaladıktan sonra Mekong Nehri sisteminde sınır ötesi ticaretini resmi olarak başlatmıştır. Bu sadece Mekong Bölgesi'ndeki su taşımacılığının kalitesini ve verimliliğini arttıracaktır. İmzalanan antlaşmalar ile Kamboçya ve Vietnam'daki su ticareti ve işbirliği olumlu yönde katkı sağlamıştır. Su ticaretinde yaşanan işbirliği ile gıda üretiminin, turizmin ve dış ticaretin hızlı büyümesi ile sonuçlanmaktadır.¹⁹⁸ Mekong Nehri Antlaşması'nın 9. maddesinde, gezinme özgürlüğünün uygulanmasını amaçlayan Navigasyon Programına da yer verilmiştir. Aynı zamanda Mekong Gezinme Kolaylaştırma Komitesi (MNFC) kurulmuştur.

¹⁹⁶ <http://www.mrcmekong.org/topics/river-transport/> (erişim tarihi: 28.04.2019).

¹⁹⁷ <https://www.orsam.org.tr/tr/sinirasan-sularda-farkli-sartlar-benzer-itirazlar-mekong-nehri-izlenimleri/> (erişim tarihi: 27.04.2019).

¹⁹⁸ Mekong River Commission, 2016 – 2020: 29.

Mekong Gezinme Kolaylaştırma Komitesini görevi, nehir trafiğinin güvenliğini sağlamak ve tehlikeli maddelerin nehir yoluyla taşınmasındaki durumunu düzenlemektir.¹⁹⁹

3.2.3. Balıkçılık

Mekong Nehri'nin fiziki olarak uzunluğu, 6 kıyıdaş devlete sınır olması, nehrin uzun bir coğrafik alana yayılmış olması nehirde balık çeşitliliğinin de fazla olmasına imkân sağlamaktadır. Mekong Nehri, dünyanın en verimli karasal balık yatağı olarak görülmektedir.²⁰⁰ Mekong Nehri'nin %50'si uluslararası öneme sahip "Önemli Biyolojik çeşitlilik Alanı" olarak kabul edilmektedir.²⁰¹ Nehir, 500 rakamını aşkın balık türünü barındırmaktadır. Mekong Nehri'nde balıkçılık süreci yengeç, karides, böceklerin, sürüngenlerin ve amfibilerin toplanması yakalanması, satılması süreçlerinin tamamını kapsamaktadır. Bölgede aynı zamanda kültür balıkçılığı da yapılmaktadır. Bölgede yapılan balıkçılık genelde erkeklerin yapmış olduğu geleneksel balıkçılıktır. Profesyonel balıkçılık havzada çok gelişmiş durumda değildir. Mekong Nehri üzerine yapılan barajlar nehir üzerindeki balık göçünü olumsuz etkilemektedir. Baraj planları birçok balık türünün karmaşık göç davranışını koruma konusunda yetersizdir. Göç yollarının engellenmesiyle balık çeşitliliği hızlı bir biçimde düşecek ve bu da birçok diğer türü, geçimini balıkçılıkla sağlayan insanları ve bölgesel gıda güvenliğini alt üst edecektir. Balık göçünde yaşanan bu durum yaklaşık nehrin kıyısında yaşanan yaklaşık 60 milyon insanın hayatını etkilemektedir. Yerel halk balığı temel besin maddesi olarak kullanılmasının yanında balığı ticari amaç için kullanıp kendilerine gelir elde etmektedirler.²⁰² Balıkçılık bölgede temel geçim kaynağı durumundadır. Aynı zamanda insanların temel besin kaynağıdır. Mekong Nehri üzerinde yapılan projeler ile meydana gelen sel olayları bölgedeki tatlı su balıkçılığını olumsuz yönde etkilemektedir. 100.000 fazla balık türü neslinin tükenmesi tehlikesi bulunmaktadır.²⁰³ Mekong Nehri'nde yaşayan balık türlerinin zarar görmesine bir örnek olarak WWF'den alınan bilgiye göre tatlı su yunuslarının soyunun tükenmesi yer almaktadır.²⁰⁴ Mekong Nehrinin geniş bir bölgeye yayılması nehirde yaşayan canlı çeşidinin fazla olmasını sağlamaktadır. Nehirde en az 1.100 tatlı su balığı türü yaşamaktadır. Nehirde yılda ortalama 2.500.000 ton balık avlanmaktadır. Bu türler arasında kiloca fazla ağırlığa sahip

¹⁹⁹ Mekong River Comission, 2016 – 2020: 29.

²⁰⁰ http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/mayis_2015/mekongdan-yararlanmak-ya-da-onu-yok-etmek-/2460/ (erişim tarihi: 07.04.2019).

²⁰¹ WWF Rapor, 2013:20.

²⁰² http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/mayis_2015/mekongdan-yararlanmak-ya-da-onu-yok-etmek-/2460/ (erişim tarihi: 07.04.2019).

²⁰³ Trandem, 2014:1.

²⁰⁴ www.cnnturk.com/2009/yasam/diger/06/18/mekongun.tatlisu.yunuslarinin.soyu.tukeniyor/531442.0/index.html/ (erişim tarihi: 07.04.2019).

olan Irrawaddy Yunusunu, vatoz balığı, Mekong büyük kedi balığı yer almaktadır. Nehirde yılda ortalama 2.500.000 ton balık avlanmaktadır.²⁰⁵ Mekong Nehri üzerinde 20.000 bitki türü, 1.200 kuş türü, 800 tane sürüngen ve amfibi hayvan, 430 memeli hayvan türü yaşamaktadır.²⁰⁶ Mekong Nehri'nde yaşayan büyük kedi balığı dünyanın en uzun 3. balığı olarak adlandırılmaktadır. Mekong Nehri'nde endemik görülen balık türleri arasında; Pla Thepa, Kalın Barb, Mekong Yayın Balığı ve Dev Barb yer almaktadır.²⁰⁷

Mekong Nehri'nde balık çeşitliğinin fazla olmasının nedenleri arasında nehrin Mayıs ve Kasım aylarında Güney Doğu Asya'nın en büyük gölü olan Tonle Sap Gölü'nün dökülmesidir. Tonle Sap Gölü Kamboçya'nın ülke sınırları içinde kalmaktadır. Gölde ekolojik olarak çeşitlilik fazladır. Bu gölün Mekong Nehrine dökülmesi ile ekolojik çeşitlilik Mekong Nehrini de etkilemektedir.

Tablo 3.2 Tahmini Olarak 11 Barajda Balık Yakalama ve Kaybetme Miktarları²⁰⁸

	Mevcut Balık Miktarı/ton (yıllık)	Tahmini Yakalanamayan Balık Miktarı/ ton(yıllık)
LAOS	240.000	65.000
TAYLAND	920.000	60.000
KAMBOÇYA	770.000	430.000
VİETNAM	370.000	170.000
TOPLAM	2.300.000	25.000

Tabloya bakıldığında toplamda en fazla balık oranının Tayland'da olduğunu görmekteyiz. Tayland'dan sonra ikinci sırada Kamboçya, üçüncü sırada Vietnam ve dördüncü sırada Laos yer almaktadır. Elde edilen bu rakamlara göre Tayland'da balıkçılık ekonomik gelir ve gıda tüketimi bakımından ön plana çıkmaktadır. Yakalanan balık ile kaybedilen balık sayısı oranlandığında Tayland'ın balıkçılığı diğer ülkelere göre daha gelişmiş bir teknoloji ile yaptığı söylenebilir. Toplam avlanma miktarının az bir kısmını kayıp olarak nitelendirmektedir. Bunun yanında Kamboçya toplamda balık miktarı fazla olsa da yakalana ve kaybedilen balık miktarı oranlandığında balık kaybının fazla olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Vietnam'da toplam balık miktarının büyük bir çoğunluğunu kaybetmektedir. Laos ise fiziki ve nüfus açısından küçük bir ülke olsa da toplam balık miktarının çoğunluğunu gelişmiş avlanma yöntemleri ile elinde tutmayı başarabilmektedir.

²⁰⁵ Trandem, 2014: 1.

²⁰⁶ <https://www.worldwildlife.org/places/greater-mekong/> (erişim tarihi: 07.04.2019).

²⁰⁷ Campbell,2016:257.

²⁰⁸ Intralawan, 2018: 31.

Mekong Nehri havzasında yılda 2,3 milyon ton balık tüketilmektedir.²⁰⁹ Mekong Nehri üzerine kıyıdaş ülkelerin inşa edecekleri barajlarda tamamladığı durumda Mekong'ta yapılan balıkçılığın %77 ile %44 oranında azalacağı ileri sürülmektedir.²¹⁰ Mekong Nehrinde balıkçılığın azalması ile birlikte bölge de aynı zamanda gıda güvenliği sorunu da ortaya çıkmaktadır. Bölge halkının temel besin kaynağının balık olması kıyı kesiminde yaşayan halkta gıda kıtlığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Aşağı havza ülkelerinde, suda yaşayan hayvanlar, toplam hayvansal protein alımının yüzde 47 ila yüzde 80'ini oluşturur.²¹¹ Barajlar nehirdeki balık çeşitliliğini ve aynı zamanda balıkların üretkenliğini de etkilemektedir. 1990 ve 2010 yılları arasında balıkların nehir ile olan bağlantısı %93 oranından %77 oranına gerilemiştir.²¹² Mekong Nehri'nde yaşanan su kirliliği sorunu da nehirde var olan balık türünün devamını ve deniz ekosistemini olumsuz yönde etkilemektedir.

Mekong Nehri deltasında yer alan balıkçılık faaliyetleri balık aletleri ile ilgili olan endüstrinin de gelişmesini sağlamaktadır. Nehirden elde edilen ürünlerin pazarlanması, balık tutmak için kullanılan aletlerin, gemilerin ve teknelerin yapımı, balık yemi ve gübre fabrikalarının kurulumu gibi genel olarak balık endüstrisine oluşmasına katkı sağlamıştır.

3.3. Kıyıdaş Ülkeler Tarafından Mekong Nehri Kullanımı ve Güvenlik

Mekong Nehri'nin kıyıdaş ülkeler tarafından kullanılması sonucunda nehirde bazı güvenlik sorunları oluşmaktadır. Bu sorunların başında su kirliliği gelmektedir. Nehrin suyunun belli bir protokol şartları çerçevesinde kullanılmaması suyun kalitesini düşürmektedir. Aynı zamanda su kirliliğine sebep olmaktadır. Bölgede su kirliliği sorununun oluşması Mekong deltasında tarım ve gıda güvenliği sorununu da beraberinde getirmektedir. Tarımda sulamanın yetersiz oluşu veya tarımda kullanılan suyun temiz olmamasından dolayı tarım alanları verimsizleşmektedir. İnsanların kaliteli gıdaya ulaşma sorunu ortaya çıkmaktadır. Nehrin düzensiz kullanılmasından dolayı yaşanan diğer bir sorun çevre kirliliğidir. Özellikle Mekong Nehri üzerine bir standart kural çerçevesinde yapılmayan barajlar bölge de hem çevre kirliliğine hem de iklim değişikliğine sebep olmaktadır.

²⁰⁹ <https://www.orsam.org.tr/tr/sinirasan-sularda-farkli-sartlar-benzer-itarazlar-mekong-nehri-izlenimleri/>(erişim tarihi: 06.05.2019).

²¹⁰ Grumbine, 2018: 795.

²¹¹ <https://www.e-ir.info/2016/12/04/chinas-cooperation-on-the-mekong-river-in-the-realm-of-complex/>(erişim tarihi: 07.05.2019).

²¹² Hecht vd., 2019: 287.

3.3.1. Su Kirliliği

Yeryüzünün $\frac{3}{4}$ 'ünün sularla kaplı olması, dünyada su bolluğu olduğu görünümü veriyorsa da, içilebilir nitelikteki su oranı ancak %0,74 civarındadır.²¹³ Kentlerin hem sayısının hem de nüfuslarının giderek hızlı bir şekilde artması, kentlerin su ihtiyaçlarının sadece kaynak suları ve yeraltı suları ile karşılanmasını imkânsız hale getirmektedir. Su, içme suyundan tarıma, enerjiden sanayiye, turizmi balıkçılık ve ulaşımın sağlanması gibi pek çok sektörde aktif rol oynamaktadır. Bu yüzden su temizliğinde yaşana bir sorun pek çok sektörü de etkilemektedir.

Mekong Nehri'nde ortalama olarak 15.000 m³lük bir su yayılmaktadır. Fakat bu yayılan su miktarı kıyıdaş ülkelerin su ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bunun sonucunda da su kıtlığı ortaya çıkmaktadır. Su kalitesi sorunu içinde suyun kullanım alanını, suyun kalitesini ve suyun güvenilirliğini de barındırmaktadır. Su kalitesinin değişimini barajların nasıl işlendiği etkilemektedir. Baraj yapımı ile özgür akan sular, durgun su rezervuarlarına dönüştürüldüğünde kimyasal kompozisyon ve besin bileşimi tamamen değişir. Hiç bir problemin çıkmayacağını garantilemek ve/veya sorunların nasıl hafifletileceğini çözmek için, baraj tasarımından önce, olası su kalitesi sorunlarını belirlemek için yeterli verinin toplanması ve çevresel değerlendirme sürecinin gerçekleştirilmesi çok önemlidir. Barajlarda suyun kullanılması ile beraber barajdan akan suyun kalitesini düşmektedir. Suyun kalitesinin düşmesi nehrin hidrolojisinde değişiklik yaşanmasına sebep olmaktadır. Dış faktörlerinde etkisi ile su kirliliği oluşabilmektedir. Mekong Nehrine kıyıdaş olan ülkeler arasında Çin dışındaki diğer kıyıdaş ülkelerde temiz su sıkıntısı sorunu bulunmaktadır.

Mekong Nehri Deltasında su ile ilgili yaşanan bir diğer sorun taşkın ve sel felaketleridir. Özellikle Aşağı Mekong deltasında sel ve taşkın daha fazla yaşanmaktadır. Taşkın faaliyetleri bölgede tarım, balıkçılık ve ulaşım faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında taşkın sonucunda yeraltı suları dolmaktadır. Taşkınlar, nehrin morfolojisini korumasını sağlamaktadır. Bölgede yaşanan taşkın faaliyetlerinin düzenlenmesi amacı ile Mekong Nehri Komisyonu 22 noktaya 138 hidro meteoroloji istasyonu kurmuşlardır. Bu hidro - meteoroloji istasyonları ile taşkın ve sellerin bölge üzerindeki olumsuz etkisi azaltılmaya çalışılmaktadır.²¹⁴

3.3.2. Tarım ve Gıda Güvenliği

Tarım Mekong havzası içinde yer alan insanların hem yaşam hem de geçim kaynağı durumundadır. Nehir deltasının gıda güvenliğini tarım ve balıkçılık karşılamaktadır. Çoğunun yoksulluk sınırının altında yaşadığı bölgede halkın %60'lık kısmı geçimini tarımdan

²¹³ Akın ve Akın,2007:107.

²¹⁴ <http://www.mrcmekong.org/topics/flood-and-drought/> (erişim tarihi:05.05.2019).

sağlamaktadır.²¹⁵ Asya bölgesinde en çok üretimi yapılan tarım ürünü pirinçtir. Pirinç yağmurla beslenen bir üründür. Bölgede oluşan Muson yağmurları pirinç üretimine olanak sağlamaktadır. Asya'da 10 milyon hektarın üzerinde alan pirinç tarlası olarak kullanılmaktadır. Mekong Nehri deltası Asya'nın pirinç üretiminin yapıldığı en yoğun bölgelerden biridir. Bölgede 10 milyon tonun üzerinde pirinç üretimi yapılmaktadır. 10 milyon ton, dünyada üretilen pirincin %15'lik kısmına denk gelmektedir.²¹⁶ Bölgede pirinç dışında soya fasulyesi, şeker, mısır bölgede yaygın olarak yetişen tarım ürünleri arasında gösterilmektedir.²¹⁷ Pirinç tarlaları Mekong Havzasında hem ekonomik bir kaynak oluşturmaktadır hem de bölgede hazırlanan çeltik tarlaları ile havzada yaşana su taşkınlarının azalmasına rol oynamaktadır.

Mekong Nehri havzasında pirinç dışında; mısır, soya fasulyesi, manyok, şeker kamışı yetiştirilmektedir. Tarımda yetiştirilen diğer ürünlerde bölge ekonomisine gelir sağlamaktadır. Fakat pirinç bölgede en fazla ön plana çıkan ürün konumundadır. Bir bölgede tarımın yapılabilmesi için en temel koşulların başında su gelmektedir. Sulak alanların fazlalığı tarımda üretilen ürün çeşitliliğini arttırmaktadır. Baraj yapım projeleri ile değişen bölgesel sıcaklık Mekong Nehri çevresini daha kurak bir bölge haline getirmiştir. Mekong Nehri bölgesinde haziran ve kasım ayları arası kurak mevsim olarak geçmektedir. Mekong Nehri kıyıdaş ülkeleri arasında tarımın ön plana çıktığı iki ülke vardır. Bu ülkeler; Vietnam ve Tayland'dır. Dünyada pirinç tüketiminin ve ihracatının en fazla yapıldığı ülkelerden birisi olan Vietnam'da çok sayıda tarım arazisi tuzlu su istilası yüzünden mahsul veremez hâle geldi. Yine benzer şekilde, azalan su miktarları yüzünden Kamboçya, ve özellikle önemli bir pirinç üreticisi olan Tayland'da tarımsal üretim çok aza indirildi.

2004 yılında Tayland'da kurak mevsim döneminde tarım sektöründe büyük bir kuraklık yaşamışlardır. Bu kuraklığın Çin'in inşa ettiğini barajların etkisi bulunmaktadır. Nehrin doğasında meydana gelen değişimler tarımı doğrudan etkilemektedir.

Mekong Nehri kıyıdaş ülkelerin 5 ülkenin (Çin'i hariç tutarsak) ekonomileri tarım ve balıkçılığa dayanan ülkelerdir. Bölge halkı geçimini tarımdan ve balıkçılıktan elde ettiği gelir ile karşılamaktadır. Aynı zamanda tarım ürünleri temel besin kaynaklarını da oluşturmaktadır. Tarım ve gıda güvenliğini sağlanması bölgede yaşayan nüfusu etkilemektedir. Kamboçya, Myanmar, Laos halkının %25 ile %31 oranındaki kısmı gıda güvenliği sorunu yaşamaktadır. Gıda güvenliğinde yaşanan sorun Aşağı Mekong bölgesinde 65 milyon insanı etkilemektedir.²¹⁸

²¹⁵ <http://www.mrcmekong.org/topics/agriculture-and-irrigation/> (erişim tarihi:05.05.2019).

²¹⁶ <https://www.economist.com/news/essays/21689225-can-one-world-s-great-waterways-survive-its-development/> (erişim tarihi:04.05.2019).

²¹⁷ <http://www.mrcmekong.org/topics/agriculture-and-irrigation/> (erişim tarihi: 02.05.2019).

²¹⁸ Lazarus vd.,2011:234.

Bu ülkelerin nüfusu günlük 1854 kalorisinin altında beslenmektedir.²¹⁹ Hızlı nüfus artışı tarıma ve gıdaya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Laos, Kamboçya, Myanmar, Vietnam'ın nüfus miktarı 2010 yılından 2015 yılına kadar 23,6 milyon oranında artmıştır.²²⁰ Vietnam'ın Mekong deltası üzerinde pirinç tarlaları mevcuttur. Pirinç tarlalarından her yıl önemli miktarda pirinç ihracatı yapmaktadır. Bu yüzden Vietnam'ın tarımında Mekong Nehri önemli bir yere sahiptir. Mekong Nehri'nin kullanımı sonrasında yaşanan su kirliliği sorunu kıyıdaş ülkelerin tarım ve gıda güvenliği politikalarını da etkilemektedir.

3.3.3.Çevre Güvenliği

21. yüzyılla beraber teknoloji ve sanayi köklü bir değişim içine girmiştir. Sanayi ve teknoloji de yaşanan bu yenilenmeler devletleri doğal ve çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarına yönelmiştir. Mekong Nehri kıyıdaş ülkeleri için bu enerji, baraj yapım projeleri ile olmuştur. Barajlar su enerjisi ile çevre dostu bir enerji üretimi sağlanmasını amacını taşısa da ülkeler tarafından bu durum değiştirilmiştir. Baraj yapım projeleri ile bölgedeki sıcaklık derecesinde değişimler olmuş ve ekosistemdeki biyo çeşitliliğin azalmasına sebep olmaktadır. Bu durum ekosistemi olumsuz yönde etkilemektedir. Su kaynaklarına ilişkin ana problemin taşkın ve kirlilik olduğu havzada dönemsel olarak kuraklık da yaşanabilmektedir. Aşağı Mekong havzasında 47 adet istasyon yer almaktadır. Bu istasyonlarda sadece 15 dakikada bir taşkın durumu ölçülmektedir.²²¹ Sel ve nehir taşkınlarının yanında yapılan kültür balıkçılığı faaliyetleri de çevre kirliliğine sebep olmaktadır. Mekong Nehir deltasında yer alan fosfor yükü miktarının AB üye ülkeler ile kıyaslandığında 3 kat daha fazladır.²²²

Seller yaşanan kuraklık sebebi ile yıllık 475 km²lik alan tahliye edilmekte ve insanları göç etmeye zorlamaktadır. Bölgeden göç eden insanların %41 oranında Laos, %19 Kamboçya,%17'lik kısmı Çin, %15 Tayland, %8 Vietnam ve %1 oranından daha az kısım Myanmar'dan göç etmektedir.²²³ Deniz seviyesinin 2100 yılına kadar 0,8'e bir metre artacağı Mekong Deltası'nın% 38 kadarı su altında kalabilir. Sonuç olarak, nüfusun yaklaşık% 30'u etkilenecek ve Birçoğunun diğer bölgelere göç etmek zorunda kalacağını söyledi.²²⁴

Mekong Nehri üzerinde yapılan baraj yapımı Mekong deltası üzerinde iklim değişikliklerine sebep olmaktadır. Mekong bölgesinde sıcaklığın 2050 yılından itibaren 2

²¹⁹ Smajgl vd., 2016:537.

²²⁰ Grumbine,2018:797.

²²¹ <https://www.orsam.org.tr/tr/sinirasan-sularda-farkli-sartlar-benzer-itirazlar-mekong-nehri-izlenimleri/> (erişim tarihi:27.04.2019).

²²² Grumbine,2018:798.

²²³ Kittikhoun ve Staubli, 2018:655.

²²⁴ Mekong River Comission, 2016 – 2010: 35.

derecenin üstünde artması beklenmektedir.²²⁵ Bu yaşanması tahmin edilen 2 derecelik artış İklim değişiklikleri Mekong Nehri deltasında yağmurlu ve kurak ayları ayrı ayrı rakamsal farklılık teşkil etmektedir. Mekong Deltasında yaşanan iklim değişikliği sıklıkla kuraklık ve seller sorunun yaşanmasını, bazı türlerin yok olması, deniz seviyesinin yükselmesini ile sonuçlanmaktadır. Kurak dönemde yaşanan sıcaklık artışı ve su ve gıda kıtlığının yaşanmasına sebep olabilmektedir. Bölge halkının tarıma ve suya bağlılığı göz önüne alındığında iklim değişikliğinin bölge ekonomisinin istikrarsızlığa sebep olması muhtemeldir. İklim değişikliğinin Mekong Nehri Deltası üzerindeki genel etkilere bakıldığında; deniz seviyesi son 50 yıldır incelendiğinde her 10 yılda bir 2,5 – 5.0 cm yükselmektedir Bu seviyenin 2050 yılına gelindiğinde 30 ile 35 cm arasında değişmesi beklenmektedir. Erozyon olaylarının yaşanmasında, havyan ve bitki türlerinin yok olması ekolojik dengenin bozulması, nehir akış hızının değişmesi, insanlarda yeni hastalıkların ortaya çıkması gibi birçok olumsuz sonuçları bulunmaktadır.²²⁶

Mekong Nehrinde ve deltasında çevre kirliliği sorunu çözmek için öncelikle su kirliliği sorunu çözmek gerekmektedir. Mekong Nehri üzerine yapılan tarımın, balıkçılığın ve diğer gelir getiren faaliyetlerin belli standartla çerçevesinde, profesyonel olarak yapılması gerekmektedir. Suyun düzensiz ve plansız kullanımı hem nehir hem de toprak temizliği için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerin bu iklim değişikliği sorununa odaklanması gerekmektedir. Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerin çevreyi koruma ile ilgili yasaları daha etki hale getirilmelidir. Mekong Nehri bir çevre güvenliği sorunu olmasına rağmen kıyıdaş ülkeler resmi olarak ortak bir uzlaşma noktasına varma çalışması yapmamaktadırlar.

3.4.Mekong Nehri İle ilgili Görüşler

Çin ve Vietnam Mekong Nehrine kıyıdaş olan ülkelerden iki tanesidir. Mekong Nehri'nin coğrafik ayrımına göre Çin yukarı kıyıdaş, Vietnam ise aşağı kıyıdaş ülke konumundadır. Çin, Asya kıtası içinde ekonomik ve siyasi açıdan bölgesel güç rolünü üstlenmiştir. Çin Mekong Nehrine hem karasal sınırının fazla olması hem de nehir üzerinde yapımı tamamlanan veya planlanan baraj yapım projeleri ile Mekong Nehri'nin kullanımı konusunda ön plana çıkmaktadır. Vietnam ise Mekong Nehrine kıyı sınırı en uzun olan devlet konumundadır. Bu sebeple Mekong Nehri'nin imkânları Vietnam için önemli bir unsurdur. Yukarı kıyıdaş ülke konumunda olan Çin ile aşağı kıyıdaş ülke konumunda olan Vietnam'ın Mekong Nehri üzerindeki tasarrufları arasında farklılıkları anlatmak için iki ülke seçilmiştir.

²²⁵ Grumbine,2018:797.

²²⁶ Rayanakorn,2011:129.

3.4.1. Çin'in Mekong Nehri Kullanımına İlişkin Yaklaşımları

Çin, Asya kıtası içinde yer almaktadır. Coğrafik olarak dünyanın en geniş sınırlara sahip olan ülkeleri arasında yer almaktadır. Çin'in kara sınır uzunluğu 20.000, anakarasının sahil uzunluğunu 18.000 km'den fazladır.²²⁷ Çin, Asya kıtasında yer almaktadır. Coğrafik olarak dünyanın en geniş sınırlara sahip olan ülkeleri arasındadır. Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulmuştur. Çin komünist Partisi tek parti iktidarı bulunmaktadır. Çin uzun yıllar otoriter sosyalist yönetimlerin etkisi altında yönetilmiştir. 1949 yılında Mao önderliğinde Büyük İleri Atılım Programı çerçevesinde ülkede sanayinin gelişmesi için adımlar atılmıştır. Bu ideolojik dönemde birlikte Çin, ekonomisi uluslararası ticarete aktif bir şekilde yer alamamıştır. 1978 yılında Deng Xiaoping'in Çin'de iktidara gelmesi ile Çin reformist bir sürece girmiştir. Deng Xiaping liberalleşme politikaları ortaya koymuştur. Uluslararası ticarete yer almaya başlamıştır. Uluslararası ticarete aktif olarak yer alması ile ekonomik büyüme de çift haneli rakamlara ulaşmıştır. 1980 yılından sonra başlayan ekonomik büyümeye 1990 yılı ile beraber "ucuz" Çin üretim mallara tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. "Made in China" damgası tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Çin'in 1980 yılından itibaren göstermiş olduğu ekonomik ve siyasi gelişmeler Çin'in Asya Ejderhası olarak adlandırılmasına neden olmuştur.²²⁸ Bu dönemde ideolojik düşüncelerin ekonomik gerçeklerin önüne geçmesi, devletin ekonomideki verimlilik artışını sağlayamaması ve dış dünya ile tecrit halinde sürdürülmeye çalışılan ekonomik kalkınma hamleleri tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır 1978 sonrası Çin'in Turgut Özal'ı olarak adlandırılan reformist lider Deng Xiaoping'in iktidara gelmesi ve ekonomik alanı dış dünyaya açması gelecek yıllarda çift haneli ekonomik büyüme rakamlarını beraberinde getirmiştir.²²⁹

1940'lı yıllarda son bulan iç savaş sonrası sosyalist bir yönetim altında kendini dünya ekonomik sisteminden izole eden Çin 1960'lı yıllarda nükleer bir güç, 1970'li yıllarda Birleşmiş Milletlerdeki daimî üyelikle küresel bir güç, 1980'lerde sağlanan ekonomik reformlarla da günümüzde ekonomik bir güç haline gelmiştir. 1990'larda güçlenen imalat sanayi ucuz Çin mallarının dünya geneline yayılmasını sağlamış ve "Made in China" damgası birçok ürünün altında yerini almıştır. Çin gibi siyasi ve ekonomik bir devin bu denli geç bir dönemde başardığı ekonomik kalkınma "Asya Ejderhası" lakabının Çin ile anılmasına neden olmuştur.²³⁰ Çin ekonomisinin ivme kazanması ve dünyanın önde gelen ekonomilerinden biri olması ile bölgesel bir süper güç haline gelmiştir. Ekonomik olarak büyüyen Çin'in nüfus

²²⁷ <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/cin-halk-cumhuriyeti/genel-bilgiler/>(erişim tarihi:07.05.2019).

²²⁸ İstikbal,2019:50.

²²⁹ İstikbal, 2019:51.

²³⁰ İstikbal,2019:50.

artışının da fazla olması, sanayi ve teknolojide yaşamış olduğu gelişim, Çin'in enerji ihtiyacının da artmasına neden olmuştur.

Çin'in suya hem gündelik hayatın devamı için hem de enerji üretimi için ihtiyacı vardır. Küresel ısınma ile artan kuraklık Çin'in de diğer ülkelerde olduğu gibi suya olan ihtiyacını arttırmaktadır. Çin'in 1978 yılı sonrası hızlı bir büyüme ve sanayileşme sürecine girmesinin meydana getirdiği enerji ihtiyacı, enerji ve enerji güvenliği konularını ön plana çıkarmıştır. Çin'in artan sanayideki enerji ihtiyacı ve nüfus artış hızı ülkenin enerji kaynaklarına olan ihtiyacı da arttırmıştır. Küresel ısınma ile dünyada kuraklık sorununun ortaya çıkması ile diğer ülkelerde olduğu gibi Çin'inde suya olan ihtiyacını arttırmaktadır. Gelişen ekonomisi ile beraber Asya kıtası içerisinde siyasi olarak da bölgesel bir güç olmak istemektedir.

Çin; sahip olduğu tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik potansiyelini harekete geçirdi ve yükselişe başladı 1950'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan yüksek düzeyde merkeziyetçiliğe dayanan planlı ekonomide ülkenin mali ve maddi kaynakları ile teknolojik gücü önemli projelere tahsis edildi. Bölge ekonomileri arasında yeniden denge kurularak sanayileşme için temel oluşturuldu. Çin, gelişen sanayisini ve ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için petrol ve diğer hammadde kaynaklarını garanti altına alarak uzun vadeli enerji ihtiyacını güvence altına almaya çalışmaktadır.

Çin, dünyanın dördüncü büyük ekonomisi konumuna gelmiştir. Ekonomisinin gelişmesi ile beraber Çin'i küresel aktör haline gelmiştir. Uluslararası ticaretinde Çin'in yeri Güneydoğu Asya ülkelerine göre ön plana çıkmaktadır.²³¹

Çin dış politikasının son on yıldaki en önemli kavramlarından biri "Dünya Siyasetinde Ahenk" yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşım bazı temel ilkeye dayanmaktadır. Birinci ilke, uluslararası ortak güvenlikte çok taraflı değildir. İkinci ilke, devletin sadece kendi çıkarlarını değil, ülkeler arası karşılıklı faydaya dayalı uluslararası işbirliğidir. Üçüncü ilke, uygarlıkların bir arada yaşamasına olanak sağlayan dünya düzenidir.²³²

Çin sanayi alanındaki gelişmesi aynı zamanda hammadde ve enerjiye olan ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Ülke enerji yönünden başka ülkelere bağımlı hale gelmek zorunda kalmıştır. Çin enerji ihtiyacını karşılamak amacı ile diğer ülkeler ile arasında karşılıklı bağımlılık durumu yaratmak istemiştir. Bunun içinde Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)'ne katılmıştır. ASEAN Örgütü temelde 5 ülkenin katılımı ile 5 maddelik bir bildiri ile atılmıştır. Tayland, Singapur, Filipinler, Endonezya ve Malezya'nın kurduğu bu örgüt sosyal, kültürel, ekonomi,

²³¹ http://www.tasam.org/tr/TR/Icerik/3170/cin_ekonomisinin_yapisal_donusumu_ve_gelismekte_olan_ulkeler_acisindan_sonuculari/ (erişim tarihi:29.04.2019).

²³² Aslan, 2014: 37.

adalet kavramları temelinde bölgesel barışı sağlamak için 1967 yılında kurulmuştur.²³³ ASEAN öncelikle bölge barış ve güvenliğinin sağlanması için kurulmuştur. Fakat daha sonra bu birliktelik Güneydoğu Asya'nın ticari olarak ortak bir Pazar alanı haline gelmesi amaçlanmıştır. Çin'in ASEAN içinde yer alması 1995 yılında Güney Çin Denizin kullanımı konusunda yaşanan sorun ile ilgili olmuştur.

Çin, Güney Doğu Asya'nın global gücü konumundadır. Çin, Güney Doğu Asya'nın dünyaya açılan kapısıdır. 1956 yılında Çin hidroelektrikle ilgili olarak ilk yatırımını yapmıştır. 1990 yılından sonrada Mekong Nehri üzerine baraj yapımı ve sulama projeleri ile ön plana çıkmaktadır. Çin'in Mekong Nehrinde hidroelektrik sağlamak amacı ile 14 tane barajı bulunmaktadır. Bu barajlardan 6 tanesi (Jinghong, Nuozhadu, Dachaoshan, Manwan, Xiowan, Gongguoqiao) tamamlanmıştır. 7 tane baraj (Gushui, Wunonglong, Lidi, Huangdeng, Dahuajiao, Miaowei) yapım aşamasındadır. Son olarak Ganlanba Barajı da plan aşamasındadır.²³⁴

Çin'in Mekong Nehri üzerine inşa ettiği en kapsamlı baraj Yangtze Nehri üzerine inşa edilen Üç Boğazlar Barajıdır. Barajın yapımına 1993 yılında başlanmıştır. 2009 yılında barajın yapımı tamamlanmıştır. Barajın 26 jeneratörün bulunmaktadır. Çin'in yukarı Mekong Deltası üzerinde 7 tane barajı bulunmaktadır.²³⁵ Çin, Mekong Nehri Havzasında diğer kıyıdaş ülkeler ile işbirliği içerisinde yer olmak istememektedir. Bölgede egemen güç olma istediği ve sahip olduğu ekonomik güç ile Nehir üzerinde diğer ülkelere danışmadan istediği projeyi gerçekleştirme istediğindedir.

Aşağı Mekong Nehri bölgesinde kalan 4 kıyıdaş devletin kurmuş olduğu Mekong Nehri Komisyonuna Çin gözlemci ülke olarak katılmaktadır. Komisyona üye olması ile beraber diğer kıyıdaş ülkelere karşı da sorumluluğu olması ihtimaline karşı Çin bölgede tek egemen güç olarak yer almak istemektedir. Diğer ülkelerin görüşleri Çin için bir değer ifade etmemektedir. Fakat 2000'li yıllardan itibaren Çin, bölge ülkeleri ile işbirliği içinde olabilmek için adımlar atmıştır. Mekong Nehri Alt –Bölge Programı da bu duruma örnektir. Çin Mekong Nehri komisyon toplantılarına gözlemci ülke statüsü ile katılırken, Büyük Mekong Alt Bölgesel programına gözlemci ülke olarak değil, aktif katılımcı olarak yer almaktadır.²³⁶ Küreselleşen dünya düzeninde ülkelerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi Çin ile Aşağı Mekong kıyıdaş ülkeleri ile de olan ilişkisinin gelişmesini sağlamıştır.

²³³ <http://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa/> (erişim tarihi:07.05.2019).

²³⁴ Duang, 2014: 15.

²³⁵ Duang, 2014: 15.

²³⁶ http://www.mfa.gov.tr/cin_in-hidroelektrik-enerji-uretimi.tr.mfa/ (erişim tarihi: 07.04.2019).

Çin Mekong Nehri üzerinde inşa ettiğini barajlar ve sulama projeleri sebebi ile uluslararası kamuoyu tarafından da eleştirilmektedir. Çin'in Mekong Nehri üzerinde diğer kıyıdaş ülkelerin itirazlarına rağmen inşa ettiği barajlar hem su kirliliğine hem de çevre kirliliğine sebep olmaktadır. Çin'in yukarı kıyıdaş ülke olarak suyun en kaliteli halini kullanması diğer ülkeler tarafından eleştirilmektedir. Aynı zamanda Çin'in baraj projeleri sebebi ile Mekong Havzasında oluşan seller aşağı kıyıdaş ülkelerin hem sosyal yapısını etkilemektedir. Hem de oluşan sellerden dolayı tarım alanları zarar gördüğü için ülkelerin ekonomileri de olumsuz yönde etkilenmektedir. Çin sadece kendi baraj projelerine finansal destek sağlamamaktadır. Aynı zamanda Laos ve Vietnam'ın baraj yapım projelerine de finansal destekte bulunmaktadır.

Çin ile komşuları arasında altyapısal bir ağın geliştirilmesi için bir araç olarak hizmet etmektedir. Stratejik çıkarlar ve enerji güvenliği bu nedenle bu yatırımın ana motivasyonları gibi görünüyor. Uzun vadeli ekonomik kalkınma için su kaynaklarının geliştirilmesi de Güneydoğu Asya ülkeleri için bir motivasyon olsa da, barajları Çin ile Aşağı Mekong Nehri ve kolları arasındaki ülkeler arasındaki mevcut güç farklılıkları bağlamında görmek önemlidir.²³⁷

Çin'in, nehir kıyısındaki devletlerin hiçbiriyle herhangi bir su paylaşım anlaşması veya işbirliği anlaşması bulunmamaktadır. Çünkü Çin bir sözleşme ile Mekong Nehri üzerinde olan su hâkimiyetini diğer ülkeler ile paylaşmak istememektedir. 2002 yılında, MRC'nin Çin'le Diyalog Ortağı ilişkisi altındaki işbirliği, Yunnan bölgesinde yağışlı mevsimde iki izleme istasyonundan günlük nehir akışı ve yağış verilerinin sağlanmasına ilişkin Mutabakat Muhtırası ile imzalandı.²³⁸ Bu mutabakat ile veriler, MRK'nın taşkın mevsimi boyunca Mekong Nehri'ndeki kilit noktalarda aşağı havza seviyelerinde bölgesel günlük hava tahminini iyileştirmektedir.

2006 yılında Çin, Laos, Myanmar, Tayland, Vietnam ve Kamboçya, üç Güney Doğu Asya ülkeleri ile Çin'in Yunnan bölgesi ile Mekong Nehri boyunca petrol nakliye iş birliği için anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, Çin'e Güneydoğu Asya'dan gelen petrolü taşınmasını sağlayacaktır. Çin ASEAN ile de işbirliği içindedir. Çin, ASEAN işbirliği önderliğinde, ulaşım, enerjisi, iletişim, çevre, turizm ve insan kaynakları alanlarında iş birliği için Mekong Nehri kıyıdaş ülkeleri ile çok taraflı anlaşmalar imzaladı.²³⁹ 2016 yılında Lancang-Mekong İşbirliği 2. Liderler Zirvesi dün Kamboçya'da düzenlendi. 2. Liderler Zirvesine Çin, Kamboçya, Laos, Tayland, Myanmar ve Vietnam olmak üzere beş kıyıdaş ülkenin liderleri katılmıştır. Zirvede Lancang- Mekong işbirliğinin geleceğe yönelik planlaması yapılmıştır. Beş yıllık eylem planı

²³⁷ <https://www.e-ir.info/2014/01/30/china-dams-the-world-the-environmental-and-social-impacts-of-chinese-dams/> (erişim tarihi: 08.05.2019).

²³⁸ Armstrong, 2015:10.

²³⁹ Mutlu, 2018: 84.

oluşturulmuştur. 2. Liderler Zirvesi ile Çin bölgede işbirliği planlarının içerisinde yer almak istediğini göstermiştir. Çin, bölgede ekonomik olarak egemen güç olarak yer almak istiyorsa dış kaynaklardan da yardım alması gerektiğini fark etmiştir. Çin dış politikasında enerji politikası ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Çin enerji politikası ülkenin milli güvenlik politikası olarak ülke için öneme sahiptir. Çin'in Güneydoğu Asya ülkeleri ile olan ilişkisi, enerjiye dayalı iş birliğidir.

Çin, Mekong Nehri üzerinde ön kullanım üstünlüğü doktrinini savunmaktadır. Çin'in nehrin yukarı kıyıdaş ülkesi konumunda olması nehrin imkânlarından önce onun faydalanması sağlamaktadır. Mekong Nehrinde yukarı kıyıdaş ülke olan Çin, nehrin kaynağın kendisinden doğduğunu ifade etmektedir. Mekong Nehrine yukarı kıyıdaş ülke olarak iki ülke, aşağı kıyıdaş ülke olarak ise 4 ülke bulunmaktadır. Çin, Mekong Nehri üzerinde 4 kıyıdaş ülkenin sahip olduğu baraj ve sulama projelerinden daha fazla sayıda baraj ve sulama projelerine sahiptir. Suyu ilk kullanan ülke olarak da suyu en kaliteli hali ile kullanmaktadır. Çin, nehrin kullanımı konusunda diğer kıyıdaş ülkeler ile müzakereler yapsa da net bir sözleşme ile uzlaşma noktası bulunmamıştır. Uluslararası hukuk doktrinlerine göre yukarı kıyıdaş ülkenin nehir üzerinde planladığı projeleri aşağı kıyıdaş ülkelere danışması gerekmektedir. Fakat Çin'in Mekong Nehri politikası gereğince aşağı kıyıdaş ülkelere bilgi vermemektedir. Çin, nehir üzerindeki çalışmaları ile diğer kıyıdaş ülkelere uluslararası hukuk doktrinleri içinde yer alan zarar vermeme ilkesini de ihlal etmektedir. Çin'in inşa etmiş olduğu baraj yapım projeleri ve sulama projeleri ile suyun kalitesi ve niteliği zarar görmekte, çevre kirliliği oluşmakta ve aşağı kıyıdaş ülkelerde yaşayan yerel halkın bir kısmı göç etmek zorunda kalmaktadır. Mekong Nehri Deltasında yaşanan bu olumsuzlukların ek olarak Laos, Myanmar, Vietnam ve Kamboçya Çin'in Mekong Nehri'nin doğal akışını bozmakla eleştirmektedirler. Çin'in Mekong Nehri üzerine inşa ettiği projeler ile suyun kalitesini düşürdüğünü, çevre kirliliğine yol açtığını ve suyun doğal akışını etkilediğini savunmaktadır. Çin'in doğal durumun bütünlüğü ilkesine aykırı hareket ettiğini savunmaktadırlar.

Mekong Nehri bir sınır aşan suya örnektir. Birden fazla kıyıdaş devlete sahiptir. 6 kıyıdaş devletin nüfusu, ekonomi yapısı ve nehre katkı oranları farklı sayıdadır. Fakat nehir üzerinde bir uzlaşmaya varılması gerekmektedir. Nehir üzerinde uygulanması gereken uluslararası hukuk doktrinini hakça ve makul kullanım doktrindir. 6 kıyıdaş ülkenin ortak bir platform oluşturmaları gerekmektedir. Bu toplantı da alınan kararların taraf ülkeler için bağlayıcı olması gerekmektedir. Ülkelerin şeffaf bir şekilde planladıkları projeleri ve ihtiyaçları duydukları su miktarı şeffaf bir şekilde elde edilen veriler ile hesaplaması yapılmalıdır. Ülkelerin nüfusu, projeleri ve enerji ihtiyaçları göz önüne alınarak bir paylaşım yapılması gerekmektedir.

3.4.2. Diğer Kıyıdaş Ülkelerin Mekong Nehri Kullanımına İlişkin Yaklaşımları

Resmi adı Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti olan Vietnam; Çin, Kamboçya, Laos ve Malezya ile sınır komşusudur. Vietnam, 1954 yılı Ho Chi Minh önderliğinde bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık ilanından sonra ülke bir süre 17. Enlemden Kuzey ve Güney Vietnam olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzey Vietnam'ın yönetimi komünizm yönetimi altındadır. Güney Vietnam ise Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) hâkim olduğu bir yönetim şekline sahiptir. 1975 yılında Kuzey ve Güney Vietnam arasında yaşanan iç savaş sonrasında Kuzey Vietnam, Güney Vietnam'ın hâkimiyetini ele geçirmiştir. Vietnam etnik çeşitliliğinin fazla olduğu bir ülkedir. Ülkede 54 farklı etnik unsur yaşamaktadır. 331,210 km² sahip, 88,7 milyon nüfusu olan bir ülkedir. Ülke tek parti hâkimiyeti altında anayasal sosyalist cumhuriyet ile yönetilmektedir. Ülkenin siyasi yönetimi Tek parti rejimidir.²⁴⁰

Ülkenin topraklarının %11'i Mekong Nehri deltası içinde yer almaktadır.²⁴¹ Ülke 1954 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Vietnam bağımsızlığını kazandıktan sonra enerji ihtiyacını karşılamak için su gücüne yönelmiştir. Vietnam Mekong Nehri deltasında "pirinç kâsesi" olarak adlandırılmaktadır. Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelerde olduğu gibi Vietnam'da iki mevsime sahiptir. İki mevsimden biri kasım ile nisan ayını kapsayan kuru sezon, diğeri ise mayıs ile kasım ayını kapsayan ıslak sezondur. Vietnam topraklarının %37'si tarım için işlenmiştir. 30 milyon tonun üzerinde tarımsal üretim bulunmaktadır.²⁴² 1985 yılında gıda üretimi toplamda 6,3 milyon ton iken bu rakam 2011 yılında 23,4 milyona yükselmiştir. Vietnam aynı zaman da bölgenin pirinç ihracatında% 85'lik büyük bir paya sahiptir.²⁴³ Bu oranla dünyada pirinç ihracatında Tayland'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Ülkenin başlıca geçim kaynakları, tarım, sanayi, hayvancılık ve balıkçılıktır. Sanayi milli gelirinin %33'lük kısmını karşılamaktadır ve ülkede sanayinin gelişimine önem verilmektedir. Vietnam sanayisi gelişen bir ülke olmasına rağmen, tarımsal üretim ülkenin temel geçim kaynağıdır. Bölgenin tarım politikaları toprağın cinsine göre şekillenmektedir. Bölgede toprak şekline göre yapışkan pirinç üretimi yapılmaktadır.²⁴⁴ Ülkede üretilen başlıca tarım ürünlerinin pirinç gelmektedir. Daha sonra muz, soya fasulyesi, kahve, şeker kamışı, yer fıstığı ülkede üretimi fazla olan diğeri tarım ürünleridir. Endüstri olarak ise kauçuk üretimi yaygındır.

²⁴⁰ https://insamer.com/tr/vietnam_888.htm/ (erişim tarihi:07.05.2019).

²⁴¹ Matthews ve Geheb,2015:12.

²⁴² Matthews ve Geheb,2015:12.

²⁴³ Toan,2014:202.

²⁴⁴ Tran ve James, 2017: 70.

Mekong Deltasında 39,700 Km² alanında Vietnam bulunmaktadır. Vietnam, 18 milyon nüfusa sahiptir Vietnam Mekong Nehri Deltasında %12'lik alana denk gelmektedir.²⁴⁵ Vietnam 4 tane önemli bölgeden oluşmaktadır. Bu bölgeler; In Dong Thap Province,, In An Giang Province, Kien Giang Province, Can Tho province. Mekong Nehri, Vietnam için önemli bir yere sahiptir. Ülkenin ekonomisini ve sosyal hayatı Mekong Nehri üzerinden şekillenmektedir Halkın çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadır. Vietnam halkının geneli kırsal alanda ikamet etmektedir. Fakat 2060 yılına kadar Vietnam halkının %50 ile %70 arasındaki bir oranda kentte yaşaması beklenmektedir.²⁴⁶ Kentleşme ile beraber tarımdan başka alternatif üretim kaynaklarına yönelme olmuştur. Kentleşme ile beraber çevre kirliliği sorunu da oluşmaktadır.

Vietnam, bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde kendi kendine yetebilir bir enerji politikası oluşturmak istemiştir. İlk olarak Thac Ba Dam Barajını yapımına başlanmıştır. 1970'li yıllarda ikinci baraj olan Hoa Binh'in yapım süreci başlamıştır.

Mekong deltasında yaşanan iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden biri de Vietnam'dır. Vietnam'ın 3.200 kilometrelik bir kıyı şeridi uzunluğu bulunmaktadır. İklim değişikliğinin etkisi ile deniz seviyesinin yükselmesi ile halkının %23'ü evsiz kalma tehlikesi bulunmaktadır.²⁴⁷ Mekong Nehrinden kaynaklanan sel ve taşkın olayları Vietnam'ın ekonomisini etkilemektedir. Bölgede yaşan iklim değişiklikleri, deniz seviyesinin yükselmesine, akış debisinin artması ile beraber Mekong Nehri deltasında sel ve taşkınlar yaşanmaktadır. Vietnam bölgesinde özellikle Long Xuyen Dörtgeninde ve Sazlık Ovasında sel ve taşkın olayları yaşanmaktadır.2000 yılında Vietnam'da sel felaketi olmuştur. Bu sel felaketinin Vietnam halkı içinde olumsuz etkileri olmuştur.²⁴⁸ Bölgede yaşanan sel felaketleri ülkenin tarım politikaların değişmesine, alternatif geçim modelleri arayışına girmişlerdir. Sel ve taşkınları gelgitler, yağışlar etkilemektedir.

Vietnam hükümetinin temel politikasını su politikaları oluşturmaktadır. Su politikaları içerisinde hidrolik sistemlerin geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda geleneksel tarım yöntemlerinin yerine modern tarıma geçiş yapılması da hükümetin politikaları arasındadır. Vietnam, Tayland, Laos ve Kamboçya 2030 yılına kadar Mekong Deltası üzerine 88 tane hidroelektrik barajının yapılmasını planlamaktadırlar.²⁴⁹

ABD – Vietnam Savaşında sonrasında ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz ile beraber gıda kıtlığı sorunu başlamıştır. Sorunun çözümü için “her yerde pilav” kampanyası

²⁴⁵ Rayanakorn,2011:156.

²⁴⁶ Mekong River Comission, 2016 – 2010: 25.

²⁴⁷ Rayanakorn,2011: 128.

²⁴⁸ Tran ve James,2017: 68.

²⁴⁹ International Rivers, 2014:3.

başlatılmıştır.²⁵⁰ 1986 yılından itibaren tarım alanlarının büyük çoğunluğunda pirinç ekimi yapılmıştır. Vietnam Mekong Deltasını Vietnam'ın toplam pirinç üretiminin yarısına karşılamaktadır.²⁵¹ 2000 yılından itibaren Hint otu üretimi yapılan tarlalarda pirinç üretimi için dönüştürülmüştür.²⁵² Vietnam 2013 yılında dünyanın toplam pirinç ihracatının %8,7'lik oranına sahip olmuştur.²⁵³ Vietnam Mekong Deltasında pirinç üretimi faaliyetlerinin üçlü pirinç üretimi teşviki ile beraber pirinç uzun vadede yapılan yatırımların sel ve taşkın faaliyetlerin artma riskini ortaya çıkarmaktadır. Mekong Nehri kıyısına ise meyve bahçeleri hazırlanmış. Mekong Nehri kıyısına balık çiftlikleri kurularak balıkçılık geliştirilmektedir. 2014 yılında balık yetiştiriciliğinden 2,4 milyon tondan fazla üretim gerçekleşmiştir.²⁵⁴ Vietnam'ın balık çeşitliliğini Tonle Sap gölü de katkı sağlamaktadır.

Vietnam'da çevre sorunu Mangrov ormanlarının azalması ile ilişkilendirilmektedir. Mangrov ormanları kullanımına özel kullanımı, koruma ve üretim olmak üzere üç türe ayrılmaktadır. Vietnam'da 1940 yılından 2014 yılına 85.000 hektarlık alan azalmıştır.²⁵⁵ Vietnam'da ormanların yasa dışı yöntemlerle azaltılması çevre sorununa yol açmaktadır.

Vietnam'da Yali Şelalesi Barajı'nın inşaatına 1993 yılında başlanılmıştır. Barajın yapımına Vietnam Elektrik tarafından başlatılmıştır. Vietnam ve Kamboçya arasında Mekong Nehri sularını denetimi sağlamak ve işbirliği sağlamak amacı ile Kamboçya - Vietnam Ortak Komite kurulmuştur. Bu komite 2001 ile 2003 yılları arasında komite kararları çerçevesinde iki ülke arasında su bildirimini yapılması, suyun niteliğinin değerlendirilmesi yapmak, Se San Nehri için çevresel değerlendirilmelerin yapılması amaçlanmıştır. İki ülke tarafından yapılan değerlendirmeler neticesinde bir referans taslağı hazırlanmıştır. Referans taslağının hazırlanması ile birlikte Vietnam ve Kamboçya 2008 yılında tekrar su raporlarını görüşmek üzere tekrar bir araya gelmiştir. İki ülke de yaşanan sınır aşan su sorunun ikili görüşmeler ile çözülmesi gerektiğini düşünmektedir. Sorunun uluslararası bir sorun haline getirmek istememişlerdir.²⁵⁶ Vietnam ile Kamboçya arasında imzalanan bir diğer çalışma balık avı yönetimi çalışmalarıdır. Vietnam Hükümeti 2014 ve 2020 yıllarını kapsayan Mekong Deltası için Entegre Sosyo Ekonomik Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Bu plan ile Vietnam Hükümeti Mekong Deltasında uzun ve sürdürülebilir bir strateji planı hazırlanmak istenmiştir.²⁵⁷

²⁵⁰ Tran ve James., 2017:68.

²⁵¹ Tran vd., 2018:430.

²⁵² Tran vd.,2018:430.

²⁵³ Ha vd.,2018:116.

²⁵⁴ Truong ve Do, 2018:22.

²⁵⁵ Truong ve Do, 2018:20.

²⁵⁶ Kittikhoun ve Staubli, 2018:661.

²⁵⁷ Hecht vd.,2019:122.

Mekong Nehrine kıyıdaş olan diğerk bir ÷lke Kamboçya'dır. Resmi adı "Kamboçya Halk Cumhuriyeti" olan Kamboçya 1953 yılında bağımsızlığını kazanmıştır, 1991 yılında "Kamboçya Devleti" adını almıştır.²⁵⁸ Ülkenin yönetim şekli meşrutî monarşi olarak geçmektedir. Kamboçya, Vietnam, Tayland ve Laos'a sınır komşusudur.

Ülkenin en önemli gelir kaynağını tarım sektörü oluşturmaktadır. Tarım ürünleri içerisinde; pirinç, mısır, kauçuk, manyok ve yer fıstığı bulunmaktadır.²⁵⁹ Kamboçya'da kırsal halkın önemli bir kısmı çiftçilik yaparak yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Kamboçya'da tarımın yanında balıkçılık sektöründe halkın diğerk bir geçim kaynağını oluşturan sektördür. Kamboçya Mekong'un verimli deltasından ÷lke ekonomisini kalkındıracak kadar tasarruf edememektedir. ÷lkede su kirliliğı sorunu mevcuttur ve temiz içme suyu kolaylıkla bulunamamaktadır. Temiz içme suyunun yokluğu ÷lkede birçok hastalığın da yaygın olmasına sebep olmaktadır. İz elementi sorunu Kamboçya bölgesinde yer almaktadır. ÷lkede iz elementinin suya karışması ile hem içme suyunun kailtesi düşmektedir hem de suda iz maddesi olduğı için tarım ürünlerinin verimliliğı azalmaktadır.²⁶⁰

Kamboçya'da hızla artan nüfus artış ve sanayileşme girişimleri ÷lkenin enerjiye ve elektriğıe olan ihtiyacını arttırmaktadır. Ülkenin elektrik ihtiyacının bir bölümünün karşılanması amacı ile Mekong Nehri üzerine Kamchay Barajı inşasına başlamıştır. Kamboçya Kamchay Barajı'nın kurulması ile hem ÷lke içinde kendi enerjisini karşılamayı, elektrik ihraç etmeyi hem de ÷lke içinde istihdam yaratmayı hedeflemektedir. Fakat Kamboçya'nın baraj yapım projelerine bölgedeki ekosisteme zarar vermesi, yerel halkın geçim kaynaklarına etki etmesi, ormanlara zarar vermesi, diğerk kıyıdaş devletlerin bu durumdan olumsuz yönde etkilenmesinden dolayı karşı çıkılmaktadır. Yerel halkın geçim kaynakları arasında bambu toplayıcılığı bulunmaktadır. Baraj yapım faaliyetleri ile tahrip olan ormanlardan dolayı yerel halkın bir geçim kaynağı olan bambu toplayıcılığının yapılamaması yerel halkın ekonomik düzeyinin doğrdan etkileyebilecek bir özelliğıe sahiptir.²⁶¹

Kamboçya'nın Mekong Nehri Deltasında yer alan bir diğerk barajı Aşağı Seasan 2 Barajıdır. Kamboçya Aşağı Seasan 2 Barajı Çin ile ortak olarak inşa etmektedir. Aşağı Seasan 2 Barajının yapılması yakın çevresinde yer alan toprakların sular altında kalması ve kırsal bölgede yaşayan halkın göç etmek zorunda kalacağı gerekçesi ile uluslararası kamuoyu ve Tayland, Vietnam ve Laos tarafından eleştirilmektedir. Tayland, Vietnam ve Laos'un Aşağı Seasan Barajı'nın yapımını eleştirmesindeki en önemli sebep Asyanın "pirinç çanağı" olarak

²⁵⁸ <http://www.mfa.gov.tr/kambocya-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (erişim tarihi: 14.07.2019)

²⁵⁹ https://insamer.com/tr/kambocya_1932.html/ (erişim tarihi: 14.07.2019).

²⁶⁰ Phan vd.,2013:112.

²⁶¹ <https://aslopubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/lob.10085/> (erişim tarihi: 14.07.2019).

adlandırılan bölgesine su taşkınlarının zarar verme ihtimalinin olmasıdır.²⁶² Kamboçya, Mekong Nehri'nde yaşanan sınır aşan sular sorunu uyuşmazlığı için işbirliği taraftarıdır. Sınır aşan sular sorununun uluslararası platformdan değil, kıyıdaş ülkeler arasında çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Sınır aşan sular sorununun çözümü için uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde Çin'i doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı hareket ettiğini iddia etmekte ve hakça ve makul kullanım doktrinini savunmaktadır.

Mekong Nehrine diğer bir kıyıdaş ülke Laos'tur. Laos; 5 ülkeye komşudur. Bu 5 ülke; Çin, Tayland, Myanmar, Kamboçya ve Vietnam'dır. 5 kıyıdaş ülke de aynı zamanda Mekong Nehrine kıyıdaş olan ülkelerdir. Laos, tek parti iktidarı ile yönetilmektedir. Laos'un başlıca geçim kaynağı tarımdır. Laos'ta tarım ürünü olarak pirinç ön plana çıkmaktadır. Pirincin yanında maden olarak altın ve bakır ülke de bulunmaktadır.²⁶³ Laos aynı zamanda Mekong Nehrine kıyıdaş ülkeler arasında elektrik ihraç eden bir ülke konumuna gelmek istemektedir. Bu yüzden Mekong Nehri üzerine en fazla baraj inşa eden ülkeler arasında yer almaktadır. Laos, Aşağı Mekong Havzasında yer alan ülkeler içinde en fazla hidroelektrik potansiyeline sahip ülkedir.

Mekong Nehri Laos için tarım ve balıkçılık alanında olduğu kadar ulaşım alanında önemlidir. Laos halkı ulaşımını Mekong Nehri üzerinden sağlamaktadır. Laos'un tarım içinde uygun arazi miktarı fazladır. Fakat dağlık bir coğrafyada yer alması tarımını olumsuz yönde etkilemektedir. Laos ekonomisinde tarım önemli bir yer tutmaktadır. Fakat Mekong Nehri Deltasının üzerine inşa edilen barajların sebep olduğu sel ve taşkınlar, iklim değişiklikleri, tarım alanlarında verimsizleşme Laos'un yerel halkını tarım sektöründen uzaklaştırmıştır. Yerel halk alternatif geçim kaynağı arayışına girmiştir.²⁶⁴ Laos'ta yaşayan kırsal kesimin tarım dışı faaliyetlere yönelmesi ülke içindeki göç hareketlerini de hızlandırmaktadır.

Loas, Mekong Nehri'nin kullanımını konusunda kıyıdaş ülkeler arasında ortak bir kuralın veya kuralların oluşturulması görüşünü desteklemektedir. 1995 yılında Mekong Antlaşmasına imza atması ve Mekong Nehri Komisyonuna üye olmasını bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Laos, Mekong Nehri üzerinde Çin'in hâkim olduğu baraj projelerine karşı çıkmakta ve Çin'in siyasi ve ekonomik üstünlüğüne alternatif olmak istemektedir. Çin'in Mekong Nehri üzerine inşa ettiği projeler ile Mekong Nehri Deltasına, nehirdeki tarım ve balıkçılığa zarar verdiğini savunmaktadır. Laos Çin'i baraj yapım projelerinden dolayı eleştirse de kendisi de Mekong Nehri Komisyonunun karşı çıkmasına rağmen baraj projelerine devam

²⁶² <https://www.e-ir.info/2014/01/30/china-dams-the-world-the-environmental-and-social-impacts-of-chinese-dams/> (erişim tarihi:14.07.2019).

²⁶³ <http://www.mfa.gov.tr/laos-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (erişim tarihi: 14.07.2019).

²⁶⁴ Martın ve Lorenzen, 2016:232.

etmektedir. Laos'un Mekong Deltasında 9 tane baraj projesi bulunmaktadır. Laos'un baraj projelerinin en başında Xayaburi Barajı gelmektedir. Xayaburi Barajı'nın olduğu bölge de yaşayan kırsal nüfusun fazla olması yaşayan halk ve bölgedeki su güvenliği için tehlike oluşturmaktadır.²⁶⁵ Xayaburi Barajı Laos'un Mekong Nehri üzerinde yer alan en büyük barajdır ve Aşağı Mekong Deltasında kurulan ilk barajdır. Baraj Laos'un Tayland sınırında kurulduğu için barajdan üretilen enerji Tayland'a ihraç edilecektir. Fakat Xayaburi Barajının inşaatı bölge de yer alan balık miktarını ve balık çeştliliğini olumsuz yönde etkilmesi sürekli barajın yapımının durdurulma çabaları ile sonuçlanmaktadır. Barajın %40'lık bölümü bitmiştir. Laos Xayaburi Barajı yapım aşamasında çevre güvenliğine dikkat edeceğini ifade etse de bu pratikte gerçekleşmemiştir. Nam Theun Barajı da Laos'un Mekong Deltasında faaliyet gösteren diğer bir baraj projesidir. Laos'un Mekong Nehri bölgesinde yer alan bir diğer barajı Don Sahong Barajıdır. Baraj Mekong Deltasında yer alan Hou Sahong kanalından balık göçünü engelleyeceği ve gıda güvenliğini için sorun oluşturacağı için kıyıdaş Kamboçya, Vietnam, Tayland tarafından eleştirilmektedir. Kamboçya ve Vietnam aşağı Mekong Deltasında yer alan barajlar için moratoryum çağrısında bulunmuşlardır.²⁶⁶ Balıkçılık hem Kamboçya hem de Vietnam hakları için en temel protein kaynağıdır. Kamboçya halkının protein ihtiyacının %70'lik oranını Mekong Nehrindeki balıkçılık üzerinden sağlamaktadır.²⁶⁷ Baraj projeleri ile Mekong Nehrinde yer alan endemik balık türleri de yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Laos, Mekong Nehri'nde yaşanan sınır aşan sular sorunu uyumsuzluğu için işbirliği taraftarıdır. Sorununun uluslararası platformdan değil, kıyıdaş ülkeler arasında çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Sınır aşan sular sorununun çözümü için uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde Çin'i doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı hareket ettiğini iddia etmekte ve hakça ve makul kullanım doktrinini savunmaktadır.

Mekong Nehrine kıyıdaş diğer ülke Tayland'dır. Resmi adı Tayland Krallığı olan Tayland, Mekong Deltasında aşağı kıyıdaş ülke konumunda yer almaktadır. Tayland'ın tarihi Khmer İmparatorluğuna dayanmaktadır. Tayland 1939 yılına kadar Siam olarak uluslararası sistemde yer almıştır. "Siam" adının yerini 1939 yılında Tayland adını almıştır. 4 tane ülkeye sınırı bulunmaktadır. Bu ülkeler; Laos, Kamboçya, Malezya ve Myanmar'dır. Ülkenin yönetim şekli günümüzde de meşruti monarşi olarak geçmektedir.²⁶⁸

Tayland Mekong Nehri üzerinde ekonomik ve siyasi işbirliği faaliyetlerini desteklemektedir ve bununla ilgili olan girişimlere katılmaktadır. Bu duruma örnek olarak

²⁶⁵ <https://aslopubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/lob.10085> / (erişim tarihi: 14.07.2019).

²⁶⁶ Ross,2014:4.

²⁶⁷ Ross,2014:5.

²⁶⁸ https://insamer.com/tr/tayland_2087.html/ (erişim tarihi: 16.07.2019).

Mekong Nehri Komisyonu örneğini verebiliriz. Komisyon kurulduğundan beri günümüze kadar komisyonun bir üyesi olarak kalmıştır. Tayland Çin’inde Mekong Nehri Komisyonuna üye olmasını ve işbirliği faaliyetleri içerisinde yer almasını istemektedir. Tayland Çin’i Mekong Nehri üzerine inşa ettiği barajlardan dolayı eleştirmektedir. Çin’in inşa ettiği barajların büyüklüğü ve sayıca fazlalığından dolayı Taylad’da yaşayan balık türü ve miktarının olumsuz yönde etkilendiğini savunmaktadır. Tayland, Mekong Nehri üzerine baraj inşası projelerinde Laos ile ittifak yapmayı istemektedir.²⁶⁹

Tayland’ın ekonomisinde tarım ön plana çıkmaktadır. Tarım ürünleri arasında da birinci sırada pirinç gelmektedir. Ülkede pirinç, mısır, kauçuk, manyok tarım ürünleri ön plana çıkmaktadır. Tayland, Mekong Nehri üzerinde kıyıdaş ülkelerin yapmış oldukları baraj projelerini ülkesinin tarım ekonomisine de zarar verebilecekleri düşüncesi ile de eleştirmektedir. Tayland, Mekong Nehrinde yaşanan sınır aşan sular sorunu uyuşmazlığı için işbirliği taraftarıdır. Sınır aşan sular sorununun çözümü için uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde Çin’i doğal durumun bütünlüğü doktrinine aykırı hareket ettiğini iddia etmekte ve hakça ve makul kullanım doktrinini savunmaktadır.

Mekong Nehrine kıyıdaş olan son ülke Myanmar’dır. Myanmar, 1948 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Myanmar’ın resmi adı “Myanmar Birliği Cumhuriyeti” olarak geçmektedir. Ülkenin yönetim şekli cumhuriyet’tir. Myanmar; Çin, Bangladeş, Laos ve Hindistan ile sınır komşudur. Ülkede siyasi istikrara sağlanamadığı için ülke dönem dönem demokratik seçimler yapılarak demokrasiyle, dönem dönem de askeri rejimler ile yönetilmiştir. Myanmar 1989 tarihinde “Myanmar Birliği Cumhuriyeti” adını almıştır.

Myanmar yaşanan etnik çatışmalar ülkenin istikrarlı bir ulusal su politikası oluşturmasını engellemiştir. Ülkede yaşanan iç savaş durumu ülkenin ekonomisini de doğrudan etkilemiştir. Ülkenin uluslararası sisteme kapalı olarak yürüttüğü iç ve dış politika ülkeyi Güneydoğu Asya ülkeleri arasında en fakir ülkelere biri konumuna getirmiştir.²⁷⁰ Myanmar’ın ülke ekonomisi içinde tarım ve balıkçılık sektörü diğer Mekong Nehrine kıyıdaş ülkelere olduğu gibi ön plan çıkmaktadır. Tarım ürünleri arasında pirinç, kauçuk ve şeker pancarı gelmektedir. Ayrıca Myanmar ağaç sayısının fazla olduğu bir ülke olduğu için ağacın ham maddesi olduğu ürünlerinde ihracatı yapılmaktadır.

Myanmar, Çin’in su politikası ile aynı yönde ulusal su politikaları oluşturmuştur. Myanmar’ın Mekong Nehri üzerine inşa ettiği ya da planladığı baraj yapım projeleri Çin tarafından finans edilmektedir. Mekong Nehri’nin kullanımı konusunda Çin ile aynı görüşleri

²⁶⁹ www.e-ir.info/2013/02/15/chinas-water-policies-and-their-international-implications/ (erişim tarihi: 14.07.2019).

²⁷⁰ https://insamer.com/tr/myanmar_827.htm/ (erişim tarihi: 14.07.2019).

savunarak Mekong Nehri Komisyonuna üye olmamıştır. Komisyona gözlemci ülke statüsü ile katılmaktadır. Myanmar, Mekong Nehrinde yaşanan sınır aşan su sorununun çözümü için kıyıdaş ülkeler tarafından ortak olarak kabul edilen bir protokolün olmasını desteklememektedir. Mekong Nehri'nin kullanımını konusunda işbirliği girişimlerin içinde yer almamaktadır.

3.5. Mekong Nehrinin Kullanımının Uluslararası Hukuk Doktrinleri Çerçevesinde Genel Değerlendirilmesi

Mekong Nehri'nin kullanımında egemen olan uluslararası hukuk doktrinleri mutlak egemenlik doktrini ve ön kullanım üstünlüğü doktrindir. Asya kıtasının bölgesel gücü olan Çin ve Myanmar, Mekong Nehri'nin yukarı kıyıdaş ülkesi olarak yer almaktadır. Aşağı kıyıdaş ülkesinde ise Vietnam, Laos, Kamboçya ve Tayland bulunmaktadır. Nehir üzerinde Çin'in uygulamış olduğu uluslararası hukuk doktrinleri nehir üzerindeki su paylaşımını şekillendirmektedir. Mekong Nehri'nde uygulanması gereken doktrin hakça ve makul kullanım egemenliği doktrindir. Fakat bu doktrinin uygulanması şu an mevcut koşullarda mümkün değildir. Çünkü bu doktrinin uygulanması için kıyıdaş ülkelerin bir işbirliği içinde olması gerekmektedir. Fakat Çin nehir üzerindeki egemenliğini kısıtlayacak hiçbir sözleşmeye taraf olmak istememektedir. Çin, bölgede en eski uygarlığa sahip devlet olmasını, siyasi olarak diğer kıyıdaş devletlere göre istikrarlı olması ve büyüyen ekonomisi ile Mekong Nehri üzerinde tek başına hâkimiyet kurmak istemektedir. Çin, nehir üzerinde ön kullanım üstünlüğü doktrini çerçevesinde sudan en fazla yararlanan ülke konumundadır Fakat ön kullanım üstünlüğü doktrinin bu ilkesi aşağı kıyıdaş ülkelere zarar vermesi ihtimali olan bir durum karşısında aşağı kıyıdaş ülkeleri bilgilendirme ilkesine uymamaktadır. Aşağı kıyıdaş ülkeler Çin'in baraj yapım projeleri sebebi ile ekonomi, tarım, sosyal durum açısından olumsuz yönde etkilenmektedir. Aşağı kıyıdaş ülkeler Çin'in bu su politikalarına karşı hakça ve makul kullanım doktrinini savunmaktadırlar. Aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından Mekong Nehrinden “optimum faydayı” sağlamak için bir işbirliği mekanizması kurmak istemektedir. Fakat Çin'in kıyıdaş ülkeler ile ortak bir uzlaşma noktası sağlama isteği olmadığı sürece uluslararası hukuk kurallarının Mekong Nehri deltası üzerinde uygulanması mümkün değildir.

SONUÇ

Su, kendini yenilemesi mümkün olmayan bir doğal kaynaktır. Bu yüzden dünyadaki su miktarının azalması durumunda suyun yerine ikame edilecek başka bir doğal kaynak bulunmamaktadır. Dünyanın üçte ikisi su iken bu oranın sadece %3'lük oranı kullanılabilir su konumundadır. 21. Yüzyılın en önemli sorunlarının başında Dünya'da yaşanan su kıtlığı sorunu gelmektedir. Ülkelerin su arzı, su taleplerini karşılayamayacak konuma gelmiştir. İklim değişikliği, çevre kirliliği, hızlı nüfus artışı, sanayi ve teknoloji de yaşanan gelişmeler, bilinçsiz su tüketimleri su kaynaklarının hızla tükenmesine sebep olmaktadır.

Dünyanın birçok bölgesinde ülkeler arasında su sorunu krizi vardır. Bu su krizleri bazı ülkelere sınır aşan sular sorunu bazı ülkeler tarafından ise uluslararası sular sorunu olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası sular, birden fazla ülkeden geçen su paylaşımının Talweg Hattı üzerinden eşit olarak paylaşımı yapılan sulardır. Sınır aşan sular ise; su kaynağının birden fazla ülkeden geçtiği ve suların paylaşımının eşit olması ihtimali olmayan sulardır. Sınır aşan sular üzerinde oluşan su krizleri bu iki tanım üzerinden şekillenmektedir. İki kavram birbirleri yerine de kullanılmaktadır. Tez çalışmamızda Fırat - Dicle Nehirleri ve Mekong Nehri üzerinde kıyıdaş ülkelerin uyguladıkları uluslararası hukuk doktrinlerinin analizi yapılmıştır.

Sınır aşan sular sorunu uluslararası hukukta yeni ortaya çıkan bir sorun değildir. Dünyada mevcut olan su kaynakları azaldıkça suyun değeri artmaktadır. Suyun değerinin artması ile birlikte ülkeler için su sorunu bir stratejik konu haline gelmektedir. Suyun stratejik konumundan dolayı yaşanan su krizleri siyasi krizlere dönüşmektedir. Bu sorun bazen ortak antlaşmalar ile çözülmüştür, bazen ise ülkeler arasında siyasi bir krize dönüşmüştür. Her ülke su kaynağı üzerinde egemenliğini korumak istemektedir.

Sınır aşan suların devletlerarasında hangi kriterlere göre paylaşılacağı, hangi ülkeye öncelikli kullanım hakkı verileceği tartışma konusu olmaktadır. Sınır aşan sular sorununun günümüzde hala devam etmesindeki en önemli sebep ülkeler tarafından evrensel olarak kabul gören bir kuralın kabul edilmemiş olmasıdır. Her sınır aşan su kaynağının farklı coğrafyalarda yer alması, ülkelerin farklı siyasi ve ekonomik yapıları olması, ülkelerin ulusal çıkarlarının farklılık göstermesi sınır alan sular sorunun çözümü için ortak bir kurallar bütünü oluşturmaya engel olmaktadır.

Sınır aşan sular sorunu için evrensel kurallar oluşturulmadığı için kıyıdaş ülkeler uluslararası hukuk doktrinleri ve uluslararası hukuk çalışmaları çerçevesinde ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıklara çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası hukuk doktrini olarak 4 doktrin üzerinde durulmaktadır. Bu 4 doktrin; mutlak egemenlik doktrini, doğal durumun

bütünlüğü doktrini, hakça, makul ve optimum kullanım doktrini ve kullanım önceliği doktrinidir. Mutlak egemenlik doktrini, uluslararası hukuk doktrinleri içerisinde ilk kullanılan doktrindir. Ulus devlet süreci ile birlikte mutlak egemenlik kavramı da devletlerin ulusal çıkarlarını koruma için gündeme gelmiştir. ABD'nin savunucusu olduğu doktrin uluslararası hukukta ülkeler arası eşitlik ilkesine aykırı olduğu için günümüzde geçerliliği az sayıda ülke tarafından kabul edilmektedir. Doğal durumun bütünlüğü doktrini, su kaynağının doğal durumunun bozulmaması gerektiğini savunmaktadır. Doktrin, sınır aşan suyun kalitesi ve niteliğinde yaşanan değişimlerin diğer kıyıdaş ülkelerin egemenlik hakkına zarar vereceğini savunmaktadır. Hakça ve makul kullanım doktrini günümüzde hem ülkeler tarafından hem de uluslararası hukuk bakımından en fazla kabul gören doktrindir. Doktrine göre; ülkelerin su kaynağından eşit olarak yararlanması gerekmektedir. Fakat bu eşit yararlanma doğrudan su kaynağının eşit bir şekilde paylaşılması değildir. Kıyıdaş ülkelerin nüfusu, suyun havza yapısı, havzadan yaralanan nüfus miktarı, suyun hidrolik yapısı, havzanın verimliliği, ülkelerin sahip olduğu ekonomik ve siyasi durum göz önüne alınarak bir paylaşım yapılması gerektiğini savunmaktadırlar. Hakça ve makul kullanım doktrininde de uygulanan temel ilke "zarar vermeme" ilkesidir. Bu ilkeye göre sınır aşan sudan faydalanan devlet diğer devletleri su üzerindeki haklarına zarar vermemesi gerekmektedir. Örnek olarak su kaynağı üzerine inşa edilen projelerin suyun kalitesini değiştirecek projeler olmamalı, diğer kıyıdaş ülkeler için su ve çevre kirliliğine yol açmaması gerekmektedir. Uluslararası hukukta kullanılan son doktrin ise kullanım önceliği doktrinidir. Bu doktrin, yukarı kıyıdaş ülkelerin lehine işleyen bir doktrindir. Suyun kaynağının çıktığı ülkenin diğer kıyıdaş ülkelere göre daha avantajlı olduğunu savunmaktadır. Kullanım önceliği doktrininde bir gereği olarak yukarı kıyıdaş devlet nehir üzerine yaptığı faaliyete başlamadan önce aşağı kıyıdaş devlete danışması gerekmektedir. Danışma yöntemi uygulaması ile kıyıdaş ülkeler arasında yaşanacak anlaşmazlıkları daha aza indirmek amaçlanmaktadır.

Uluslararası hukuk doktrininde yanısıra uluslararası hukuk çalışmaları da sınır aşan sular sorunun çözümünde kıyıdaş ülkelere rehberlik etmektedir. Bu hukuk çalışmaları arasında Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ve Uluslararası Hukuk Derneği'nin çalışmaları yer almaktadır. Uluslararası hukuk çalışmaları sınır aşan sular sorununun çözümü için barışçıl yöntemlere başvurulması gerektiğini savunmaktadır. Barışçıl yollarla oluşturulan yöntemlerin taraflar içinde bağlayıcılığının olması gerektiğini, eğer antlaşmanın bağlayıcılığı bulunmazsa sınır aşan sular sorunu için kalıcı bir çözüm olmasının mümkün olmadığını savunmaktadır.

Ortadoğu Bölgesi dünyanın su kaynağı az olan bölgelerinden bir tanesidir. Bölgede bulunan birçok devlet su kıtlığı sorunu ile karşı karşıyadır. Bölgede su kaynaklarının azalması ile birlikte su da petrol kadar bölge de önemli bir kaynak haline gelmiştir. Çünkü suyun olmadığı yerde insan ve canlı hayatının devam etmesi mümkün değildir. Ortadoğu ülkelerinin nüfusu hızla artmaktadır. Ülkeler, kendileri için gerekli olan enerji ihtiyacını karşılanmakta zorlanmaktadırlar. Suya ve enerjiye olan ihtiyaç, mevcut su kaynaklarının değerlendirilmesinin Ortadoğu ülkeleri için hayati öneme sahip bir konuma getirmektedir.

Ortadoğu tarihine bakıldığında bölge ülkelerinin ulus devlet sürecine girmesi ile beraber bölge de siyasi istikrar sağlanamamıştır. Savaşlar ve siyasi anlaşmazlık bölgenin en temel sorunları arasındadır. Bu bölge de yaşanan su sorunu da çözüme kavuşamamış ve ülkeler arasında siyasi bir krize dönüşmüştür. Ortadoğu bölgesinin en önemli iki su kaynağı bulunmaktadır. Birincisi Nil Nehri ikinci kaynak ise Fırat ve Dicle Nehirleridir. Fırat ve Dicle üç ülkeden geçmektedir. Bu üç ülke; Türkiye, Irak ve Suriye'dir. Fırat ve Dicle birden fazla ülkeden geçmesi ülkeler arasında sınır aşan sular sorununu oluşturmaktadır. Fakat Fırat ve Dicle Nehirleri için sınır aşan sular kavramı Türkiye'nin kullandığı bir kavramdır. Irak ve Suriye, Fırat ve Dicle Nehirleri için uluslararası sular kavramını kullanmaktadır. Türkiye, Irak ve Suriye Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kullanımı konusunda görüş ayrılıklarına sahiptirler. Üç ülke de konuya farklı uluslararası hukuk doktrinleri çerçevesinde yaklaşmaktadır.

Türkiye, Suriye ve Irak arasında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde sınır aşan sular sorununun ortaya çıkışı Türkiye'nin GAP projesi kapsamında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine baraj yapım projelerine başlaması ile olmuştur. Suriye ve Irak, Türkiye'nin baraj yapım süreci ve sonrasında Fırat ve Dicle Nehirlerinden kendilerine bırakılan suyun azalacağını düşünerek GAP projesine karşı çıkmışlar ve Türkiye'yi eleştirmişlerdir. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili soruna hakça ve makul kullanım doktrini çerçevesinde yaklaşmaktadır. Hakça ve makul ve optimum kullanım doktrinlerin uygulanması su havzasının yapısı, ülkelerin nüfusu, su havzasının hidrolik olarak durumu, ülkelerin suya olan gereksinimleri çerçevesinde uygulanmaktadır. Türkiye, genel olarak bu gereksinimler dâhilinde suyun tahsisinin yapılmasını savunmaktadır. Türkiye soruna hakça ve makul, optimum kullanım ilke çerçevesinde yaklaşırken nehirler üzerindeki egemenlik alanından da taviz vermemektedir. Hakça ve makul kullanımı doktrini ile Türkiye, ülkelerin su ihtiyaçlarının sayısal veriler ile ortaya koyarak ihtiyaçlar doğrultusunda kıyıdaş ülkeler arasında eşit bir su paylaşımı yapılması fikrini savunmaktadır. Türkiye Fırat ve Dicle Nehri sularının tahsis yöntemi ile yararlanılması gerektiğini savunurken, Suriye ve Irak ise suların taksim yöntemi ile paylaşılmasını savunmaktadırlar. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri sorununu üç taraf ülke arasında çözülmesi

gerektiğini ve sorunun uluslararası kamuoyuna yansımaması gerektiğini düşünmektedir. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri tek bir havza olarak ele almaktadır. Suriye ve Irak ise Fırat ve Dicle Nehirlerinin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini düşünmektedir.

Ortadoğu bölgesinin siyasi olarak savaşların ve çatışmaların fazla görüldüğü bir bölge olması ülkelerin siyasi ve ekonomik istikrarını doğrudan etkilemektedir. Türkiye Ortadoğu da su konusu üzerinden bölge de siyasi istikrarı sağlamak istemektedir. Türkiye, sınır aşan sular sorununun çözüme kavuşması için projeler geliştirmiştir. Türkiye'nin geliştirmiş olduğu projeler içinde Üç Aşamalı Plan, Barış Suyu Projesi, Manavgat Çayı Projesi öne çıkan projelerdir. Türkiye'nin ortaya koymuş olduğu projeler Suriye ve Irak tarafından eleştirilmiştir. Türkiye, Ortadoğu liderliği için suyu bir araç olarak kullanmakla suçlanmıştır. Suriye ve Irak su konusunda Türkiye'ye bağlı olmak istemedikleri her platformda dile getirmektedirler. Türkiye ise iyi niyet ve iyi komşuluk ilkeleri çerçevesinde sınır aşan sular sorununu çözmek istemektedir. Türkiye sorunun üç ülkenin taraf olduğu antlaşmalarla çözülmesini gerektiğini düşünmektedir.

Türkiye aynı zamanda suyun israfı ve bilinçsiz su tüketimi üzerinde de durmaktadır. Türkiye'ye göre; suyun bilinçsiz kullanımı zaten Ortadoğu'da var olan su kıtlığı sorununu daha geniş boyutlara taşıyacaktır. Hem ekosistemin hem de suyun korunması için bölge ülkelerinin bir araya gelerek ortak su politikaları geliştirmesi gerektiğini düşünmektedir.

Suriye ise Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde uyguladığı su politikalarını eleştirmektedir. Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımı ile ilgili Türkiye'nin yaklaşımlarını eleştirerek sorunun uluslararası kamuoyuna yansımaları gerektiğini ileri sürmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri sorununu uluslararası platforma taşıyarak Türkiye'ye diğer ülkeler tarafından da siyasi baskı yapılmasını istemektedir.

Suriye ve Türkiye arasında su sorununun en önemli sonuçlarından biri "terör" sorunudur. Suriye, Türkiye'nin su politikasını değiştirmesi için terörü bir araç olarak kullanmaktadır. Suriye, PKK terör örgütüne maddi ve manevi olarak destek sağlamaktadır. Suriye'nin Türkiye'nin iç güvenliğini için bir sorun terör örgütünü desteklemesi iki ülke arasında siyasi krizlere sebep olmaktadır. Siyasi olarak yaşanan krizler su sorununu da çözümsüz kalmasına sebep olmaktadır. Suriye 1987 Sözleşmesinden sonra PKK terör örgütüne sözleşme ile teoride desteğini keseceğini ifade etmiştir. Fakat bunu pratiğe aktaramamıştır. Suriye, PKK terör örgütüne destek vermeye devam etmiştir.

Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ilişki 2011 yılına kadar iyi komşuluk ilişkisi çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır. Arap Baharının başlamasıyla Türkiye ve Suriye

arasındaki siyasi ilişki bozulmuştur. 2011 yılı itibari ile iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkisi askıya alınmıştır. Tüm bu yaşanan siyasi krizler iki ülkenin su politikalarını etkilemiştir.

Irak, Mezopotamya coğrafyasında kurulan en eski devletlerdendir. Uzun yıllar bölge de varlığını sürdürmüştür. Irak bu durumun göz önüne alınarak “müktesep haklar” kavramı çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde hâkimiyetini savunmaktadır. Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kadim hakları olduğunu ve nehirlerden daha fazla faydalanması gerektiğini ifade etmektedir. Irak’da Suriye’de olduğu gibi Türkiye’nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine uyguladığı su politikasını eleştirmektedir. Irak ise önce İran - Irak Savaşı sonrasında yaşanan ABD işgali ile beraber siyasi istikrarı kaybetmiştir. İç siyasette siyasi istikrarsızlığın hâkim olduğu ülkeler ile işbirliği faaliyetlerinde bulunmak mümkün değildir.

Fırat ve Dicle Nehirlerinde sınır aşan sular sorununda Suriye ve Irak Türkiye’ye karşı bir ittifak içinde olsalar da kendi aralarında suların paylaşımı sorunu bulunmaktadır. İki ülke arasındaki sorun Suriye’nin Tabka Barajını inşa etme süreci ile başlamıştır. Suriye’nin Tabka Barajını yapımı ile Irak kendisine Fırat Nehri üzerinden gelen su miktarının azalacağını düşünerek Suriye’yi eleştirmektedir.

Türkiye - Suriye ve Irak arasında sınır aşan su sorununun çözümü için ikili veya çok taraflı antlaşmalar imzalanmıştır. Fakat ülkelerin su politikalarında farklı yaklaşımlar içinde olması, ülkelerin diğer kıyıdaş devletlerin kabul etmeleri mümkün olmayan istekleri olmasından dolayı imzalanan antlaşmalar bölgede su sorununun çözümüne değil, çözümsüzlüğüne sebep olmaktadır.

Ortadoğu bölgesinde sınır aşan sular sorununun çözüme ulaştırılabilmesi için öncelikle bölgenin siyasi istikrarının sağlanması gerekmektedir. Bölgede Arap Baharından sonra yaşanan demokratikleşme hareketleri Ortadoğu ülkelerini uzun dönemli bir kargaşa ortamına sürüklemiştir. İç siyasette siyasi istikrarsızlığın hâkim olduğu ülkeler ile işbirliği faaliyetlere bulunmak mümkün değildir. Böyle bir ortamda “su barışından” ziyade “su savaşı” mümkün gözükmemektedir. Ortadoğu’da yaşanan su krizi tüm bölgede barışı ve istikrarı doğrudan etkilemektedir. Ortadoğu bölgesinde su sorunu ülkeler için bir güvenlik sorunu haline gelmiştir.

Dünya’da sınır aşan sular sorununun bir diğer örneği Güney Doğu Asya bölgesinde bulunan Mekong Nehridir. 6 kıyıdaş ülkesi bulunan Mekong Nehri 6 ülke arasında sınır aşan sular sorununu oluşturmaktadır. Mekong Nehri’nin iki yukarı kıyıdaş devleti, 4 tane aşağı kıyıdaş devleti bulunmaktadır. Yukarı kıyıdaş ülkeler Çin ve Myanmar, aşağı kıyıdaş ülkeler ise Kamboçya, Vietnam, Laos ve Tayland’dır.

Bölgede Mekong Nehri’nin kıyıdaş ülkeler arasında siyasi krizlere sebep olmasının en belirgin nedeni Çin’in su politikalarıdır. Çin nehir üzerine inşa ettiği projeler ve yapmayı

planladığı projeler diğer kıyıdaş ülkeler tarafından sıkça eleştirilmektedir. Çin 1980’li yıllara kadar otoriter bir siyasi yönetim ve dışı kapalı ekonomi politikaları ile yönetilmiştir. 1980 sonrasında ülke de yaşanan modernleşme süreci ile beraber ekonomi dışı açılmış ve uluslararası piyasada yer almaya başlamıştır. Çin, 1990 sonrası gelişen ekonomisi ile Asya’nın ekonomik gücü haline gelmiştir. Dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almıştır. Ekonomik güç beraberinde siyasi gücü de getirmiştir. Çin’in diğer 5 kıyıdaş ülkeden ekonomik ve siyasi yönden daha güçlü olması nehir üzerinde diğer kıyıdaş ülkelere danışmadan projeler geliştirmesini mümkün kılmaktadır. Çin sanayi ve teknolojinin de yaşanan hızlı gelişme ülkenin enerjiye de olan ihtiyacını arttırmaktadır. Çin enerji konusunda dışı bağımlı bir ülkedir. Çin’in enerji konusundaki dışı bağımlılığı diğer ülkeleri ile işbirliği içinde olması zorunlu kılmaktadır Çin’in enerji politikaları ülkenin dış politikasını da enerji bağımlılığı üzerinden şekillendirmektedir.

Çin, Mekong Nehri üzerine baraj ve sulama projeleri inşa etmektedir. Çin baraj yapımı ile birlikte ülkesinin hem elektrik hem de diğer enerji ihtiyacını karşılamaktadır. Çin nehir üzerine çok sayıda baraj inşa etmesi sebebi ile hem kıyıdaş devletler hem de dünya kamuoyu tarafından eleştirilmektedir. Çin’in Mekong Nehrine üzerine inşa ettiği barajlar sebebi ile olan çevre ve su kirliliği aşağı kıyıdaş ülkeleri doğrudan etkilemektedir. Mekong Nehrinde yaşanan su ve çevre kirliliği ile aşağı kıyıdaş ülkelerde yaşayan halkın su hakkının ihlal edilmesi söz konusu olmaktadır. Temiz suya erişim uluslararası belgelerde su hakkının içerisinde yer almaktadır. Bölgede yaşanan su kirliliği sorunu hem tarımı hem de balıkçılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Tarım alanlarının verimliliğini azaltmaktadır. Su kirliliği aynı zamanda balıkçılık sektörünü de olumsuz yönde etkilemektedir. Su kirliliğinin balıkçılık sektörüne etkisi ise Mekong Nehrinde balık sayısının hem miktar olarak hem de biyo çeşitlilik olarak azalmasıdır. Özellikle balıkların göç yolu üzerine kurulan barajlar balıkçılığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Mekong deltasında yaşanan en temel sorunların başında enerji ve su sorunu gelmektedir. Günümüzde hala Mekong deltasında yer alan bazı yerleşim yerlerinde elektrik bulunmamaktadır. Bu yüzden kıyıdaş ülkeler enerji ihtiyacını karşılamak için hidroelektrik enerjisine yönelmişlerdir. Mekong deltasında su sorunu ise su kirliliği ve tarım üretiminin azalmasına odaklanmaktadır. Bölgede temel geçim kaynaklarının tarım ve balıkçılık sektörü olması su kirliliği sorununun bölge halkı üzerindeki önemini arttırmaktadır. Su kirliliği ile beraber tarımsal verimlilik düşmekte ve ülkenin ekonomisinin istikrarının bozulma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Çin’i nehir üzerindeki su politikalarını Mekong Nehri’nin aşağı kıyıdaş ülkelerinin yerel halkının yaşam alanlarını terk etmesi, tarım alanlarının sular altında kalması ve balıkçılık faaliyetlerinin zarar görmesi ile sonuçlanmaktadır.

Çin'in Mekong Nehri üzerindeki faaliyetleri kıyıdaş ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Mekong Nehri'nin aşağı kıyıdaş ülkeleri nehrin kullanımında bir standart oluşturmak için Mekong Nehri Komisyonunu kurmuşlardır. Fakat Çin ve Myanmar davet edilmelerine rağmen bu komisyona üye olmamışlardır. Komisyonda gözlemci ülke statüsünde olmayı tercih etmişlerdir. Aşağı kıyıdaş ülkeler Mekong Nehri'nin kullanım sorununu kendi aralarında bir antlaşmayla çözebileceklerini düşünmektedirler.

Mekong Nehrinde yaşanan sınır aşan sular sorunun çözümü için öncelikle Çin'in diğer kıyıdaş ülkelerle işbirliğine yönelmesi gerekmektedir. Daha sonra tüm kıyıdaş devletlerin taraf olduğu bir sözleşme imzalanması gerekmektedir. Sözleşme nehrin kullanımı ile ilgili olarak bir standart oluşturmalıdır. Bu sözleşme ile Mekong Nehri'nin doğal durumunu koruyarak hem ekosistemi hem de nehrin yapısı korunmalıdır. Sözleşme hükümlerinin taraf devletler için hukuken bağlayıcı olması gerekmektedir.

Sınır aşan sular sorununa Fırat - Dicle Nehri ile Mekong Nehri örnekleri incelendiğinde üç nehir içinde en uygun olan uluslararası hukuk doktrini hakça ve makul kullanım doktrinidir. Hakça ve makul kullanım doktrini ülkelerin su ihtiyaçlarına göre bir su tahsisi yapması nehirlerin kullanımında en makul olanıdır. Mutlak ülke egemenliği doktrini, kullanım önceliği doktrini üç nehir üzerinde de kıyıdaş ülkeler tarafından uygulanmıştır. Fakat uygulanan doktrinler çerçevesinde sorun çözüme ulaşamamıştır. Bu durum bize bu iki doktrin Fırat – Dicle ve Mekong Nehrine uygulanmasında başarısız olduğunu göstermektedir. Kıyıdaş ülkeler de bu doktrinler ile sorunun çözülemediğini bilmektedirler. Fakat hiçbir kıyıdaş ülke nehirlerde olan egemenlik alanından taviz vermek istememektedir.

Hakça ve makul kullanım doktrini Fırat ve Dicle Nehirleri için Türkiye tarafından, Mekong Nehri için ise aşağı kıyıdaş Mekong ülkeleri tarafından ileri sürülmüştür. Fakat doktrin uygulanmasına diğer kıyıdaş ülkeler karşı çıktığı için doktrin faaliyete geçememiştir. Fırat - Dicle ve Mekong Nehri kullanımı hususunda aşağı kıyıdaş devletler yukarı kıyıdaş devletleri eleştirmektedir. Üç nehir içinde aşağı kıyıdaş devletlerin eleştirisi yukarı kıyıdaş devletlerin nehrin doğal yapısını bozduğu yönünde olmaktadır. Fakat Fırat – Dicle Nehri ile Mekong Nehri arasındaki ayrım yukarı kıyıdaş olan Türkiye su sorunun çözümü için işbirliği projeleri geliştirmesine rağmen, Çin'in Mekong Nehri'nin kullanımı ile ilgili projeler geliştirmemesi ve projeler içinde yer almamasıdır. Aşağı kıyıdaş Mekong Nehri ülkeleri Vietnam, Laos, Kamboçya ve Tayland ise sınır aşan sular sorunu ile işbirliği taraftarı ülke konumundadırlar. Kıyıdaş ülkeler arasındaki işbirliği faaliyetleri için somut projeler geliştirmektedirler ve projelerini faaliyete geçirmektedirler. Fırat ve Dicle Nehri örneklerinde ise somut projeler gündeme gelmesine rağmen faaliyete geçememektedir. Fırat ve Dicle

Nehrine kıyıdaş üç ülke de ortak bir doktrin uygulamasında birleşememektedirler. Kıyıdaş ülkelerin tamamı ortak bir noktada uzlaşamadıkları için üç nehirde kıyıdaş ülkeler arasında siyasi krizlere sebep olmaktadır.

Hem Fırat - Dicle hem de Mekong Nehrine kıyıdaş olan ülkeler, su politikaları için nehirlerin kullanımına yönelik ortak bir su politikası oluşturulması fikrini eleştirmektedirler. Fırat ve Dicle Nehirleri sorunu, kıyıdaş ülkelerin Türkiye ile işbirliği planları içerisinde yer almak istememeleridir. Ortadoğu bölgesi içinde yaşayan ülkeler arasındaki siyasi krizler ülkelerin su politikalarını doğrudan etkilemektedir. Mekong Nehri Deltasında yer alan 6 kıyıdaş ülke içinde siyasi krizler bulunmaktadır. Fakat Çin ve Myanmar dışındaki diğer ülkeler sorunu çözmek için girişimlerde bulunmaktadır. Fakat bölgenin siyasi ve ekonomik gücü olan Çin, işbirliği girişimlerinde aktif olarak yer almamayı tercih etmektedir.

Hem Fırat – Dicle hem de Mekong Nehri su havzaları üzerinde kıyıdaş ülkelerin uygulamış oldukları su politikaları nehirleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkiler; baraj yapım projeleri ile oluşan çevre ve su kirliliği, yaşanan sel baskınlarından dolayı yerel halkın bölgeden ayrılması, iklim değişiklikleri buna örnek olarak gösterilebilir. Mekong Nehri Havzasında bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için Çin'in su politikasını değiştirmesi çözüm olabilmektedir. Fakat Fırat ve Dicle Nehirleri için aynı durum söz konusu değildir. Üç ülke de sınır aşan sular sorununu farklı tanımlamalardan yaklaşmaktadır. Ortadoğu su barışının sağlanması için öncelikle ülkelerin iç istikrarı sağlamaları gerekmektedir. Daha sonra ise nehirlerle ilgili envanter çalışmaları dahilinde su tahsisinin yapılması için ortak bir protokolün imzalanması gerekmektedir.

Sınır aşan sular sorunu çok boyutlu bir sorundur. Çünkü sorun tek bir sebeple oluşmamaktadır. Sorunun oluşmasının altında birçok sebep bulunmaktadır. Ülkeler arasında yaşanan su krizlerinde uygulanmak üzere evrensel uluslararası hukuk kuralları olmaması su krizinin su savaşlarına dönüşme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Sınır aşan sular sorununun çözüme kavuşturulması için kıyıdaş ülkelerinde işbirliği içinde yer almaya istekli olması gerekmektedir. Aynı zamanda kıyıdaş devletlerin siyasi istikrarı sağlamış olması da gerekmektedir. Sadece birkaç ülkenin sorunu çözmeye çalışması ile sorun sadece geçici olarak çözümlenmiş olmaktadır. Soruna yönelik kalıcı bir çözüm mümkün değildir. Taraf devletlerin sorunu siyasi bir kriz haline getirmekten kaçınmaları gerekmektedir. Ülkeler sorunun çözümüne odaklı davranmalarını sınır aşan sularla ilgili sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır. Su çatışmalarının çözümü konusunda uluslararası bir anlaşma veya protokol düzenlenmemiştir. Yakın zamanda da düzenlenmesi mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E.(2006). “Avrupa Birliği’nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*: 67-104.
- Akbaş.(Z).(2015). “Türkiye’nin Fırat ve Dicle Sınır Aşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski”. *Bilig*: 93-116.
- Akça, Ç. (2014). *Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara.
- Akın, M. ve Akın, G.(2007). “Suyun Önemi, Türkiye’de Su Potansiyeli, Su Havzaları ve Su Kirliliği”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47: 105 – 118.
- Aktaş, M.(2004).*Sınır Aşan Suların Ulaşım Dışı Kullanımının Hukuki Rejimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akmandor, N., Pazarcı, H. ve Köni, H.(1994).*Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu*. TESAV Yayınları, İstanbul.
- Altınbilek, D.(2000). “Türkiye’nin Su Potansiyeli”. *Devlet Su İşleri Bülteni*, Ankara.
- Armstrong, S.C.(2015). “Transnational Legal Disputes in the Mekong River Basin”. *17 Vt. J. Env’tl. L.*: 11-26.
- Aslan, K. H.(2014). “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 9: 29-55.
- Bayar, M.(2017). “Arap Baharı Sonrası Dönemde Fırat-Dicle Uyuşmazlığı”. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4):17-30.
- Bilen Ö.(2000). “Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye”. *TESAV Yayınları NO:10*, Ankara.
- Bilgen, A.(2018). “1977’den 2017’ye Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): GAP’ın 40 Yılı Üzerine Nitel Ve Çok Boyutlu Bir Değerlendirme” *SBF Dergisi*,73: 811 – 840.
- Bilgiç, E. (2006). *Su Sorunu: Fırat, Dicle ve Asi Nehri Örnekleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Budryte, P., Heldt, S. ve Denecke, M.(2018). “Foundations Of The Participatory Approach in The Mekong River Basin Management”. *Science of the Total Environment*, 622–623: 349-361.
- Bulu, A. ve Çokgör, Ş.(2002). “GAP Projesi Türkiye, Irak Ve Suriye Arasında Sorun Nedeni Midir?”. *Türkiye Mühendislik Haberleri Su Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Yönetimi. TMH*: 48-51.
- Campbell, C.(2016). “Integrated management in the Mekong River Basin”. *Ecohydrology & Hydrobiology*, 16: 255-262.

- Conker, A.(2017). “Arap Baharı Sonrası Fırat Dicle Havzası Su Kontekstinde Yaşanan “Hidro – Kaosu” Anlamak”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18: 193 – 217.
- Dalar, M. (2006). “Fırat ve Dicle Nehirlerinin Adil ve Makul Kullanımını Etkileyen Faktörler”. *H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24: 297-334.
- Değirmenci, S.(2007). *Türkiye’de Sınır Aşan Sular ve Fırat – Dicle- Asi Nehirleri Bağlamında Ortadoğu’da Su Sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Demir, A.(2006).*Türkiye – Suriye – Irak Arasındaki Sınıraşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye’nin Su Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Dış İşleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınır Aşan Sular Dairesi (1994). *Orta Doğuda Su Sorunu*, Ankara.
- Duang, H.(2014). “Mekong School’s Lessons For Change”. *International River*, 29: 13 – 15.
- Dülger, K.(2015). “Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılan Uluslararası Suyollarının Hakça ve Makul Kullanımı ve Türkiye’nin Sınır Aşan Suları”. *TADD*: 23 – 44.
- Erdağ. R.(2015). “Türkiye’nin Sınıraşan Sular Sorunu”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*: 27 - 50.
- Erdal, S.(2016). “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme” Uygulamasında “Danışma Yöntemi”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XX:187 – 209.
- Erdem, H.F.(2007). *Sınır Aşan Sular ve Türkiye*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP).(2014). GAP Eylem Planı 2014 – 2018.T.C.Kalkınma Bakanlığı. Ankara.
- Gelgeç, T.(2012). *Türkiye’de Su Mevzuatı ve Değişen Su Paradigması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Goh, E.(2007). *Developing The Mekong: Regionalism and regional security in China-Southeast Asian Relations*. IISS, London.
- Gökten, Ş.(2017). “GAP Projesi’nin Kalkınma Yaklaşımı yada Sürdürülebilir İnsani Bir Gelişimin Olanakları”.*The Journal Of Academic Social Science Studies*. 64: 269 – 282.
- Grumbine, R.E.(2018). “Using Transboundry Environmental Security to Manage the Mekong River: Chine and South East Asian Countries”. *International Journal of Water Resources Development*, 34: 792-811.

- Gürsakal, H.(2007). *İçme suyu Arıtma Tesisleri yapımında Proje Yönetimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ha ,T.P., Dieperink, C., TriV.P.D, Otter, H.S.,Hoekstra, P.(2018). “Governance Conditions For Adaptive Freshwater Management in The Vietnamese Mekong Delta”. *Journal of Hydrology*, 557: 116–127.
- Hecht, S.J., Lacombe, G., Arias,E.M.,Dang, D.T.(2019). “Hydropower Dams of The Mekong River Basin: A Review of Their Hydrological Impacts” .*Journal of Hydrology*, 568:285 – 300.
- Hızlı, Ş.(2010).*Türkiye'nin Sınır Aşan Suları Ve Bu Suların Kullanımıyla İlgili Politikaları*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Homer, T. ve Dixon, F. (1994). “Environmental Scarcities And Violent Conflict: Evidence from Cases”. *International Security*, 19: 5-40.
- Intralawan,A., WoodD.,FrankelR.,CostanzaR.,KubiszewskiI.(2018).“Trade Off Analysis Between Electricity Generation And Ecosystem Services in The Lower Mekong Basin”. *Ecosystem Services*, 30: 27-35.
- İnan, Y.(1994). “Sınır aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49: 243-253.
- İstikbal, D.(2019). “Rejimin Meşruiyeti ve Enerji Güvenliği: Çin Komünist Partisinin Enerji Politikaları”. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*:49-68.
- Kapan, İ.(2006). *Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, Suat. ve Kayan, A.(1998). *Fırat ve Dicle Suları ve Bölge Güvenliğine Etkileri*. İzmir: Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, NO:9.
- Kartal, F. (1999). “Su Yönetimi: Son Dönemdeki Politika Arayışları, Çağdaş Yerel Yönetimler”. *TODAIE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi*, 8: 100-121.
- Kaya, İ. (1998). “1997 Uluslararası Akarsular Anlaşması: Genel Bakış ve Değerlendirmeler”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6: 611 – 634.
- Kesik, Ü.(2009).*Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye'nin Sınır aşan Suları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kılıç, S. ve Maden, T,E. (2012). “İrak'ta Su Kaynakları Sorunu ve Yönetimi ”. *ORSAM Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4: 84-97
- Kılıç, S.(2013). “Sınır aşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5: 14 – 22.

- Kıran, A.(2005). *Ortadoğu Su: Bir Çatışma Ya Da Uzlaşma Alanı*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kırkıncı, Doğu, D.(2014).*Sınırtaşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri*, Uzmanlık Tezi. T.C. Orman ve Su işleri Bakanlığı, Ankara.
- Kittikhoun, A. ve Staubli, D.M.(2018). “Water Diplomacy and Conflict Management in the Mekong: From Rivalries to Cooperation”. *Journal of Hydrology*, 567: 654-667.
- Kocaoğlu, A.(1996). “Ortadoğu'da Su Sorunları Ve Türkiye'nin İkilemleri”. *Bilig-1*: 125-141.
- Kraljevic, A., Meng,H.J. ve Schelle, P.(2013). *Baraj Yapımında 7 Günah*. WWF Rapor:1 – 23.
- Kranz.N.,Menniken, T. ve Hinkel, J.(2010). “Climate change adaptation strategies in the Mekong and Orange-Senqu basins: What determines the state-of-play?”. *Environmental Science&Policy*, 13: 648 – 659.
- Koluman, Aziz, (2002). *Dünya Su Sorunları ve Stratejileri*. ASAM, Teknoloji-Çevre-Enerji Dizisi 2, Ankara.
- Lazarus,K., Badenoch, N., ve Dao, N.(ed.).(2011). *Water Rights Social Justice In The Mekong Region*. Earthscan Publishing, London – Washington D.C.
- Martin, S. ve Lorenzen, K. (2016). “Livelihood Diversification in Rural Laos”. *World Development*, 83: 231-243.
- Matthews, N. ve Gehep, K.(2015). *Hydropower Development in the Mekong Region Political, Socio-Economic And Environmental Perspective Searthscan*. Earthscan Studies in Water Resource Management, London and Newyork.
- Mazlum, İ. (2006). “Su Kaynakları, Çatışma ve Dicle –Fırat Havzası’nda Sürdürülebilirlik”. *Karizma Dergisi*, 7: 25-40.
- Mekong River Comission.(2016).*Integrated Water Resources Management – based Basin Development Strategy 2016 – 2020 For The Lower Mekong Basin*. Mekong River Comission.
- Mutlu, M.E.(2018).*Enerji Güvenliği Bağlamında Çin'in Güney Çin Denizi Politika*, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Müftüoğlu, F.(1997).*Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Öz, E.D.(2006). “Sınırtaşan Su Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı”. *TMMOB Su Politikaları Kongresi*. 21-23 Mart 2006, Ankara: 538 – 549.
- Özcan, B.(2010). *Su Sorunu Bağlamında Ortadoğu Bütünleşmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Özçelik, F.(2018). “Suriye ve Su Sorunu Bağlamında Türkiye”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7: 922 – 936.
- Özey, R.(1997). “Türkiye'nin Sınırtaşan Suları ve Sorunları”. *Doğu Coğrafyası Dergisi*,3: 49-68.
- Onüçyıldız, M. ve Abdulmohsin, M.(2016). “Fırat – Dicle Havzası ve Irak Su Yapıları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*: 118-151.
- Parlar Sürmelioglu, D. ve Aslantürk, O. (2014). “Çevresel Güvenlik Kapsamında Su”. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*: 69-86.
- Phan, K. ve Phan, S. (2013). “Assesing Mixed Trace Elements in Groundwater and Their Health Risk of Residents Living in the Mekong River Basin of Cambodia”. *Enviromental Pollution*, 182: 111-119.
- Rayanakorn, K. (2011). *Climate Change Challenges in the Mekong Region*, Chiang Mai University Press. Tayland.
- Rüştü, I. ve Salem, K.(2004). “Türkiye’nin Sınırtaşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış”. *Marmara Coğrafya Dergisi*: 53 – 72.
- Ross, K.(2014). “Don Sahong Dam Threatens Mekong Fisheries”. *İnternational Rivers*, 29: 4.
- Sağsen, İ. ve Karaaslan, H. (2015). “İklim Değişikliği Fırat –Dicle Havzas’ında Savaş Sebebi Olabilir Mi?”. *Akademik Ortadoğu*,10: 189-220.
- Sar, C.(1970). *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Yararlanma Hakkı*. Sevinç Matbaacılık. Ankara Üniversitesi S.B.F.Yayınları, Ankara.
- Sınmaz, K.(2017). “Ortadoğu Su Krizi ve Türkiye”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*: 2 – 30.
- Smajgl, A., Ward,J., ve Pluschke,L.(2016). “The Water – Food – Energy Nexus – Realising A New Paradigm”. *Journal of Hidrology*, 533: 533 – 540.
- Şehsuvaroğlu, L.(1997). *Su Barışı, Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları*, Gümüşmotif Yayınları, İstanbul.
- Şen, S.(1993).*Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Sönmezoğlu, F.(Ed.).(Der.).*Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. Der Yayınları, İstanbul.
- Tepekaya, M.(1996). “Değişen Dünya Konjoktüründe Türkiye’nin Sınır Aşan Suları”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*: 149 – 184.
- Tırtıl, A.(2015). “Sınır Aşan Sular: Türkiye ve Paydaşlarının Sınır Aşan Sular Politikalarına Siyasal ve Ekolojik Bakış”. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi*: 329 – 342.
- Tiryaki, O. (1994).*Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.

- Tiryaki, O.(2003). *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu: 21. yüzyılın Gündemi Su*. Cem Ofset Yayınları, İstanbul.
- Tiryaki, M.(2008).*Sınır Aşan Sular ve Fırat ile Dicle Nehirlerinin Durumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Toan, T.O.(2014). “Climate Change and Sea Level Rise in the Mekong Delta: Flood, Tidal Inundation, Salinity Intrusion, and Irrigation Adaptation Methods Coastal Disasters and Climate Change in Vietnam”. *Water Resources And Rural Development*: 200-218.
- Toklu, V.(1999).*Su Sorunu Uluslar Arası Hukuk ve Türkiye*. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Toluner, S.(2004). *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*. 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Trandem, A.(2014). “Is The Mekong at a Tipping Point”. *International Rivers*, 29: 1 – 2.
- Tomanbay, M.(1992). “Güneydoğu Anadolu Projesi: Fırat Sularının Komşu Ülkeler İle Ortak Kullanımında Etkili Olacak Faktörler”. *Dış Politika Bülteni*, IV:93 – 103.
- Tran, D, Halsema, G.V., Hellegers, P.J., G.J., Ludwig F., ve Wyatt, A.(2018). “Questioning triple rice intensification on the Vietnamese mekong delta floodplains: An environmental and economic analysis of current land-use trends and alternatives”. *Journal of Environmental Management*, 217: 429-441.
- Tran, T. ve James, H.(2017). “Transformation Of Household Livelihoods İn Adapting To The Impacts Of Flood Control Schemes İn The Vietnamese Mekong Delta”. *Water Resources And Rural Development*, 9: 67–80.
- Truong, D.T. ve Do, H.L.(2018). “Mangrove Forests and Aquaculture in The Mekong River Delta”. *Land Use Policy*, 73: 20 – 28.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Umar, O.Ö.(2008). “Ortadoğu'da Su Sorunu Çerçevesinde Dicle ve Fırat Nehirleri Üzerinde Su Anlaşmazlığı”. *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, VI:77-109.
- USİAD.(2007).*Su Raporu*. Ada Strateji. İstanbul.
- WWF-Türkiye. (2014).*Türkiye'nin Su Riskleri Raporu*, İstanbul.
- Yeşil, H. (2015).*Türkiye'nin Sınır Aşan Suları ve Sınır Aşan Su Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, Ö.(2008). “GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm”. *Ege Akademik Bakış*:287-300.

- Yıldırım, A.(2006).“Karakaya Barajı ve Doğal Çevre Etkileri”. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6: 32-39.
- Yücel, Ö.(1998). *Sınırşan Suların Milletlerarası Hukuktaki Durumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zehir, C. (1970). *Türkiye ve Ortadoğu’da Su Meselesi*. Marifet Yayınevi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- BM Enferyasyon Merkezi., “BM Raporu: Dünyada milyarlarca insanın temiz suya erişimi yok”, <http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-raporu-dunyada-milyarlarca-insanin-temiz-suya-erisimi-yok/> (erişim tarihi 03.02.2019).
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)., “Toprak Su Kaynakları” <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari/> (erişim tarihi: 14.07.2019).
- İNSAMER (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi)., “Kamboçya” https://insamer.com/tr/kambocya_885.htm/ (erişim tarihi: 14.07.2019).
- Karadağ, A.A. ve Uzun. O., “ Havza Yönetimi ve Türkiye’nin Sınırşan Su Politikalarına Etkisi” <https://docplayer.biz.tr/7520428-Havza-yonetimi-ve-turkiye-nin-sinirasan-su-politikalarina-etkisi.html/> (erişim tarihi:31.01.2019).
- Türk Tarih Kurumu (TTK)., “Antlaşmalar (Tam Metin)” <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf/> (erişim tarihi: 03.04.2019).
- T.C. Resmi Gazetesi., “1987 Su Protokolü” <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19660.pdf/> (erişim tarihi: 03.04.2019).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı., “Türkiye’nin Su Politikası” http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa/ (erişim tarihi 01.04.2019).
- Kılıç, S., “İran ve Irak Arasında Sınırşan Su İlişkisi ve Suriye”. <https://orsam.org.tr/tr/iran-ile-irak-arasinda-sinirasan-su-iliskileri-ve-turkiye/>(erişim tarihi 30.03.2019).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı., “ GAP Nedir?” <http://www.gap.gov.tr/> (erişim tarihi 29.03. 2019).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı., “Türkiye’nin Sınır Aşan Su Politikasının Ana Hatları” http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa/ (erişim tarihi 30.03.2019).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı., “ Kamboçya’nın Siyasi Görünümü” <http://www.mfa.gov.tr/kambocya-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (erişim tarihi 14.07.2019)

- T.C.Dış İşleri Bakanlığı., “Laos’un Siyasi Görünümü” <http://www.mfa.gov.tr/laos-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (erişim tarihi:14.07.2019).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı., “GAP Master Planı (1989)” <http://www.gap.gov.tr/gap-master-plani-1989-sayfa-26.html> (erişim tarihi 30.03.2019).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı., “GAP’ın Hedefleri” <http://www.gap.gov.tr/gap-in-hedefleri-sayfa-23.html/> (erişim tarihi 18.03.2019).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı., “Toprak ve Su Kaynakları” <http://www.gap.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari-sayfa-22.html/> (erişim tarihi 02.03.2019).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı., “GAP’ta Son Durum” <http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html/>(erişim tarihi 03.04.2019).
- Gilbert, F.W., Owen,L. ve Jeffery, W.J., “Mekong River” <https://www.britannica.com/place/Mekong-River/> (erişim tarihi: 28.04.2019).
- The Economist., “ The Mekong” <https://www.economist.com/news/essays/21689225-can-one-world-s-great-waterways-survive-its-development/> (erişim tarihi: 04.05.2019).
- Mekong River Comission., “People” <http://www.mrcmekong.org/topics/people/> (erişim tarihi: 28.04.2019).
- Mekong River Comission., “The Story of Mekong Cooperation” <http://www.mrcmekong.org/about-mrc/history/> (erişim tarihi: 28.04.2019).
- İnternational Water Governance., “Mekong” <http://www.internationalwatersgovernance.com/mekong.html> (erişim tarihi: 06.05.2019).
- <https://www.nufusu.com/dunya-nufusu/> (erişim tarihi: 28.04.2019).
- Mekong River Comission. “Sustainabe Hyropower” <http://www.mrcmekong.org/topics/sustainable-hydropower/> (erişim tarihi: 28.04.2019).
- Nijhuis, M., “Mekong’dan Yararlanmak (Ya da Onu Yok Etmek)” http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/mayis_2015/mekongdan-yararlanmak-ya-da-onu-yok-etmek-/2460/ (erişim tarihi:07.04.2019).
- M,E.T., “Sınıraşan Sularda Farklı Şartlar, Benzer İtirafklar: Mekong Nehri İzlenimleri” <https://www.orsam.org.tr/tr/siniraslan-sularda-farkli-sartlar-benzer-itirazlar-mekong-nehri-izlenimleri/> (erişim tarihi: 02.05.2019).

- BBC News.,“ Çin’in Dev Barajı 100 bin kişiyi daha göçe zorlayacak”
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120418_three_gorges/
 (erişim tarihi:27.04.2019).
- Green, N.W ve Baird, G.I., “Hyropower Compensation and Changing Nature Society Relations in Laos” <https://www.e-ir.info/2015/07/13/hydropower-compensation-and-changing-nature-society-relations-in-laos/>(erişim tarihi:08.05.2019).
- İnternational Rivers., “Mekong Mainstream Dams”
<https://www.internationalrivers.org/campaigns/mekong-mainstream-dams/> (erişim tarihi: 08.05.2019).
- Mekong River Comission., “River Transport” <http://www.mrcmekong.org/topics/river-transport/> (erişim tarihi: 28.04.2019).
- WWF., “Gretae Mekong” <https://www.worldwildlife.org/places/greater-mekong/> (erişim tarihi: 07.04.2019).
- E- İnternational Relations., “ China Cooperation on The Mekong River in The Realm of Complex” <https://www.e-ir.info/2016/12/04/chinas-cooperation-on-the-mekong-river-in-the-realm-of-complex/>(erişim tarihi: 07.05.2019).
- E- İnternational Relations., “Chinas Water Policies and Their International Implications”
www.e-ir.info/2013/02/15/chinas-water-policies-and-their-international-implications/ (erişim tarihi: 14.07.2019)
- Mekong River Comission.,“ Agriculture & Irrigation”
<http://www.mrcmekong.org/topics/agriculture-and-irrigation/> (erişim tarihi: 02.05.2019).
- The Economist., “Requiem For a River” <https://www.economist.com/news/essays/21689225-can-one-world-s-great-waterways-survive-its-development/> (erişim tarihi:04.05.2019).
- Mekong River Comission., “ Flood & Drought” <http://www.mrcmekong.org/topics/flood-and-drought/> (erişim tarihi:05.05.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı., “Çin Halk Cumhuriyeti”
<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/cin-halk-cumhuriyeti/genel-bilgiler/> (erişim tarihi:07.05.2019).
- Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)., “ Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Sonuçları”
http://www.tasam.org/trTR/Icerik/3170/cin_ekonomisinin_yapisal_donusumu_ve_gelis_mekte_olan_ulkeler_acisindan_sonuclari/ (erişim tarihi:29.04.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı., “Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)”
<http://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa/>(erişim tarihi:07.05.2019).

- Orbay, N., “Çin’in Hidroelektrik Enerji Üretimi”. http://www.mfa.gov.tr/cin_in-hidroelektrik-enerji-uretimi.tr.mfa/ (erişim tarihi: 07.04.2019).
- Urban, F., ve Nordensvard, J., “ Chima Dams World: The Enviromental and Social Impacts of Chinese Dams” <https://www.e-ir.info/2014/01/30/china-dams-the-world-the-environmental-and-social-impacts-of-chinese-dams/> (erişim tarihi: 06.05.2019).
- Veillux ve Anderson., “2015 Snapshot of Water Security in the Nile, Mekong and Amazon River Basins” <https://aslopubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/lob.10085/> (erişim tarihi: 14.07.2019).
- İNSAMER (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi), “Vietnam”. https://insamer.com/tr/vietnam_888.htm/ (erişim tarihi:07.05.2019).
- İNSAMER (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi), “Myanmar”. https://insamer.com/tr/myanmar_827.htm/ (erişim tarihi: 14.07.2019).
- İNSAMER (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi), “https://insamer.com/tr/tayland_904.htm/” (erişim tarihi: 14.07.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Begüm HELVACIOĞLU
Doğum Yeri - Tarihi	Fethiye - 1991
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Fethiye Mehmet Erdoğan Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Selçuk Üniversitesi Sosyoloji bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalında yüksek lisans
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Uluslararası Hukukta Sınır Aşan Sular Sorunu: Mekong Nehri ve Fırat –Dicle Nehri Örnekleri
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	2010: Fethiye Vakıfbank Şubesi 2011: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi(ORSAM) 2012-UETD Viyana Şubesi Staj 2013-Merkez Bankası Staj
Çalıştığı Kurumlar	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı / Sosyal Hizmet Merkezi
E-Posta	begum_ahb@hotmail.com